کوردستان

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بڵاوی دەکاتەوە

www.kurdistanmedia.com

ژمارە ٨٥١ شەممە ٣١ی پووشپەڕی ١٤٠٢ _ ٢٢ی جوولای ٢٠٢٣

دابینکردنی مافە نەتەوایەتییەکانی گەلی کورد لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکی فێدراڵدا

چەسپاندنی یەکیەتیی فکری و سیاسی

«پتەوکردنی یەکیەتیی سیاسی و فکری، ئەرکێکی بنەڕەتییە، کە دەکەوێتە سەرشانی هەموو ڕێکخراوە حیزبییەکان. دیارە هەموو ئەندامانی حیزب لە بارەی مەسەلە سیاسییەکان وەک یەک بیر ناکەنەوە. ئامانجیش ئەوە نییە کە وەک یەک بیر بکەنەوە. چونکی ئەوە نە مومکینە و نە بە قازانجی تێکۆشانی حیزبیشە. مەبەست لەو یەکیەتییە، ئەستاندنەوەی داهێنانی فکری لە ئەندامانی حیزبی نییە. بیر و باوەڕی جیاوازی دێموکراتیکی ئەوان، کلیلی چارەسەریی دروستی گیروگرفتەکانی حیزب بۆ بەرەوپێشچوونیەتی. بەڵام ناکرێ ئەندامی حیزبی دێموکرات بین و پێڕەوی لە زەمینەی فکریی حیزب و سازمانێکی دیکە بکەین... ڕادەی شۆڕشگێربوونی هەموو حیزبێکی سیاسی لەوەڕا دەردەکەوێ کە چۆن سەیری ڕابردووی خۆی و بەتایبەت هەڵەکانی خۆی دەکات. حیزبی شۆڕشگێڕ نابێ لەوە بترسێ کە گوایا بە باسی هەڵەی ڕابردوو دوژمنی شاد دەبێ، یان لە ئێعتباری حیزبەکە کەم دەبێتەوە. بە پێچەوانە، پێ‌لێنان و ڕاستکردنەوەی هەڵەو چەوتی‌یەکانی ڕابردوو، ناوبانگی حیزب لە نێو کۆمەڵانی خەڵکدا دەباتە سەرێ و جیددیبوون و بەرپرسبوونی حیزبەکە نیشان دەدا».

د. عەبدولڕەحمان قاسملوو

پێداگریی کۆبوونەوەی ڕێبەریی حیزب:

سیاسەتی وەڵامدەر، یەکیەتیی تەشکیلاتی و یەک‌گوتاری

ڕاگەیەندراو

(لە پێوەندی لەگەڵ کۆبوونەوەی ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێراندا)

پێشنیوەڕۆی ڕۆژی هەینی، ٣٠ی پووشپەڕی ١٤٠٢ی هەتاوی (٢١ی جولای ٢٠٢٣ی زایینی) کۆبوونەوەی ڕێبەریی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران بە بەشداریی زۆربەی ئەندامانی ڕێبەریی حیزب و ڕاگرتنی ساتێک بێدەنگی بۆ ڕێزگرتن لە یاد و بیرەوەریی شەهیدانی کورد و کوردستان دەستی پێ کرد.

لە سەرەتای کۆبوونەوەکەدا بەڕێز کاک مستەفا هیجری، بەرپرسی ناوەندی بەڕێوەبەریی گشتیی حیزب لێکدانەوەیەکی سیاسیی لەبارەی گۆڕانکارییەکانی چەند مانگی ڕابردوو، و هەڵوێستە سیاسییەکانی حیزب لە پێوەندی لەگەڵ ئەو ڕووداوانە و؛ هەروەها ڕاپۆرتێکی لە کار و چالاکیی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزب و ئۆرگانە پێوەندیدارەکان پێشکەش کرد. بەڕێزیان لە سەرەتای لێکدانەوەکەیدا بە ئاوڕدانەوە لە شۆڕشی «ژن، ژیان، ئازادی» (ژینا) و ڕۆڵی کارا و پێشەنگایەتیی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان و پەرەسەندنی لە سەرانسەری ئێران و دەنگدانەوەی لە ئاستی جیهاندا، هەڵوێست و خوێندنەوەکانی ناوەندی هاوکاری و حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانی وەبیر هێنایەوە.

بەڕێز بەرپرسی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزب لە درێژەی ڕاپۆرتەکەیدا تیشکی خستە سەر هۆکار و ئامانجەکانی ڕێژیم لە هێرشی مووشەکی بۆ سەر بنکە و بارەگای حیزبەکان، درێژەی هەڕەشە و گوڕەشەکانی ڕێژیم بۆ سەر حیزبەکانی کوردستانی ئێران لە باشووری کوردستان و، هەروەها بەردەوامیی ماشێنی تیرۆری ڕێژیم دژبە تێکۆشەرانی دێموکرات و؛ هەموو ئەمانەی بە نیشانەی ترسی ڕێژیم لە ئیرادەی جەماوەریی خەڵک لە نێوخۆی وڵات و بەرزیی پێگە و نفووزی حیزبی دێموکرات و بزووتنەوەی سیاسیی کورد لە قەڵەم دا.

باسکردن لە بارودۆخی ئۆپۆزیسیۆنی کۆماری ئیسلامیی ئێران لە دەرەوەی وڵات، چەندی‌وچۆنی و ئاستی پێوەندییەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لەگەڵ لایەنە کوردستانی و ئێرانییەکانی بەرەی ئۆپۆزیسیون، کوسپ و گرفتەکانی بەردەم پێکهێنانی ئالترناتیڤ و هۆکارەکانی سەرنەکەوتنی «مەنشووری جورج‌تاون» و بەردەوامی و درێژەی هەوڵەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بۆ کۆکردنەوەی ئۆپۆزیسیۆنی کورد و ئێرانی لە دەوری نەخشەڕێی پێشنیاری -کە هەر ئێستا لە نێو ڕەوت و لایەنە سیاسییەکاندا ئاڵوگۆڕی بیروڕای لە سەر دەکرێ- ئەو باس و بابەتانە بوون کە بەشەکانی دیکە لە لێکدانەوەکەی بەڕێز کاک مستەفا هیجری بەرپرسی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزبیان دەگرتە خۆ.

لە بەشێکی دیکەی کۆبوونەوەی ڕێبەرایەتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێراندا بەڕێز کاک خالید عەزیزی، وتەبێژی حیزب، لە پێوەندی لەگەڵ بارودۆخی ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی و دۆست و هاوپەیمانەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران و پرسی ئالترناتیڤی کۆماری ئیسلامی و ئەو دەرفەتانەی شۆڕشی ژینا بۆ کورد و ئۆپۆزیسیۆنی ڕەخساندووە، باسێکی پێشکەش کرد. بەڕێزیان لە باسەکەیدا پێی وابوو لە قۆناغی ئێستادا زۆرێک لە لایەنەکانی ئۆپۆزیسیۆنی ڕێژیم لە دەرەوەی وڵات ڕۆڵی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە مەسەلەی یەکگرتوویی و لێک‌نزیکبوونەوەی لایەنەکاندا بە پێویست دەزانن. بەڕێز عەزیزی لە بەشێکی دیکەی قسەکانیدا باسی لە ڕوانگە و خوێندنەوەی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بۆ شۆڕشی ژینا و دەسەڵاتی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ئێران کرد و ڕوونی کردەوە کە ئەو لایەنانە زیاتر لە خانەی بەرژەوەندییەکانی خۆیانەوە بۆ ئاڵوگۆڕەکان لە نێوخۆی ئێران دەڕوانن.

لە بەردەوامیی دەستووری کاری کۆبوونەوەکەدا، ئەندامانی ڕێبەریی حیزب وێڕای پەسەندکردنی لێکدانەوە و ڕاپۆرتی هەردوو بەڕێزان بەرپرسی ناوەندی بەڕێوەبەری و وتەبێژی حیزب، سیاسەت و هەڵوێستەکانی چەند مانگی ڕابردووی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانیان لە پێوەندی لەگەڵ پرسە سیاسییەکاندا بە درووست زانی. لە باسەکانی کۆبوونەوەکەدا ڕۆڵ و فیداکاریی چین و توێژە جۆراوجۆرەکانی خەڵکی کوردستان و ڕاکێشانی سەرنجی بیروڕای نەتەوەکانی دیکەی ئێران بۆ لای مەسەلەی کورد لە ڕەوتی شۆڕشی ژینادا لەلایەن ڕێبەریی حیزبەوە سەرنجی تایبەتیی خرایە سەر و هەر لەم پێوەندییەدا نایەکگرتوویی ئۆپۆزیسیۆن و نەبوونی ئالترناتیڤ وەک خاڵی لاواز و شوێنەواری خراپی لەسەر بزووتنەوەکە، ڕەخنەی لێ گیرا. بۆ قەرەبووکردنەوەی ئەم کەمایەسییانەش، ڕێبەریی حیزب وێڕای تەئییدی هەوڵەکانی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزب لە پێوەندی لەگەڵ ئامادەکردنی ڕەشنووسی ڕوانگە هاوبەشەکانی ئۆپۆزسیۆن بۆ چۆنیەتیی دروستکردنەوەی ئێرانی داهاتوو، بەڕێوەبەریی حیزب و تیمی دیپلۆماسیی حیزبی بۆ دیالۆگ و گەیشتن بە دەرئەنجامێکی دڵخواز و وەڵامدەر، ئەرکدار کرد.

ڕێبەرایەتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە بەشێکی دیکەی کۆبوونەوەکەیدا سەرنجی خستە سەر کۆمەڵێک باس و بابەتی نێوخۆیی پێوەندیدار بە ناکۆکییەکانی نێو بزووتنەوەی کوردستان و لەم پێوەندییەدا وێڕای تەئییدی هەوڵ و هەڵوێستەکانی بەڕێوەبەریی حیزب لەپێناو لێک‌تێگەیشتن و پاراستنی یەکڕیزیی نێوان لایەنەکان و دوورەپەرێزی لە گرژی و ئاڵۆزی، چارەسەری ئاشتیانەی کێشەکان و هەوڵدان بۆ یەکڕیزی و یەکگرتوویی لایەنە سیاسییەکانی بە زەروورەتێکی ئەساسی بۆ قۆناغی ئێستای بزووتنەوەی سیاسیی کوردستان و ئێران دانا.

باسکردن لە کۆمەڵێک بابەتی نێوخۆیی و ئۆرگانی، تەوەری کۆتایی دەستووری کاری کۆبوونەوەی ڕێبەریی حیزب بوو کە بە بەشداری و وڵامدانەوەی بەرپرسانی ئۆرگانەکانی حیزب و بەرپرسی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزب پاش هەڵسەنگاندن و تاوتوێ بڕیاریان لەسەر درا.

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران
ناوەندی بەڕێوەبەری
٣١ی پووشپەڕی ١٤٠٢

برینداربوونی حەوت ژینگەپارێز بەهۆی تەقینەوەی مین

نیوەڕۆی هەینی ٣٠ی پووشپەڕ لانی کەم حەوت چالاکی ژینگەپارێزی خەڵکی مەریوان لەکاتی کۆنترۆڵکردنی ئاگری دارستانەکانی کانی‌میران لە سنووری ئەو شارە بەهۆی تەقینەوەی مین بریندار بوون. ئەو ٧ کەسە کە ناسنامەی پێنج کەسیان بە ناوەکانی بەرزان پیرووزی، مادیح نیک‌پەی، بورهان مەکی، ئارام کەیوان و سەیوان نیک‌پەی ئاشکرا بووە، بە مەبەستی چارەسەریی پزیشکی بۆ نەخۆشخانەی بوعەلی مەریوان گواستراونەتەوە.

دارستانەکانی دەوروبەری مەریوان لە ڕۆژی پێنجشەممە ٢٩ی پووشپەڕەوە و لە پێنج قۆڵەوە لە ناوچەکانی پارکی شنە، هەردی خەلیفەی پشت گوندی سێفی ژووروو، هەردی کانی‌میران، هەردی نێ و هەردی کانی‌پەڵک لە چاوگ لەلایەن کەسانی سەر بە سوپای پاسداران ئاگری تێبەردراوە و هەتا ئێستا هەوڵەکانی چالاکانی مەدەنی و ژینگەپارێز بۆ کۆنتۆڵکردنی ئاگرەکە بێ ئاکام ماوەتەوە. ژینگەپارێزان داوا لە خەڵکی ناوچەکە دەکەن بۆ کۆنترۆڵکردنی ئاگرەکە هاوکارییان بکەن.

لە ساڵدا پتر لە ١٦ هەزار هێکتار لە دارستانەکانی ئێران دەبنە خەڵووز و بەپێی بەڵگە و سەرچاوەکان هۆکاری زۆربەی زۆری سوتمانەکان لە دارستانەکانی کوردستان دەستی ناوەندە ئەمنییەتییەکانی ڕێژیمیان لە پشتە.

هەڵکشانی ئاماری دزی لە پارێزگای کرماشان (١ میلیۆن و ٤٠٠ هەزار دزی لە ساڵی ١٤٠١دا)

بەرپرسانی پۆلیسی کرماشان دەڵێن لەماوەی ساڵێکدا ١١ هەزار و ١٠٠ کەس لەسەر دزیکردن دەستبەسەر و زیندانی کراون. بەپێی ئاماری پۆلیسی کرماشان ئەوەندە پەروەندەیەی دزی ١٩٪ زیاتر لە ساڵی پێشوو بووە. ڕۆژنامەی «اعتماد»یش لە ڕاپۆرتێکدا باسی لەوە کردووە کە لە ٥ ساڵی ڕابردوودا دزیکردن بە شێوەیەکی سەرسوورهێنەر زیادی کردووە، بەجۆرێک کە دوای ماددە هۆشبەرەکان، دزیکردن دووهەمین تاوانە لە ئێراندا.

کارناسانی کۆمەڵایەتیی ئێران دەڵێن قەیرانی ئابووری و کاریگەرییەکانی وەک بێکاری و جیابوونەوەی هاوژینەکان هۆکارە سەرەکییەکانی دزیکردنن لە ئێراندا. هەروەها لە کاتێکدا کە بڕی دزیی بەشێکی زۆر لە بەرپرسان لە چوارچێوەی ئیختلاس و گەندەڵیدا بەراوەرد بە وردە دزییەکانی خەڵک ناکرێ، بەڵام پۆلیس تەنیا بەو وردەدزەکان دەوێرێ. لە تازەترین نموونە لەو دزی و گەندەڵییانە هەیئەتی گەڕان و بەدواداچوونی مەجلیس پارەکە لەقاوی دا تەنیا لە شیرکەتی فولادی موبارەکە پەروەندەیەکی دزییان کردۆتەوە کە بڕەکەی ٩٢ هەزار میلیارد تمەن بووە؛ بەڵام لەو پێوەندییەدا نە کەس دەستبەسەر کراوە و نە لە کەسیان پرسیوەتەوە.

بەپێی ئامارێک کە ناوەندی ئاماری ئێران بڵاوی کردەوە، لە ساڵی ١٣٩٦دا ٣٤٣ هەزار و ٤٢٥ حاڵەتی دزیکردن لە سەرانسەری ئێراندا تۆمار کراون، ئەوە لە کاتێک‌دایە لە ساڵی ١٤٠١دا بووەتە یەک میلیۆن و ٤٠٠ هەزار حاڵەتی دزیکردن.

بەیاننامە لەبارەی تێرۆری تێکۆشەرانی سیاسیی کورد لە هەرێمی کوردستان

هاونیشتمانانی بەڕێز!
خەڵکی مافخوازی کوردستان!
کۆڕوکۆمەڵە نێودەوڵەتییەکان!

هەروەک ئاگادارن لە ماوەی یەک حەوتووی ڕابردوودا و ڕاست لە بەرەبەری ٢٢ی پوشپەڕی ئەمساڵ و هاوکات لەگەڵ ٣٤هەمین ساڵوەگەڕی تێرۆری د. عەبدولڕەحمان قاسملوو، سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بە دەستی دیپلۆمات-تێرۆریستەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێران لە ڤییەنی پایتەختی وڵاتی ئۆتریش، تیمەکانی تێرۆری کۆماری ئیسلامی لە دوو کردەوەی تێرۆریستیدا لە هەرێمی باشووری کوردستان گیانیان لە سێ کەس لە تێکۆشەرانی سیاسیی کورد ستاند.

ڕۆژی چوارشەممە ٢١ی پووشپەڕی ١٤٠٢ی هەتاوی و تەنیا پێنج ڕۆژ دوای تێرۆری دوو ئەندامی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بە ناوەکانی؛ عادڵ موهاجیر (ناسراو بە سەرباز) و لوقمان ئاجی لە هەڵشۆی سەر بە شاری قەڵادزێ بە دەستی تێرۆریستانی کۆماری ئیسلامی ئێران، بۆ جارێکی دیکە دەستی غەدر و جینایەتی ئەم ڕێژیمە خۆی گەیاندە تێکۆشەرێکی دیکەی کورد بە ناوی سیامەند شابۆیی، ئەندامی حیزب، کە لە شارۆچکەی بەحرەکە لە پارێزگای هەولێر تێرۆر کرا.

حیزبی دێموکرات لە ساڵانی ڕابردووشدا و لە درێژەی سیاسەتەکانی کۆماری ئیسلامی بۆ زەبروەشاندن لە جووڵانەوەی سیاسیی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا بەردەوام ئامانجی سەرەکیی پیلانەکانی ڕێژیم بووە. تەقینەوەی شەوی یەڵدا لە بنکەی دەفتەری سیاسیی حیزب لە ساڵی ١٣٩٥، تێرۆری چەند کادر و پێشمەرگەی حیزب (قادر قادری، سەباح ڕەحمانی و مووسا باباخانی) لە ماوەی شەش ساڵی ڕابردوودا، مووشەکبارانی بنکە و بارەگاکانی حیزب لە هاوینی ١٣٩٧ و پاییزی ١٤٠١ و تێرۆر و ئێعدامی کۆمەڵێک تێکۆشەری دیکەی حیزبی دێموکرات لە نێوخۆی وڵات چەند نموونەیەک بۆ بەردەوامیی ڕەفتار و سیاسەتەکانی کۆماری ئیسلامی و کردەوەی تێرۆریستیی ئەم ڕێژیمە دەرحەق بە حیزبی دێموکراتی کوردستانن.

شەپۆلی نوێی کردەوە تێرۆریستییەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران لە هەرێمی باشووری کوردستان، درێژکراوەی هەوڵ و پیلانگێڕییەکی گەورەی ئەم ڕێژیمەیە کە لە ماوەی چەند مانگی ڕابردوودا و بەدوای دەسپێکی شۆڕشە مەزنەکەی ژینادا دەستی پێکردوە. ئەم کردەوە تێرۆریستییانە کە ئامانجیان زەبروەشاندن لە حیزبە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و تێکۆشەرانی نیشتەجێیان لە هەرێمی باشووری کوردستانە، بە هێرشی مووشەکی و درۆنی بۆ سەر بنکە و بارەگای حیزبەکان لە هەرێم دەستی پێکرد و بە جووڵاندنی تیمە تێرۆریستییەکان بۆ تێرۆری تێکۆشەران و چالاکانی سەر بە حیزبەکان و ناردنی تەقەمەنی بە مەبەستی کاری تێکدەرانە – کە هێندێکیان لەلایەن دەزگا ئەمنییەتییەکانی هەرێمی کوردستان و حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتەوە پووچەڵ کراونەوە- درێژەی کێشا و لە بەئەنجامگەیاندن تێرۆر و شەهیدکردنی تێکۆشەرانی سیاسیدا بەردەوامە.

کۆماری ئیسلامی ئێران کە بە گوشارخستنە سەر دەوڵەتی عێراق و هەرێمی کوردستان لەلایەک و هەڕەشەی پەیتاپەیتای لە حیزبە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان نەتەنیا حاشای لەم کردەوە تێرۆریستی و پیلانگێڕییانەی خۆی نەکردووە، بەڵکوو زۆر بێشەرمانە بە بەزاندنی سنووری نێودەوڵەتی و هەرێمی و ئەخلاقییەکان، هەموو جۆرە پرەنسیپ و یاسایەکی نێودەوڵەتی و ئینسانیی پێشێل کردوە. بۆیە پێویستە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان، کۆڕبەندە هەرێمی و ناوچەییەکان و هەموو کۆڕوکۆمەڵە نێودەوڵەتییەکان و ناوەندەکانی داکۆکیکاری مافی مرۆڤی جیهانی بە کردەوە ئەم کردەوە تێرۆریستییانەی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ئێران مەحکووم بکەن. لە هەمانکاتدا و بەتایبەتی داوامان لە دەوڵەتی فیدراڵی عێراق و حکوومەتی هەرێمی کوردستان ئەوەیە چیدیکە ئیزن نەدەن کۆماری ئیسلامیی ئێران سیادە و سەروەریی سیاسی و سنووریی وڵاتەکەیان بشکێنی و هەروا بەئاسانی ئەم هەرێمە بکاتەوە بە گۆڕەپانی کردەوە تێرۆریستی و پیلانگێڕییەکانی و، بەرانبەر بە پاراستنی گیانی پەنابەرانی سیاسی خۆیان بە ئەرکدار و بەرپرسیار بزانن.

بێگومان کردەوە تێرۆریستییەکانی کۆماری ئیسلامی و چڕکردنەوەی هێرش و هەڕەشەکانی بۆ سەر حیزبە سیاسییەکانی کوردستان لە دەسپێکی شۆڕشی ژیناوە تا ئێستا لەلایەک نیشانەی دۆشدامانی ئەم ڕێژیمە بەرانبەر بە ئیرادەی گۆڕانخوازانەی کۆمەڵانی خەڵکی ئێران و کوردستان و داماوی و سەرلێشێواوییە بەرانبەر بەو قەیرانە ئابووری و سیاسی و کۆمەڵایەتییانەی هەتا ملان تێیاندا نقوم بووە، و لەلایەکی دیکەوە، دەرخەری هێز و پێگەی قووڵ و بەرینی بزووتنەوەی مافخوازانەی خەڵکی کوردستانە کە لە شۆڕشی ژینادا ڕۆڵی پێشەنگایەتی دەگێرێت. بۆیە ڕێژیم کە توانای چارەسەری قەیرانە جۆراوجۆرە سیاسی، ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان و، وەڵامدانەوە بە ویست و داخوازە ڕەواکانی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان و ئێرانیان نییە و، لە ڕاپەڕینی جەماوەری ترسیان ڕێ نیشتووە، مانەوەی خۆی و کۆنترۆڵی بارودۆخەکە لە سەرکوتی زیاتر و تێرۆر و تۆقاندن و پەرەدان بە کردەوەی تێرۆریستی لە خاکی وڵاتانی دراوسێشدا دەبینێ؛ سیاسەتێک کە بە درێژایی تەمەنی کۆماری ئیسلامی درێژەی بووە.

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران کە بە پێچەوانەی ئیدیعای بەرپرسانی جۆراوجۆری ڕێژیم، هەوڵی داوە بزووتنەوەی مافخوازانە و شۆڕشگێڕانەی خەڵک لە شێوازی مەدەنی و جەماوەریی خۆیدا ڕووبەڕووی ئەم ڕێژیمە بێتەوە و هەروەها بۆ پووچەڵکردنەوەی پیلانەکانی ڕێژیم کە بۆ خەوشدارکردنی ڕوخساری ئاشتیخوازانەی خەباتی خەڵکی کوردستان و بەلاڕێدابردنی بیروڕای خەڵکی ئێران لە ئارادایە پێداگری لە خۆبواردن لە توندوتیژی کردۆتەوە، ئەم کردەوە تێرۆریستیانەی کۆماری ئیسلامی ئێران مەحکووم دەکات و خەڵکی کوردستان لە بەردەوامبوونی خەبات تا گەیشتن بە ماف و ئازادییەکانیان دڵنیا دەکاتەوە.

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران
ناوەندی بەڕێوەبەریی
٢٢ی پووشپەڕی ١٤٠٢ هەتاوی

شەرمی کۆمەڵایەتی هێزی کۆمەڵگە

کەریم پەرویزی

یەکێک لەم ڕۆژانە لەنێو تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا، کچێکی بێلەچک لە شوێنێکی تاران وێنەیەکی لە خۆی گرتبوو و بڵاوی کردبووەوە. لەسەر وێنەکەش نووسیبووی کە بۆ ئازادیی پۆشین، شەهیدمان داوە و لە ڕێگاکەمان ناگەڕێینە دواوە.

چەند ڕۆژ دواتر، کچێکی لەچکبەسەر و سەر بە ڕێژیم، وێنەی تویتەکەی ئەو کچەی دانابوو و لەسەری نووسیبوو ئەمەتان لەبیرە، ئێستە گونی بەسەریدا کرا و بەگاڵتەوە نووسیبووی کە ئێستا حاڵی بوو کە دەسەڵات لە کوێیە!

لە دوای ئەم تویتەی ئەم کچەی سەر بە ڕێژیم، هەندێ لە کەسانی نێو تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان گەڕابوون و زانیارییان لەسەری وەدەست هێنا و لە تویتێر بڵاویان کردەوە کە ئەمە ناوی فلانە و گوایە پارێزەرە لە تاران، بەڵام دیارە کە پارێزگاری لە تاوانەکانی ڕێژیم دەکا و زانیاری لەسەر بنەماڵە و کەسوکاریشی بڵاو کرایەوە. ئەمە نموونەیەکی بچووکی داستانی ئەم ڕۆژانەی نێو وڵاتی ئێران و ئەوەیە کە لەسەر شەقام و گەڕەک، لەنێو نەتەوەکانی ئێران ڕوو دەدەن.

هەرچەند ڕەنگە جیاوازیی هەڵسوکەوتی مۆرەکانی ڕێژیم و ئەو شتەی کە لەسەری هەستیارن لەنێو نەتەوەیەک بۆ نەتەوەی دیکە جیاواز بێ. بۆ وێنە لە تاران پرسەکە زۆرتر دەکەنە پرسی لەچک و داپۆشینی ژنان و لە کوردستان پرسەکە نەتەوەییە و کوردبوون تاوانە!

لە تاران ڕەنگە بە تەزەکور و بەڵێننامە پڕکردنەوە، سەرکوتەکەیان بەڕێوە ببەن بەڵام لە کوردستان و بەلووچستان، بە کوشتار و تەقەی ڕاستەوخۆ وەڵامی هاواری خەڵک دەدەنەوە.

بەڵام ئەوەی لە هەموویاندا هاوبەشە، بریتییە لە سیاسەتی ڕێژیم بۆ پەرتەوازەکردنی کۆمەڵگە و ئەوەی ڕێکاری باشە بەرامبەر بەو سیاسەتەی ڕێژیم بریتییە لە پەرچەکرداری کۆمەڵایەتی بەرامبەر پیلانەکانی ڕێژیم!

لەم نموونەیەی کە لە تاران و لەسەر لەچک و پۆشینی ژنان باسمان کرد، ڕێژیم وێڕای دەسبەسەرکردن و سەرکوتی ئەو کچە و ژنانی دیکە کە پۆشینی بە دڵی ڕێژیم لەبەر ناکەن، هەوڵ دەدا کە درز بخاتە نێو کۆمەڵگە و مۆرەیەکی خۆی کە ڕەنگە زۆر کەس نەیناسن دەنێرێ تاکوو لە تۆڕە کۆمەڵایەتیەکان هەڵوێست بگرێ و بەخۆشحاڵییەوە باس لەوە بکا کە ئەو ژنە بەقەول بێحیجابانە دەسبەسەر دەکرێن. بەم شێوە هەم ڕێژیم بڵێ کە داواکردنی پۆشینی حیجاب، داواکاریی خەڵکە و خەڵک ئەم بێحیجابییەی ژنان قبووڵ ناکەن. لەلایەکی دیکەوە مۆرەیەکی خۆی وەکوو نموونەی خەڵک نیشان بدا و لەو ڕێگەوە پەرتەوازەیی لەنێو ڕیزی خەڵک دروست بکا و بەرهەڵستی بەرامبەر بە ڕێژیم بگوازێتەوە بۆ نێو کۆمەڵگە و بیکا بە مشتومڕی نێوان خەڵک و لێکیان داببڕێ و بێئێعتماد بن بەرامبەر بەیەک.

هەمان کار و بە شێوەی دڕندانەتر، لە کوردستان پێڕەوی دەکا. لە کاتێکدا کە بەردەوام لاوان و ژنان و خەڵکی تێکۆشەری کورد دەسبەسەر دەکا یان لەژێر ئەشکەنجە شەهیدیان دەکا، یان لە تێکۆشەرانی کورد تیرۆر دەکا، لە هەمانکاتدا مۆرەکانی خۆی دەنێرێتە نێو خەڵک تاکوو دڕدۆنگی دروست بکەن! یەکیان وای بڵاو دەکاتەوە کە ئەوە هەموو قوژبنێکی کۆمەڵگا پڕە لە کەسانی سەر بە ڕێژیم و نابێ ئێعتماد بە هیچکەس بکەن! ئەوە ڕیزی تێکۆشەران هەموو پڕاوپڕە لە نفووزییەکانی ڕێژیم و ئێعتماد بە کەس مەکەن! بە سەدان وتە و دەنگۆی دیکە بڵاو دەکاتەوە و هەوڵ دەدا کە ئەو تاوانەی ڕێژیم کردوویە فەرامۆش بکرێ و خەڵک خەریکی مشتومڕی لاوەکی بن!

بەرانبەر بە وەها سیاسەت و پیلانێکی ڕێژیم ڕێگای زۆر هەیە کە بەرپەرچ بدرێتەوە و پیلانەکانی بەتاڵ بکرێتەوە. یەکێک لە کاریگەرترین کاردانەوە بەرامبەر بە پیلانەکانی ڕێژیم و هەوڵەکانی بۆ تێکدانی ڕیزی کۆمەڵگە بریتییە لە پەنابردنە بەر چەکی شەرمی کۆمەڵایەتی.

یەکێک لە خاڵە بەهێز و کاریگەرەکانی هەر کۆمەڵگەیەک بۆ دژایەتیی دەسەڵاتە ملهوڕ و سەرەڕۆکان، هاوپێوەندیی کۆمەڵایەتی و ئێعتمادی کۆمەڵایەتییە کە دڵنیایی بە کۆمەڵگە دەدا کە دەتوانن درێژە بە خەبات بدەن و ستەمکار وەلا بنێن. بۆیە ڕێژیمە ستەمکار و سەرەڕۆکان هەوڵ دەدەن کە ئێعتمادی کۆمەڵایەتی لەنێو ببەن تاکوو خەڵک یەکدی نەدۆزنەوە.

لەبەرانبەر وەها پیلانێکدا پەنابردنە بەر تاکتیکی شەرمی کۆمەڵایەتی کاریگەریی باشی لەسەر کۆمەڵگا هەیە و دەبێتە هۆی وەگەڕخستنی هێزی کۆمەڵایەتی.

لەم نموونەیەی ژنان و حیجاب لە تاران کە باسمان کرد، دۆزینەوەی زانیاری لەسەر ئەو مۆرەیەی ڕێژیم کە بەخۆشحاڵیەوە باسی لە دەسبەسەرکردنی ژنان کردبوو، دەبێتە هۆی ئەوە کە لەنێو کۆڵان و گەڕەکەی خۆیان هەست بە شەرمەزاری بکا کاتێک لەگەڵ خەڵکی ئاشنای دەوروبەری شوێنی ژیانی خۆی بەرەوڕوو دەبێتەوە.

نیگەرانیی کۆمەڵایەتی و هەست بە شەرمەزاریکردن ڕەنگە لە سەرەتادا نیشان نەدرێ، بەڵام مرۆڤ بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتییە و کاتێک بزانێ کە ژینگەی ڕۆژانەی پڕ بووە لەو چاو و نیگایانەی کە بە سووک چاوی لێ دەکەن و وەکوو شتێکی زیادیی نێو کۆمەڵگەی دەبینن، ئارامیی ژیانی نامێنێ و تووشی شەرمێک دەبێ کە ژیانی ئاسایی پێ ناکرێ.

ئەو شەرمە کۆمەڵایەتییە، دەتوانێ ژیانی ئاساییی مۆرەکانی ڕێژیم نائاسایی بکا و هەموو کۆمەڵگە لێک نزیک بکاتەوە. لەباتی ئەوەی بێئێعتماد بن بەرامبەر بە یەک، لە هەستێکی نەفرەت بەرامبەر بە بەکرێگیراوانی ڕێژیمدا هاوبەش دەبن و هەست بە هاوپێوەندیی کۆمەڵایەتی دەکەن.

شەڕێکی بەردەوام و دژوار لە کۆمەڵگە لە ئارادایە. لەلایەکەوە ڕێژیم بە هەموو پیلانێک هەوڵ دەدا وێڕای سەرکوت و ستەم لەسەر خەڵک، لێکیان داببڕێ و پەرتەوازەیان بکا، لەولاشەوە پێویستە کۆمەڵگە لێک نزیک ببێتەوە و هەستی بێزارییەکەی بەرامبەر بە مۆرەکانی ڕێژیم فراوانتر بێ و هەزینەی بەکرێگیراوی بباتە سەر بۆیان!

یەکێک لە نموونە مێژووییەکانی شەرمی کۆمەڵایەتی، لە شاری سنە لە شۆڕشی ژینادا ڕووی دا. ئەو کاتەی کە سەرۆککۆماری تاوانباری ڕێژیم سەردانی شاری سنەی کرد و پیلانەکەیان ئەوە بوو کە وێڕای ئاسایی نیشاندنی دۆخی شار، بەسەردانکردنی هەندێ کەس دوو دەستەیی و پەرتەوازەیی لەنێو خەڵک دروست بکەن و لە دووکانێکیشدا کەسێک شوکولاتێکی بە سەرۆککۆمار دا! بەڵام هێزی کۆمەڵگە وای لێ کرد کە لە شەرمی کۆمەڵایەتیدا ئەو دووکاندارە داوای لێبووردنی لە خەڵک کرد و تەنانەت هاواری سەرۆککۆمارە ترسنۆک و ستەمکارەکەش هەستا و گلەیی کرد کە شوکولاتەکەیان لێ کرد بە ژەهری تاڵ!

ئەمە ئەو گۆڕەپانە بنەڕەتییەیە کە ڕێژیم هەوڵ دەدا کە بە بێئێعتمادی دروست کردن و دەنگۆ بڵاو کردنەوە، لێکترازان لە کۆمەڵگەدا دروست بکا و بۆ هەتا هەتایە بەسەریدا زاڵ بێ، لە بەرانبەریشدا پێویستە کە هێزە کۆمەڵایەتییەکان وەگەڕ بخرێن و کۆمەڵگا زیاتر و زیاتر خۆی بدۆزێتەوە و خەڵک لێک نزیک ببنەوە و مۆرە بەکرێگیراوەکانی ڕێژیم تێیدا هەست بە شەرمەزاری بکەن و نەتوانن ژیانی ئاساییان لەنێو کۆمەڵگە بەڕێوە ببەن.

شەقام و کۆڵانی کۆمەڵگە، مەیدانی سەرەکیی بەربەرەکانێیە و پێویستە کە کۆمەڵگە هێزکانی خۆی بناسێ و بەباشی کەڵکی لێ وەر بگرێ.

مۆدێلە سیاسی یان جۆری ڕێژیمەکان

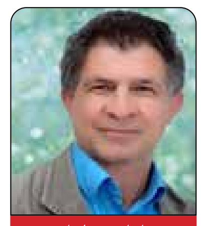

د. بابان ئەلیاسی

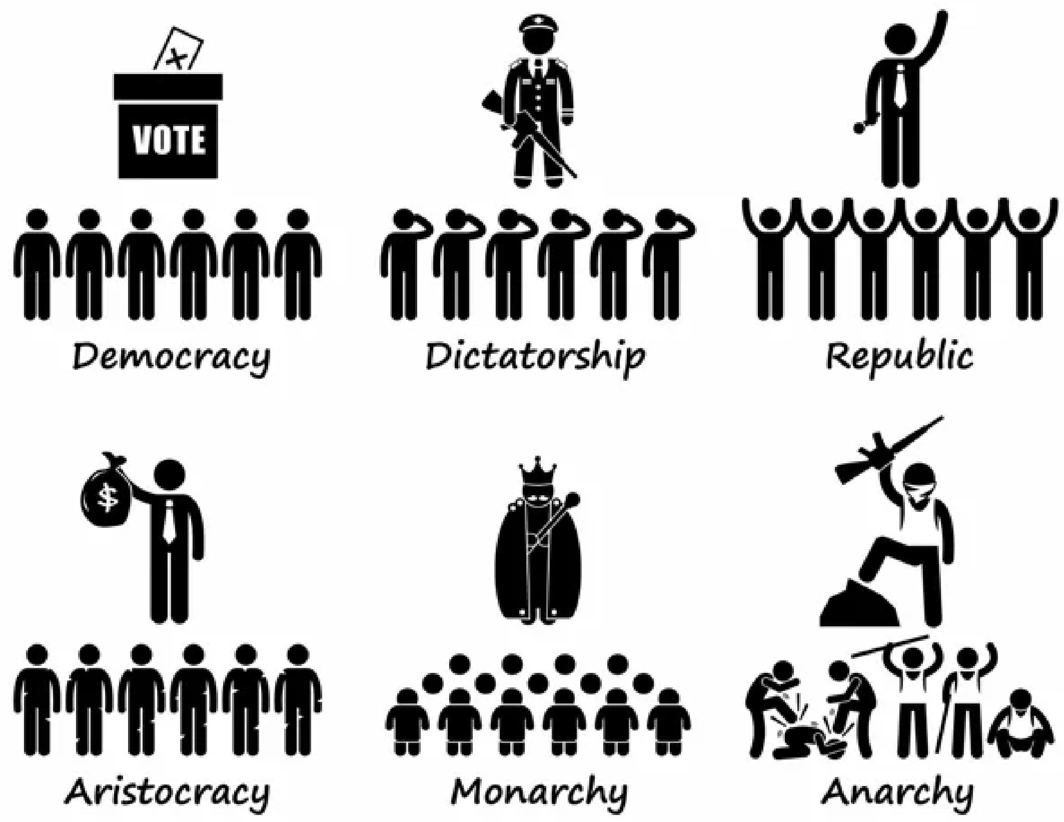

پێشەکی

ئەم نووسراوەیە هەوڵێکە بۆ شیکردنەوەی مۆدێلە سیاسیەکان (جۆری ڕێژیمەکان)و، ئەو فاکتەرانەی کە چارەنووسی دەسەڵاتە دیکتاتۆرییەکان، دوای دەرچوون لە دەسەڵات دیاری دەکەن. لەژێر دەسەڵاتی دیکتاتۆریدا، سیاسەت زیاتر ململانێ و توندوتیژییە نەک سەروەری یاسا. لەگەڵ ئەوەشدا ڕێژیمە دیکتاتۆرییەکان، کە بریتیە لە ڕێژیمە پاشایەتییەکان، کەسایەتییەکان، تەکحیزبی و سەربازییەکان(١)، لە زۆر ڕووەوە جیاوازن. جۆرەکانی دەسەڵات تا ڕادەیەکی زۆر چارەنووسی ئاڵوگۆڕی فەرمانڕەواکان و دەسەڵات دیاری دەکەن. هەر جۆرە ڕێژیمێک، کۆمەڵەیەکی دیاریکراوی داینامیکی نێوخۆیی، نێو نوخبە و، پلەیەکی جیاوازی دامەزراوەییبوونی هەیە، کە تا ڕادەیەکی زۆر شێوازی گۆڕینی سەرکردەیەک دیاری دەکات. ئابل ئیسکریبا فۆلک دیکتاتوورەکانی بە سەر چوار گرووپ دابەش کردووە. دیکتاتۆرە تەکڕەوە کەسایەتی، سەربازی، حیزبی و، پاشاکان. ئابل پێیوایە کە جۆرەکانی دەسەڵات تا ڕادەیەکی زۆر چارەنووسی فەرمانڕەواکان دیاری دەکەن. لە ماوەی سالانی ١٩٤٦ – ٢٠٠٤، ٤٧٪ی دیکتاتۆرەکان پاش لەدەستدانی دەسەڵات زیندانی کراون، یان کوژراون، یان ناچاربوون بچنە دەرەوە. دوو پێوەری بنەڕەتی یاریدەرن لەسەر گوستنەوە لە سیستەمە دیکتاتۆرەکاندا: یەکەمیان مودێلی سیاسیی جۆری ڕێژیمە و، ئەوەی دیکەش، ئەدا و دەسکەوتی کارکردنی ڕێژیمەکە.

جۆری ڕێژیمەکان

هەرچەند جۆری ڕێژیمەکان جیاوازن، وەک کەسایەتی، سەربازی... بەڵام ڕێژیمەکان پۆلێن دەکرێن بە دامەزراوەیی و نادامەزراوەییدا. ڕێژیمە دامەزراوەییەکان پێکهاتوون لە پاشایەتییەکان، کە پشت بە جێنشینی بۆماوەیی (ارثی) دەبەستن و، دیموکراسییەکان، کە پشت بە هەڵبژاردنی دەورەیی و کێبڕکێ دەبەستن. دیموکراسی و پاشایەتییەکان لەبەر ئەوەی ڕێسای فەرمییان هەیە، دەستڕاگەیشتن بە دەسەڵات بە ڕێکوپێکی و جێنشینی لە دەسەڵاتدا مسۆگەر دەکەن. لە بەرانبەردا، ئەو ڕێژیمانەی نادامەزراوەیین، ئەم جۆرە یاسایانەیان نییە: ئەوان سیستەمێکی تا ڕادەیەک بێسەروبەر و ئەنارشین کە تێیدا ململانەکان سەبارەت بە دەستڕاگەیشتن بە دەسەڵات بە شێوەیەکی تایبەت بە هێز چارەسەر دەکرێن. سەرەتا سەبارەت بە ڕێژیمە تۆتالیتاریزمەکان، هێندێ لە ڕێژیمە دیکتاتۆرەکان، هەڵسووکەوتیان لە هەمان ڕەفتاری ڕێژیمە تووتالیتارەکان دەچێ. نموونەیەکی هاوچەرخ دەکرێ ئاماژە بکرێ بە ڕێژیمی کۆرەی باکوور، یان هەندێک ڕێژیمی بناژۆخوازی ئایینی وەک کۆماری ئیسلامی لە ئێران. سەبارەت بە ڕوانینی ڕێژیمە دیکتاتۆرەکان لەسەر دیموکراسی، جۆزێف ئیستالین قسەیەکی لە پەیوەندی لەگەڵ دیموکراسی و هەڵبژاردن هەیە کە دەتوانێ بۆچوونی بەشێک لە فەرمانڕەوا تەکڕەوە کەسایەتیەکانمان بۆ ئاشکرا بکات، کە دەڵێت، (بەسە خەڵک بزانێت کە هەڵبژاردن هەیە. ئەو کەسانەی دەنگ دەدەن هیچ بڕیارێک نادەن. ئەو کەسانەی دەنگەکان دەژمێرن، هەموو شتێک یەکلایی دەکەنەوە). یەکێک لەو نووسەرانەش کە بەکارهێنانی چەمکی تۆتالیاتاریزمی بەناوبانگ کرد هانا ئارێنت (١٩٠٦– ١٩٧٥) بوو. بە تایبەتی لە کتێبەکەیدا لە ساڵی ١٩٥١، بە مەبەستی وێناکردنی هاوبەشییەکانی نێوان نازیزم و ستالینیزم. سەبارەت بە ڕێژیمە تۆتالیتارەکان، زۆربەی زانایانی سیاسی پێیان ئەو ڕێژیمانە پێش سەدەی بیستەم دەگمەن بوون، چونکە نە ئامرازی تێکنۆلۆژی و نە پاساوی ئایدیۆلۆژی بۆ کۆنترۆڵکردنی ژمارەیەکی زۆر لە خەڵک بوونی نەبووە. بەڵام لەم سەردەمەدا، تەلەفزیۆن و ڕادیۆ و میدیای جەماوەریی دیکە، تا ڕادەیەک ئاسانکاری بۆ ڕێژیمە تۆتالیتاریزمەکان دەکەن. زۆرجار لە ڕێگەی هەڵمەتەکانی پڕوپاگەندە، فەرهەنگ و کاریزمای کەسایەتی دروست دەکرێ. یەکیەتیی سۆڤیەتی جۆزێف ستالین و ئاڵمانی ئەدۆلف هیتلەر بە شێوەیەکی بەرفراوان بە دوو باشترین نموونەی ڕێژیمە تۆتالیتاریزمەکان دادەنرێت.

ڕێژیمە کەسایەتییەکان لە بنەڕەتدا لە فەرمانڕەوایەک پێک دێن کە هەموو دەسەڵات لە دەستی خۆیدا چڕ دەکاتەوە و لە ڕێگەی تۆڕەکانی مشتەریگەری، وەفاسەندن و ڕانتخۆری، پشتیوانیی هاوپەیمانییەکی بچووککراوە، دەسەڵات دەکرێت. سەرکردە کۆنترۆڵی ئاشکرای دامەزراندن و دامەزراندنی سیاسی باڵا دەکات. نموونەی دیکتاتۆرە کەسایەتییەکان، دەکرێ ئاماژە بە قەزافی، شای ئێران، خومەینی، خامنەیی ... بکەین. حاکمە کەسایەتییەکان تا دەتوانن بەرەنگاری گۆڕانی ڕێژیم ببنەوە. لە ئەگەری ڕووخانی ڕێژیم، گۆڕانکاریی سیاسی بەزۆری دەبێت بسەپێندرێت، زۆرجار بە توندوتیژی. ڕێژیمە کەسایەتییەکان کەمترین ئەگەری گواستنەوەیان بە شێوەیەکی ئاشتییانە هەیە.

لە کۆی هەموو گۆڕانکارییەکانی ڕێژیم لە دەسەڵاتی کەسایەتییەوە لە ساڵی ١٩٤٦ەوە، تەنیا ٥٪یان ناتوندوتیژی بوون. لە بەرانبەردا ٥٨٪ و ٦٧,٥٪ی گواستنەوەکان لە ڕێژیمی حیزبی و سەربازییەوە بەئاشتیانە بوون. لە ڕێژیمە تاکەکەسیەکان لە دەرئەنجامی تێکەڵبوونی دوو خەسڵەتی بنەڕەتیی، یەکەم: دروستکردنی پەیوەندی وەفاداری لەسەر بنەمای مشتەریگەری و گەندەڵی، دوورخستنەوە (ئیکسکلوژن)، گەشەی ئابووری تێک دەدات و نارەزایی دروست دەکات. ئەمەش ئەگەری کودەتا یان ڕاپەڕینی جەماوەری زیاتر دەکات. دووەم: ئاستێکی نزم لە بەدامەزراوەییکردنی ڕێژیم و نەبوونی شێوازی ڕێکوپێک بۆ گواستنەوەی دەسەڵاتداران، ڕکەبەرەکان بۆ ڕزگاربوون لە حاکمانی سەردەسەڵات، ناچار دەبن پەنا بۆ تیرۆرکردن ببەن. سەبارەت بە چارەنووسی دیکتاتۆرەکان دوای دەرکرانیان یان دەرچوون لە دەسەڵات، زانیارییەکانیش دەری دەخەن کە لە کۆتایی دەسەڵاتەکەیاندا، زیاتر دەسەڵاتدارە کەسایەتی و سەربازییەکان تووشی زیندانیبوون دەبن. بەپێچەوانەوە، بە دابینکردنی ڕێکاری ڕێکخراو بۆ گۆڕینی حوکمڕان، پاشاکان و سەرکردەکانی ڕێژیمە حیزبیەکان، ئەگەری زیاتریان هەیە لە دوای جێهێشتنی دەسەڵات ڕووبەڕووی هیچ سزای زیاتر نەبنەوە.

لەمەڕ گۆڕینی دەسەڵات، فۆلک پێیوایە کە جۆرەکانی دەسەڵات یان مودێلی سیاسی، تا ڕادەیەکی زۆر چارەنووسی فەرمانڕەواکان دیاری دەکەن. ئاڵوگۆڕەکە پەیوەندیی هەیە بەوەی چۆن ڕێژیمەکان داینامیکی نێوخۆیی دادەڕێژن و، بە شێوەیەکی یەکلاکەرەوە کاریگەرییان لەسەر شێوازی گۆڕینی دەسەڵاتداران هەیە. بۆ هێندێک لە سەرکردە سیاسییەکان، لەدەستدانی دەسەڵات نەک تەنها گۆڕینی دەسەڵات، ڕەنگە سزای زیاتری بەدوای خۆیدا بهێنێت. وەک چۆن لە حاڵەتی چاوشسکۆ، سەدام و قەزافی... بینیمان، نەک خۆیان و ڕێژیمەکانیان، بەڵکوو بنەماڵەکانیشان تێدا دەچن. بەگشتی، بەشێک لە دیکتاتۆرەکان لە ئەنجامی لەدەستدانی دەسەڵاتدا، زیندانی کراون، کوژراون، یان ناچاربوون بچنە دەرەوەی وڵات. لەنێو جۆری ڕێژیمەکاندا، سەرکردە سەربازی و کەسایەتییەکان، زیاتر لە پاشاکان یان فەرمانڕەواکانی ڕێژیمە تاک حزبییەکان زیندانی دەکرێن. لە ڕوانگەی مێژووییەوە و، لە سەردەمی هاوچەرخیشدا، کودەتا یەکێک بووە لە ئامرازەکانی بەدەستهێنانی دەسەڵات کە زۆرترین جار بەکارهێنراوە. لە دەیەی ١٩٨٠ زیاتر لە نیوەی حکومەتەکانی جیهان لە ئەنجامی کودەتایەکەوە هاتوونە سەر کار. بەگوێرەی فۆلک، زۆربەی فەرمانڕەوا پاوانخوازەکان، بە ڕێکوپێکی یان نا، بە دیکتاتۆرێکی دیکە دەگۆڕدرێن و دیکتاتۆرییەکی دیکە جێگەیان دەگرێتەوە. واتە ٧١,٧٪ی فەرمانڕەوا کەسایەتییەکان، ٨٧,٧٪ی سەرکردەکانی حیزب-ڕێژیم و٦٧,٦٪ی فەرمانڕەوا سەربازییەکان.

لێکۆڵینەوەیەکی میلان و. سڤۆلیک، کە لە سەر تەواوی ئەو ٣١٦ سەرکردە تاکڕەوە کردوویەتی کە لە نێوان ساڵانی ١٩٤٦ بۆ ٢٠٠٨ لانیکەم بۆ ماوەی یەک ڕۆژ پۆستیان گرتۆتە دەست و بە ڕێگەی نادەستووری دەسەڵاتیان لەدەست داوە. ئەم دەرچوونانە، هەموو دەرچوونەکان دەگرێتەوە -کە بەهۆی مردنی سرووشتی، لە ڕێگای هەڵبژاردن، دەنگدان لەلایەن دەستەیەکی دەسەڵاتدار، یان جێنشینی بۆماوەی (ارثی) نەبووە- لەنێو ئەو ٣٠٣ سەرکردەی کە دەتوانرا بەدڵنیایەوە چۆنیەتیی لەدەستدانی دەسەڵاتیان بۆ دیاری بکرێت، تەنیا سیودوو سەرکردەیان بەهۆی ڕاپەڕینێکی جەماوەرییەوە دوورخرانەوە و، سی کەسی دیکەش لەژێر فشاری گشتیدا بۆ دیموکراتیزەکردن دەستیان لەکار کێشایەوە. ئەمەش نزیکەی یەک لەسەر پێنجی دەرچوون لە دەسەڵات، بە شێوەی نادەستووری پێکدەهێنێت. بیست سەرکردەی تر تیرۆر کران و شانزە سەرکردە بە دەستێوەردانی دەرەکی دوورخرانەوە. بەگشتی تا ئەو شوێنەی کە پەیوەندی بە داینامیکی سەرکردایەتی تاکڕەوەوە هەیە، زۆرینەی ڕەهای دیکتاتۆرەکان، دەسەڵات لەدەست دەدەن بۆ ئەوانەی کە لەنێو بازنەی کۆشکی دەسەڵاتدان، نەک بە جەماوەر. وەک لە حاڵەتی قەزافی، یان شای ئێران بینیمان، لەبەر ئەوەی دەسەڵاتە دەسەڵاتە تاکەکەسیەکان بە حاکمەوە گرێ دراوە، بەزۆری بە مردنی حاکم، دەسەڵاتیش لەگەڵ دیکتاتۆر دەمرێت. هەربۆیە ئەو کەسانەی نێوخۆی سیستم کە سوودمەندن لە ڕێژیم، پێ دەچێت، وەک نوخبەش ڕووخانی ڕێژیمەکە ئەو ئیمتیازاتانە لەدەست بدەن.

لەنێو هەموو جۆرەکانی ڕێژیمە دیکتاتۆرەکاندا، لە ئەگەری ئەوەی کە لە کاتی دەرچوونی لە پۆستەکەیدا بێ سزا بمێنێتەوە، پاشاکان و سەرکردەکانی ڕێژیمە حزبییەکان زۆرترین شانسیان هەیە کە لە چارەنووسێکی سلامەت بەهرەمەند بن: ٧٥٪ بۆ پاشاکان و ٦٦٪ بۆ فەرمانڕەواکانی ڕێژیمە حزبیەکان. داتاکان دەری دەخەن کە تەنها ٣٥,٩٪ی ئەو ڕێژیمە کەسایەتییانەی کە دەکەون، ڕێگە بە بەدیموکراسیبوون دەدەن. بەپێچەوانەوە لە کۆی هەموو ڕێژیمە دیکتاتۆرەکان، ٦٢.٣٪ بە دیموکراتیزەکردن لە ڕێژیمە سەربازییەکان کۆتایی هات و ٤٠.٣٪ لە ڕێژیمە حیزبییەکاندا. بەپێچەوانە، مانەوە لە هاوپەیمانی دەسەڵاتدا، لەو ڕێژیمە دامەزراوەییانە کە ڕێکارەکانی گۆڕینی ڕێکوپێکیان هەیە، گۆڕینی سەرکردە لە ئەنجامدا نابێتە هۆی کەوتن یان کۆتاییهاتنی تەواوی ڕێژیمەکە. لەو وڵاتانەی کە دیکتاتۆرین و دەسەڵات بە تاکەکەسەوە گرێ دروان و کولتوور و کولتی کەسایەتی بەهێزە، وەک نموونەی لیبی، یەمەن، ئێرانی زەمانی شا، بە گۆڕینی حاکم، دەسەڵاتیش لەگەڵ دیکتاتۆرەکە کۆتایی پێ دێت. بەڵام ئەم نموونە لە میسر کە ڕێژیمە حیزبییەکە بەهێز بوو سەرەڕای گۆڕینی حاکم، مۆدێلە سیاسیەکە لە شوێن خۆی مایەوە. بە پێچەوانەی مۆدێلە دیموکراسیەکان، دیکتاتۆریە سەربازی، پاشایەتی، تاکحیزبی و کەسایەتییەکان، ئەگەر دەسەڵات لەدەست بدەن، ئەگەری زۆرە ڕووبەڕووی چارەنووسێکی ناخوازراو ببنەوە. بە هۆی نەبوونی ڕێکارەکانی جێگۆڕینی ڕێکخراو، لە سیستەمە دیکتاتۆرییەکان، چڕبوونەوەی دەسەڵات و دڵسۆزی لەسەر بنەمای مشتەریگەری و وەفاسەندن، سەرکردە کەسایەتییەکان لە کاتی دەرچوونیاندا زیاتر لە سەرکردەکانی دیکە دەکوژرێن و هەڵدێن. دەرئەنجام چڕبوونەوەی دەسەڵات و بوونی دامەزراوە لاوازەکان دەبێتە هۆی نەبوونی ڕێکارە دامەزراوەییەکان بۆ جێنشینکردنی سەرکردایەتی و، بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ ناکۆکی و ئالنگارییەکان لەنێو گرووپی نوخبە و سەرکردەکانی ئۆپۆزسیۆنەوە.

نەبوونی لێهاتوویی، کاریگەری لەسەر چارەنووسی دیکتاتورەکاندا هەیە. ئەو سەرکردانەی لە کاتی دابەزینی ئابووریدا پۆستەکانیان لەدەست دا و ئەوانەی لە ململانێیەکی نێودەوڵەتیدا شکستیان هێنا، دەرکەوتووە، ئەگەری کۆتاییهێنانیان بە زیندان، زیاتر بووە. لێرەوە ئەدا و دەسکەوتی دیکتاتۆرەکان، لە هەردوو ئاستی نێوخۆیی و نێودەوڵەتیدا، نەک هەر کاریگەری لەسەر ئاسۆی مانەوەیان لە دەسەڵاتدا هەیە، بەڵکوو کاریگەریی لەسەر ئەوەش هەیە کە ئایا دوای دەرچوونیان تووشی سزای زیاتر دەبن یان نا. لە حاڵەتی مەترسی لەسەر گۆڕینی ڕێژیمدا، دەتوانێت بڕیاردانی فەرمانڕەواکان خێراتر بکات لەوەی بۆ مانەوەی خۆیان شەڕێک هەڵگیرسێنن، یان ناچار دەبن ئارەزوو و تەماحە سیاسییەکانیان سنووردار بکەن. وەک چۆن لە حاڵەتی قەزافی بینیمان، بە گشتی ئەگەری ئەوە زۆرە کە دیکتاتۆرە کەسایەتییەکان، زیاتر لە جۆرەکانی تری حاکمان، بەهۆی ڕاپەڕینێکی چەکدارییەوە لە کارەکانیان دوور بخرێنەوە و تووشی شەڕی نێوخۆیی ببن.

ئۆدۆنێل و شمیتەر جەخت لەوە دەکەنەوە لەو شوێنانەی کە لەشکر ناتوانن ڕێگری لە گواستنەوەی دەسەڵات بکەن، هەوڵ دەدەن گەرەنتیی بەهێز بەدەست بهێنن کە لە هیچ بارودۆخێکدا تۆڵەی ڕابردوویان لێ نەکرێتەوە. ئەگەر ئەو زەمانەتە بەدەست نەهێنن، وەک هەڕەشەیەکی جددی بۆ سەر دیموکراسییە تازەپێگەیشتووەکە دەمێننەوە. بە بۆچوونی پریڤۆرسکیدا، مانەوەی لەشکری بەهێز و یەکگرتوو لە کاتی گواستنەوەدا، لە ئەنجامدا دیموکراسییەک بە هەندێک گەرەنتی دێتە کایەوە. هەنتینگتۆن پێیوایە کە بۆ ئەوەی دیموکراتیزەکردن دابین بکرێ، دەسەڵاتە دیموکراسییە نوێیەکان، نابێت بەرپرسانی پێشوو بە تاوانی پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ دادگایی بکەن. واتە ئەو کاتە کە گواستنەوەکان لە ڕێگەی گۆڕانکاری لەلایەن نوخبەی ڕێژیمەوە سەرکردایەتی دەکرێن، یان ئەوەی گواستنەوەکە لە ئاکامی ڕێکەوتنێکە لە نێوان نوخبەی ئۆپۆزیسیون و نوخبەی ڕێژیمەکە.

لە بەرانبەر ئەم تێڕوانینە، زانایانی دیکە بۆیان دەرکەوتووە کە لێپێچینەوە لە ژێرپێکەرانی مافی مرۆڤ، دوای قۆناغی گواستنەوە، سەرکوتکردنی داهاتوو لە وڵاتانی ئینتقالی و هەروەها لە وڵاتانی دراوسێدا ڕادەگرێ. ئەدەبیاتی شەڕی بەلاڕێدابردنیش (انحرافی) باس لەوە دەکات کە ئەگەری دەستپێکردنی ململانێ بەهێزتر دەبێت، کاتێک پێگەی سەرکردەکان لە دەسەڵاتدا نائەمنیتر دەبێت. ئەگەری شەڕی نێوان دەوڵەتەکان بەکاردێت بۆ جووڵاندنی هەستی نەتەوەیی و بەرزکردنەوەی پشتیوانی جەماوەری بۆ حکومەت. ئارگومێنتێکی دیکە، ڕەدی دەکەنەوە کە سەرکردە کە ئەگەر مەترسی لە دەستدانی دەسەلاتیان هەبێت، شەڕ دەست پێ بکەن یان شەڕ درێژە پێ بدەن. ئەگەر ململانێ و شەڕەکان دەرئەنجامی سەرکەوتووی لێ بکەوێتەوە، ئەوا تێڕوانینەکانی گشتی سەبارەت بە لێهاتوویی سەرکردە ڕەنگە بە شێوەیەکی ئەرێنی بگۆڕدرێن. بەڵام بەڵگە مەیدانییە نوێیەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە لە ڕاستیدا، ئەوە نائەمنی لە پۆستدایە کە دەبێتە هۆی ڕەفتاری ئاشتیانە و مەترسی هەڵگیرساندنی شەڕی نێودەوڵەتی وا دەکات فەرمانڕەواکان زیاتر بێهێز بن.

سەبارەت بە دەرچوونیان لە دەسەڵات، بۆ هەموو جۆرە ڕێژیمە دیکتاتۆرەکان، دوای دەرکرانی لە دەسەڵات، کامیان کەمتر تووشی سزا دەبێت، بەگوێرەی لێکۆڵینەوەکەی فۆلک، پاشاکان و سەرکردەکانی ڕێژیمە حزبییەکان، کەمتر مەترسییان هەیە تووشی سزا بن: ٧٥٪ بۆ پاشاکان و ٦٦٪ بۆ فەرمانڕەواکانی ڕێژیمی حزبی، بەپێچەوانەوە ئەگەری ئەوەی کە ڕێبەرەی کەسایەتی چارەنووسی دەرچوونی سەلامەتی هەبێت تەنها ٣٩٪یە. وەک حاڵەتی سوریە و لیبی، زیادبوونی پلەی نیگەرانی لە پێشێلکارییەکانی ڕابردوو ودەستتێوەردانی زیاتری کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی، ڕەنگە مەرجەکانی دەست لەکارکێشانەوەی ئاشتیانە خراپتر بکات. پرسی سزادان پاش دەرچوون لە دەسەڵات، دەتوانێ ڕێگری بکات لە ڕوودانی گواستنەوەی ئاشتیانە. لەوانەیە دۆخێ درووست بکات کە ڕاپەڕینێکی پڕ تێچووی زۆر پێویست بێت بۆ هێنانەدیی دیموکراسی. وەک ئەوەی لیبی و سووریە. سزادان، نەک تەنها ڕێگری لە دیموکراسیکردن بەڵکوو گۆڕانکارییەکی ئاشتییانەش دەکا. بۆ ئەوەی ئەم مەسەلەیە کەم بکرێتەوە، دوو بژاردە هەن. یەکەم: ڕەنگە فەرمانڕەوای پێشوو وڵات بەجێ بهێڵێ و لە وڵاتێکی بیانی (وەک بن عەلی تونس) مافی پەنابەریی پێ بدرێت. دووەم: دەتوانرێت مەترسیی سزادان کەم بکرێتەوە ئەگەر نوخبە دەرچووەکان، توانای دەستوەردان لە سیاسەتدا بپارێزن ئەگەر ئۆپۆزیسیۆن لە پابەندبوونەکەی بە لێپێچینەوەیان لەگەڵ نەدات. ئەم توانایە بە شێوەیەکی گشتی لای ڕێژیمە سەربازییەکان بە هێزە.

لەو ڕێژیمانەی کە ڕووبەڕووی دژایەتییەکی جەماوەری و ڕێکخراو و ئەگەری توندوتیژی دەبنەوە، لەشکر تاکەهێزێکە کە توانای شکستپێهێنانی ئەو جۆرە هەڕەشانەی هەیە. بۆ دیکتاتۆرەکان لەم هەلومەرجەدا، ڕەنگە وابەستەیی سیاسی بە سەربازەکان تێپەڕنەکراو بێت و تەنها ڕێگە پەنابردنە بۆ سپا و هێزە ئەمنیتیەکان. بۆ جەماوەریش، ڕاپەڕین تاکە ڕێگای دەربازبوونە لە ڕاوەدوونان، گەندەڵی و تەنگەنای سیاسی و ئابووریە. لە دۆخی سیستەمی تاک حزبی ئوروپای کۆمۆنیستدا، پاش گواستنە بۆ دیموکراسی، هێندێک پێیانوانیە کە سزادان و دادپەروەری دوور خرایەوە، چونکە ئەندامانی دیار و بەرچاوی ئۆپۆزسیۆن وەک زانیاریدەر بۆ پۆلیسی سیاسی کاریان کردبوو. لێرەوە سەرکردەی حزبە نوێیەکانی دەسەڵات لە بەڵێنی لێبوردنیان بە نوخبەی پێشوو پاشگەز نەبوونەوە بۆ ئەوەی زانیاری لە سەر خۆیشیان بڵاو نەکرێتەوە.

زیادبوونی پلەی نیگەرانی لە پێشێلکارییەکانی ڕابردوو و بەشداریکردنی زیاتری کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی، ڕەنگە مەرجەکانی دەستلەکارکێشانەوەی ئاشتیانە خراپتر بکات. ڕێژیمە حیزبەکان، دوای دەرچوون لە دەسەڵات، توانای پاراستنی بەرژەوەندییەکانی نوخبەی پێشوویان هەیە. لەم حاڵەتەدا، توانای دامەزراوە حیزبییەکان، بۆ کۆکردنەوەی پشتیوانی و ڕاگرتنی پشکی گرنگی دەسەڵات لە ڕێژیمە دیموکراسییەکانی دواتردا، دەوری دەبێت لە پاراستنی نوخبەی پێشوو و دوورکەوتنەوە لە سزا. لە هەمان کاتدا کە پارتە باڵادەستەکانی پێشووی ڕێژیم لە هەڵبژاردنەکاندا لە دیموکراسییەکانی دوای گواستنەوەدا زۆر باش دەردەکەون. بەم پێیە ڕێژیمە حزبییەکان دەتوانن بژاردەیەکی باشی دەرچوون بۆ نوخبەکانی پێشووی ڕێژیم مسۆگەر بکەن و بەم شێوەیە تێچووی دەرچوون کەم بکەنەوە.

کۆبەند

سەرکردە سەربازی و کەسایەتییەکان زیاتر لە پاشاکان یان فەرمانڕەواکانی ڕێژیمە تاک حزبییەکان زیندانی دەکرێن. ڕووداوەکانی بەهاری عەرەبی تا ڕادەیەک نیشانیان دا، بە پێچەوانەی ئەو وڵاتانەی عەرەبی کە سیستەمی، پاشایان هەیە، زۆربەی ئەو وڵاتانەی کە سیستەمی فەرانڕەوایی کەسایيەتیان هەبوو، یەمەن، تونیس، میسر... تووشی شۆڕشی جەماوەری بوون. دیارە. ئەو وڵاتانەی پاشایەتی بوون، کەمتر بزووتنەوەکەی بەهاری عەرەبی گرتنیەوە. حاڵەتی وڵاتی بەحرەین جودا بوو، کە ئێران تا ڕادەیەکی زۆر دەستی تێدا هەبوو. ڕەنگە فەرمانڕەوا تاکڕەوەکان ئەگەر هەست بەوە بکەن کە لە پاش لەدەستدانی دەسەڵات ئەگەری سزادانی بەهێزە، ئەم مەترسییە وابکات کە بەئاسانی لە دەسەڵات واز نەهێنی و هەوڵی پاراستنی دەسەڵات بدات. تەنانەت ئەگەر پەنابردنە بەر توندوتیژی بەرفراوان دژی دانیشتووان بەدوای خۆیدا بهێنێت. لە حاڵەتی قەزافی لە لیبیا و ئەسەد لە سوریا بینیمان کە دوای زیادبوونی نارەزایەتییە جەماوەرییەکان و مەحکوومکرانی نێودەوڵەتی، وازیان لە دەسەڵات نەهێنا. بەڵام لە حاڵەتی توونیس، بن عەلی زوو وڵاتی بەجێ هێشت. ڕەنگە تۆمەتبارکردنی قەزافی لەلایەن دادگای تاوانەکانی نێودەوڵەتی لە ٢٠١١دا قورسایی زیاتری بۆ پرۆسەی گواستنەوە زیاد کردبێت، چونکە تا ڕادەیەک ڕێگری لە بژاردەی دەرچوون کرد.

***

١) دەکرێ بۆ وێنە، ئاماژە بە ڕێژیمەکەی قەزافی وەک ڕێژیمی کەسایەتی، حوسنی مەبارەک وەک ڕێژیمی حیزبی (تەک حیزبی)، و بۆ دیکتاتۆریی سەربازییش، دەکرێ ئاماژە بە ڕێژیمی سەربازی لە مالی، چاد، سودان و بێرمە... بکرێت. پاشایەتیی ڕەهایش، دەکرێ ئاماژە بە پاشایەتیی سعوودیە بکرێت. پاشایەتی، بریتییە لە دەسەڵاتێک کە پاشا، بەبێ سنووردارکردنی یاسایی، حوکمڕانی دەکات. دیارە ئەمەش وا دەکات جیاواز بێت لە پاشایەتیی دەستوری.

کوردستان
● ژمارە ٨٥١
٣١ی پووشپەڕی ١٤٠٢ _ ٢٢ی جوولای ٢٠٢٣

د. محەممەد حوسێن‌زادە

پرۆسەی بەئەمنییەتیکردنی دیاردەکان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان

(بەشی یەکەم، چییەتی و پرۆسەی بەئەمنییەتیکردن)

لە پرۆسەی بەئەمنییەتیکردندا پێویستە ئەندامانی کۆمەڵگە باوەڕیان بە "هەڕەشەی هەبوو" هەبێت و زۆر گرنگ نییە کە ئایا بە ڕاستی بابەتێک یان پرسێک هەڕەشەیە یان نا، گرنگ ئەوەیە ئەندامانی کۆمەڵگە قایل بن و قەناعەت بهێنن کە هەڕەشەیە. بە واتایەکی تر، نواندنی هەر بابەتێک وەک هەڕەشە لە زەینی ئەندامانی کۆمەڵگەدا، زۆر گرینگترە لە هەبوونی دیاردەیەک کە بە ئاشکرا هەڕەشەیە بەڵام کۆمەڵگە وەک هەڕەشە نایبینێت. ئەم قایلکردنی کۆمەڵگە بناغەی سەرەکی پرۆسەی بەئەمنییەتیکردنە، چوونکە بڕیاری ئەندامانی کۆمەڵگە لەکۆتاییدا لەسەر شێوازی بڕیاردانی ئەکتەری بەئەمنییەتیکەر کاریگەری دادەنێت

پێشەکی

زۆر جار باس لەوە دەکرێت کە بابەتەکان، پرسەکان یان دیاردەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەئەمنییەتی دەکرێن، یان کوردستان بە گشتیی بەئەمنییەتی کراوە. سەرەڕای ئەوەی کە ئەمە ڕاستییەکی حاشاهەڵنەگرە، بەڵام کەمتر باس لە ڕەوت و پرۆسەی بەئەمنییەتیکردن کراوە. تەنانەت هەندێک جار بەئەمنییەتیکردن (Securitization) و میلیتاریزەکردن (Militarization) پێکەوە تێکەڵ کراون یان لانیکەم هیچ جیاوازییەک لەنێوان ئەو دوو چەمکەدا لەلایەن هەندێک لە بەکارهێنەرانیانەوە دانەنراوە. من لەم کورتە نووسراوەدا زیاتر مەبەستمە باس لە چۆنیەتی و پرۆسەی بەئەمنییەتیکردنی دیاردەکان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بکەم. گرنگیی ئەم باسە لەوەدایە کە دەگەینە مودێلێک کە یارمەتیمان دەدات هەر کات باس لەوە کرا دیاردەیەک ئەمنییەتی بووەتەوە، بزانین کە چ پرۆسەیەکی تێپەڕاندووە. بە کورتی، دەمەوێت بڵێم بۆ من لێرەدا ڕوونکردنەوەی ئەو پرۆسەیە زۆر گرنگترە لە هێنانەوەی نموونە یان بابەتی جۆراوجۆر کە کۆماری ئیسلامی بەئەمنییەتیی کردوونەتەوە، هەرچەند هەوڵم داوە لە بەشی دووەمی نووسراوەکەمدا بۆ تێگەیشتنی وردتر و باشتر لە بابەتەکە باس لە چەند نموویەکی بەرجەستە و بەرچاوی بەئەمنییەتیکردنی دیاردەکان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بکەم.(١) کەوابوو ئەم نووسراوەیە لەبری ئەوەی بیەوێت پەیوەندی نێوان دوو یان چەند فاکتەر یان بگۆڕ ڕوون بکاتەوە، زیاتر وەڵامی پرسیارێکە سەبارەت بە خودی پرۆسەی بەئەمنییەتیکردن. پرسیارە سەرەکییەکەش ئەوەیە کە پرسێک یان دیاردەیەکی تایبەت چۆن بەئەمنییەتی دەکرێتەوە و بەئەمنییەتیکردن چ پرۆسەیەک تێ دەپەڕێنێت و لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ئەم بەئەمنییەتیکردنە چۆنە؟ بۆ ئەم مەبەستە و وەڵامدانەوە بەم پرسیارانە سەرەتا بەکورتی باس لە چییەتی و نێوەڕۆکی بەئەمنییەتیکردن و هەنگاوە پێویستەکان دەکەم و پاشان دەپرژێمە سەر نموونەکانی بەئەمنییەتیکردن لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

چییەتی و پرۆسەی بەئەمنییەتیکردن

بەئەمنییەتیکردن یەکێکە لە تەوەرە سەرەکییەکانی قوتابخانەی کوپێنهاگ (Copenhagen School) لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکاندا کە تەواوکەری ڕوانگەی پێشکەوتووانە و قووڵی ئەو قوتابخانە بۆ پرسی ئەمنییەتە. بیرمەندانی سەر بەم قوتابخانەیە کە باری بوزان (Barry Buzan) و ئۆلێ وۆڤەر (Ole Wœver) لە بەناوبانگترینەکانیانن زیاتر لەسەر پرسەکانی تایبەت بە ئەمنییەت کاریان کردووە. بیرمەندانی ئەم قوتابخانەیە بە شێوەیەکی سەرەکی بوون و نەبوونی ئەمنییەت گرێ دەدەنەوە بە بوون و نەبوونی هەڕەشەوە. (٢) بۆیە بەئەمنییەتیکردنی پرسێک یان دیاردەیەک بەو مانایە دێت کە ئەو پرسە یان ئەو دیاردەیە وەک هەڕەشەیەک سەیر بکرێت. بۆ ئەم مەبەستەش پێویستە ئەندامانی کۆمەڵگە ددان بەوەدا بنێن و قەبووڵی بکەن کە ئەو پرسە یان ئەو دیاردەیە هەڕەشەیە. کەوابوو هەڕەشەکان لە بەستێنی کۆمەڵگە و بە پشتبەستن بە باوەڕ و بڕیاری ئەندامانی کۆمەڵگەوە چێ دەبن؛ ئەمە دەرخەری ئەوەیە کە بەئەمنییەتیکردن پرسێکی کۆمەڵایەتی یان نێوانزەینییە (Intersubjective). هەروەها ئەمە نیشاندەری ئەو ڕاستییەیە کە وا نییە ئەو شتە یان ئەو پرسە کە بەئەمنییەتی دەکرێت حەتمەن هەڕەشە بێت، بەڵکوو هەر بە دروستکردنی باوەڕێکی هاوبەش و بەکۆمەڵ سەبارەت بەوەی کە ئەو دیاردەیە هەڕەشەیە، ئەمنییەتی دەبێتەوە و بەرەنگاربوونەوە یان پووچەڵکردنەوەی بە هەر شێوازێک ڕەوایی پەیدا دەکات.

یەکەم جار ئۆلێ وۆڤەر لە لێدوانێکدا لە ساڵی ١٩٨٩ باسی لە بەئەمنییەتیکردن کرد. دەستپێکی باسەکەی وۆڤەر پۆلێنبەندیکردنی پرس یان بابەتەکانی کۆمەڵگەیە. وۆڤەر دەڵێت ڕاستەهێڵێکی ئاسۆیی وێنا بکەن کە پرسە ئاساییەکان لە سەرێکی و پرسە ئەمنییەکان لە سەرێکی دیکەیین. پرسە سیاسییەکانیش لە نێوەڕاستی ڕاستەهێڵەکە. کەوابوو ئێمە لە کۆمەڵگەدا هەم پرسی ئاساییمان هەیە، هەم سیاسی و هەم ئەمنییەتی. پرسە ئاساییەکان یان ناسیاسییەکان ئەو پرسانەن کە پەیوەندییان بە دەوڵەتەوە نییە. سیاسییەکان ئەوانەن کە دەوڵەت دەبێت بە شێوەیەکی ئاسایی و یاسایی بڕیاریان لەسەر بدات و سەرچاوەیان بۆ دابین بکات. پرسە ئەمنییەتییەکانیش ئەوانەن کە وەک هەڕەشە دەنوێنرێن و ڕەنگە بەرەنگاربوونەوەیان پێویستی بە دانانی یاسای نوێ یان تەنانەت پێشێلکردنی یاسا و ڕێسا پەسەندکراوەکانی ئێستا بێت.(٣)

ئەوەی کە ئایا بابەتێک ئاساییە یان سیاسی یان ئەمنییەتی گرێدراوی هەلومەرج و کات و شوێنە. دەکرێت پرسێک ئێستا ئاسایی یان سیاسی بێت و لە داهاتوودا ببێتە پرسێکی ئەمنییەتی. پێچەوانەکەشی هەر وایە. هەر بۆیە دیاردەگەلێکی وەک کۆچ، کولتوور، فرەنەتەوەیی لە وڵاتانی فرەنەتەوەدا، مەزهەب، شوناس و هتد دیاردەگەلێکن کە دەکرێت لە کات و شوێنە جیاجیاکاندا ببنە بابەتی ئەمنییەتی و لە هەر وڵاتێکدا ببن بە پرسی سەرەکی. وەک پێشتر ئاماژەم پێدا، هەر پرسێک کاتێک دەکەوێتە بازنەی ئەمنییەت یان بەئەمنییەتی دەکرێت کە وەک هەڕەشەیەکی هەبوو (existential threat) بنوێنرێت. هەڕەشەی هەبوو بە هەڕەشەیەک دەگوترێت کە بوون و مانەوە (بۆ نموونە بوون و مانەوەی حکوومەت، وڵات، کۆمەڵگە و هتد) بخاتە مەترسییەوە. هەر بۆیە، پێویستە ئەو هەڕەشە خێرا پووچەڵ بکرێتەوە. لەسەر ئەو ڕاستەهێڵەدا، هەرچی لە پرسە ئاساییەکانەوە بەرەو پرسە ئەمنییەکان بڕۆین، هەڕەشە زیاتر بەرجەستە دەبێتەوە و پێویستە خێراتر پووچەڵ بکرێتەوە. لێرەدایە کە ئەکتەری بەئەمنییەتیکەر یان ئەو ئەکتەرەی (بۆ نموونە دەوڵەت، حیزب، سەرکردە و هتد) کە پرسەکان بەئەمنییەتی دەکاتەوە، دەتوانێت ڕێوشوێنە ئاساییەکان و یاسا و ڕێساکان بە بیانووی بەرەنگاربوونەوەی هەڕەشە ئەمنییەکان پێشێل بکات.

وەک باس کرا لە پرۆسەی بەئەمنییەتیکردندا پێویستە ئەندامانی کۆمەڵگە باوەڕیان بە "هەڕەشەی هەبوو" هەبێت و زۆر گرنگ نییە کە ئایا بە ڕاستی بابەتێک یان پرسێک هەڕەشەیە یان نا، گرنگ ئەوەیە ئەندامانی کۆمەڵگە قایل بن و قەناعەت بهێنن کە هەڕەشەیە. بە واتایەکی تر، نواندنی هەر بابەتێک وەک هەڕەشە لە زەینی ئەندامانی کۆمەڵگەدا، زۆر گرینگترە لە هەبوونی دیاردەیەک کە بە ئاشکرا هەڕەشەیە بەڵام کۆمەڵگە وەک هەڕەشە نایبینێت. ئەم قایلکردنی کۆمەڵگە بناغەی سەرەکی پرۆسەی بەئەمنییەتیکردنە، چوونکە بڕیاری ئەندامانی کۆمەڵگە لەکۆتاییدا لەسەر شێوازی بڕیاردانی ئەکتەری بەئەمنییەتیکەر کاریگەری دادەنێت. وۆڤەر لەم بارەوە دەڵێت، بە نواندنی هەر دیاردەیەک وەک هەڕەشەی هەبوو، ئەو شتە بەرەو بەئەمنییەتیکردن دەڕوات، بەڵام کاتێک بەئەمنییەتی دەبێتەوە کە "بەردەنگەکان" قایل بن و وەک هەڕەشە قەبووڵی بکەن. ئەگەر "بەردەنگ" وەک هەڕەشەیەک ددانی پێدا نەنێت، تەنیا هەوڵێک بۆ بەئەمنییەتیکردن دراوە، بەڵام دیاردەکە بەئەمنییەتی نەکراوەتەوە. ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە لە نێوان "هەوڵدان بۆ بەئەمنییەتیکردن" و "بەئەمنییەتیکردنی سەرکەتووانە" جیاوازیی هەیە. بە بڕوای وۆڤەر، دەبێ بۆ قایلکردنی بەردەنگەکان بە هەبوونی هەڕەشە، بەڵگە و ئارگیۆمێنت بهێنرێتەوە. لە ڕاستیدا، توانای هێنانەوەی بەڵگە و ئارگیومێنت جگە لەوەی کە نیشان دەدات دیاردەیەک هەڕەشەیە، وا دەکات کە بەردەنگەکان بەبێ چەندوچوون قایل بن کە هەر هەوڵێکی نائاسایی بۆ پووچەڵکردنەوەی ئەو هەڕەشەیە پێویست و پاساوهەڵگرە. هەڵبەت قایلکردنی بەردەنگیش هەمیشە بە شێوەی شارستانیانە و بە ڕەزامەندی تەواو نییە و بێگومان هەر قایلکردنێک تێکەڵاوێکە لە ناچارکردن و ڕەزامەندی. بەمجۆرە، لە پرۆسەی بەئەمنییەتیکردندا هەم ئەکتەری بەئەمنییەتیکەر و هەم بەردەنگ دەور دەگێڕن.(٤)

دەکرێت بڵێین لە بنەڕەتدا هیچ دیاردەیەک ئەمنییەتی نییە، بەڵکوو ئەوە "زمان"ە کە دەیکات بە دیاردەیەکی ئەمنییەتی. بۆیە لە پرۆسەی بەئەمنییەتیکردندا ئەکتەری بەئەمنییەتیکەر پێش هەموو شتێک پێویستی بە گوتاری بەئەمنییەتیکەرە. گوتاری ئەمنییەتیکەر هێندە گرینگە کە هەندێک لە شارەزایان لە پێناسەی بەئەمنییەتیکردندا دەڵێن بەئەمنییەتیکردن واتە کردەی گوتاری (Speach-Act). کەوابوو، پرۆسەی بەئەمنیکردن پێش هەموو شتێک گوتارە و ئەو گوتارە دەبێ و پێڕەوی لە ڕێزمانی ئەمنییەتی بکات: "وا لە خەڵک بکەیت کە باوەڕ بەوە بهێنن کە پرسێکی ئاسایی پرسێکی ئەمنییەتییە و پێویستە بە زووترین کات چارەسەری بۆ بدۆزرێتەوە و ئەگەر ئەو هەڕەشەیە پووچەڵ نەکرێتەوە ئەوا چیدیکە ئێمە وەک ئەوەی کە هەیەن نابین، چونکە هەبوونی ئەو هەڕەشەیە لەنێومان دەبات". کەوابوو، ئەکتەری بەئەمنییەتیکەر دەبێ بە یارمەتی دەسەڵاتەکەی بەسەر زماندا زاڵ بێت و لە ڕێگەی گوتاری ئەمنییەتییەوە هەوڵی نواندنی هەڕەشە بدات. دامەزراوە و ڕێکخراوەکانی حکوومەتیش هەوڵی بەرجەستەکردنەوەی هەڕەشە دەدەن بۆ ئەوەی بەردەنگ قایل بێت کە دیاردەیەکی تایبەت هەڕەشەیە. ئەو گوتارە دەبێ سەرەتا شتێک یان بابەتێک وەک هەڕەشەیەکی ترسناک نیشان بدات و پاشان ڕێگەچارەش بۆ دەربازبوون لەو هەڕەشە پێشنیار بکات، هەر لەم چوارچێوەیەدا وۆڤەر دەڵێت ئەکتەری بەئەمنییەتیکەر کاتێک دەتوانێت بانگەشەی هەبوونی هەڕەشەی ئەمنیی بکات کە هەندێ نیشانەی تایبەت هەبن و بکرێت ئاماژەیان پێ بکرێت. بۆ نموونە ئەکتەرێک دەتوانێت ئاماژە بە چەکداربوونی نەیارانی یان نیەت و ویستی دوژمنکارانەی ئەوان بکات و وەک هەڕەشەیەک بیاننوێنێت و ڕێگەچارەیەکیش (وەک هێرشی سەربازی، سەرکوتکردن و هتد) بۆ سڕینەوەی ئەو هەڕەشە پێشنیار و دواتر جێبەجێ بکات. ئەمە ڕێک هەمان ئەو پرۆسەیە کە کۆماری ئیسلامی لە چەند مانگی ڕابردوودا جارێکی تر سەبارەت بە حیزبەکانی ڕۆژهەڵات گرتوویەتیە بەر. هەڵبەت من لە درێژەدا بە هێنانەوەی نموونەی زیاتر باس لە چۆنێتی بەئەمنییەتیکردن لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەکەم، تا ئێرە تەنیا ویستوومە ئەوە بگەیەنم کە بە ئەمنییەتیکردن یانی نواندنی پرسێک، بابەتێک یان دیاردەیەک وەک هەڕەشەی هەبوو و پرۆسەی بەئەمنییەتیکردنیش سێ قۆناغ لەخۆ دەگرێت کە بریتین لە: ناساندنی دیاردەیەک وەک هەڕەشەی هەبوو لەلایەن ئەکتەری بەئەمنییەتیکەرەوە، قایلکردن یان قەناعەتهێنان بە بەردەنگ و لە کۆتاییدا بڕیاردان و جێبەجێکردن.(٥)

***

یادداشتەکان و سەرچاوەکان

١- تەنانەت بەرپرسانی کۆماری ئیسلامی خۆیان ددانیان بەو ڕاستییەدا ناوە کە ڕوانگەی ئەمنییەتییان بەنیسبەت ڕۆژهەڵاتی کوردستان هەیە و بە گشتی کوردستان وەک مەترسی و هەڕەشەیەک سەیر دەکەن. بۆ نموونە حەسەن ڕوحانی سەرۆککۆماری پێشووی ئێران لە میانەی کەمپەینی هەڵبژاردنەکانی سەرۆککۆماریدا بەڵێنی دا ڕوانگەی ئەمنییەتی بە نیسبەت نەتەوە نافارسەکان و کلتوورەکەیان بگۆڕێت. ئەو دانپێدانانە لە بەرزترین ئاستی دەسەڵاتدا نەک هەر دەرخەری ئەوەیە کە دیاردەکان لە کوردستان ئەمنییەتی دەکرێنەوە، بەڵکوو هەموو کوردستان وەک پرسێکی ئەمنی مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێت. سەرەڕای ئەو ددان پێدانانە و هەروەها ڕاگەیاندنی چەواشەکارانەی بەیاننامەی ١٠ مادەیی سەبارەت بە مافی کەمینە نەتەوەییەکان لە ئێران، دەوڵەتی ڕۆحانیش بە کردە هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ سەرۆککۆمارەکانی پێش خۆی نەبوو. لە بەئەمنییەتیکردن و میلیتاریزەکردن و زیادکردنی ژمارەی هێزە سەربازییەکان لە کوردستان بەردەوام بوو و لە قۆناغی سەرۆکایەتی ئەودا لەسێدارەدانی سوننەکان، کوردەکان و عەرەبەکان و هەروەها کوڵبەرانی کوردستان بە ڕێژەیەکی زۆر زیادی کرد. بۆ سەرچاوەی ئەم بابەتە و هەروەها خوێندنەوەی وتارێکی ورد و بەپێز لەم بارەوە و بە گشتی سەبارەت بە پرسی بە ئەمنییەتیکردن (و بەتایبەت میلیتاریزەکردنی) ژیان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بڕوانە ئەو سەرچاوە کە لە هەموو بوارەکاندا نموونەی بەرجەستەیان هێناوەتەوە:

کمال سلیمانی و احمد محمدپور، امنیتی‌سازی زندگی: کردستان شرقی (ڕۆژهەڵات) تحت حاکمیت کشور فارسی-شیعی، ترجمە: خوشناو قاضی، صص ١-١٨، لەو لینکەی خوارەوە لەبەردەستە:
https://www.kurdipedia.org/files/relatedfiles/2020/379308/0001.PDF?ver=132254622640000000

٢- "قوتابخانەی کوپێنهاگ" ناوێکە کە "بیل مەک سوئینی" لە وتاری "ناسنامە و ئەمنییەت: بوزان و قوتابخانە کوپنهاگ" لەسەر نووسراوە و بیروبۆچوونەکانی "باری بوزان" ، "ئۆلی وۆڤەر"، "دو ویلد" و چەند نووسەرێکی تر دایناوە. ئەو بیرمەندانە بە گشتی سەرقاڵی لێکۆڵینەوە لە بواری ئەمنییەتدان، بۆیە لە ئاراستەی بنیاتنانی پێگەیەکی سەربەخۆی زانستی بۆ پرسی ئەمنییەت هەنگاویان ناوە. دیارە شرۆڤە و ڕوونکردنەوەی ئەمنییەت لە ڕوانگەی بیرمەندانی قوتابخانەی کوپێنهاگەوە لە چەند دێڕێکدا ناکرێت و نامومکینە و لەڕاستیدا ڕەنگە ئەوە بابەتی چەندین کتێب بێت؛ من لێرەدا تەنها وەک سەردێر ئاماژە بە هەندێک لە گریمانە سەرەکییەکانیان دەکەم. بە گشتی قوتابخانەی کوپێنهاگ کە بە تایبەت لە دوای شەڕی سارد و هەڵوەشانەوەی یەکێتی سۆڤیەت پەرەی سەند، بەرپەرچدانەوەیەکە بەرامبەر تیۆرییە پێشووەکان و بەتایبەت ڕوانگە و بیروبۆچوونەکانی ڕیالیزم و لیبرالیزم. ڕیالیستەکان پێیان وابوو کە باشترین و گونجاوترین ڕێگەی دابینکردنی ئەمنییەت پەرەپێدان بە هێزە لەلایەن دەوڵەتەکانەوە. بەتایبەت هێزی سەربازی. ئەوان هەڕەشەی سەربازییان بە گرنگترین جۆری هەڕەشە لەسەر ئەمنییەتی وڵاتان دەبینی. لیبراڵەکانیش بەپێچەوانەوە پێیان وابوو کە جێگیرکردنی ئاشتی نێونەتەوەیی تاقە ڕێگەی دابینکردنی ئەمنییەتە. بۆیە ناوەڕۆکی سەرەکی لێکۆڵینەوەکانی ئەمنییەتیش پێش سەرهەڵدانی قوتابخانەی کوپێنهاگ زیاتر پرسگەلێک وەک شەڕ و ئاشتی بووە. هەر دووی ئەم خوێندنەوانە لە ڕوانگەی باری بوزانەوە بەرتەسک و ساکاران. باری بوزان بە ڕەخنەگرتن لەم خوێندنەوانە دەڵێت بە پێچەوانەی ڕوانگەی ڕیالیستەکان کە پێیان وایە ئەمنییەت لە ڕێگای هێزەوە بە

درێژە لە ل٧

کوردستان
• ژمارە: ٨٥١
٣١ی پووشپەڕی ١٤٠٢ _ ٢٢ی جوولای ٢٠٢٣

پرسی یەکیەتیی بەکردەوەی ئۆپۆزیسیۆن بۆ تێپەڕبوون لە کۆماری ئیسلامی

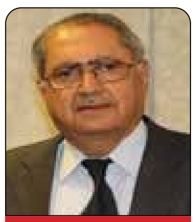

عەلی مێهرپەروەر

> مەرجی سەرەکیی هەر یەکگرتنێک ئەوەیە لە پلاتفۆرمی ئەو یەکگرتنەدا بەڕوونی سیستەمی حکوومەتی دوای ڕووخان دیار بێ و دەستنیشان کرابێ نەک ئەوەی دوورەدیمەنی شۆڕش بەس ڕووخان بێ و نیزامی داهاتوو دوای ڕووخان دیاری بکرێ وەک ئەوەی بەشێک لە ئۆپۆزسیۆن تەبلیغی بۆ دەکەن و دەڵێن ئەولەوییەت دەبێ ڕووخانی ڕێژیم بێ بەپێچەوانە نابێ ئەو هەڵەیە کە لە شۆڕشیی٥٧ دا کرا دووپاتە ببێتەوە

لەوەتەی مرۆڤ پێی ناوەتە گۆڕەپانی ژیان پەی بە هێز و توانایی یەکگرتوویی بردووە، بۆیە مرۆڤە سەرەتاییەکان بەکۆمەڵ دەژیان و ڕاویان دەکرد. شک و گومان لەوەدا نییە کە، هێز لە یەکگرتوویی‌دایە و هیچکات لە مێژووی مرۆڤایەتیدا پێچەوانەکەی نەسەلمێندراوە. مرۆڤەکان کە لە ئێستادا بەسەر قوڕنە و وڵات و نەتەوە جیاوازەکاندا دابەش بوونە، هەر وڵات و نەتەوەیەکیش بۆ پاراستنی خۆی لە دەست دوژمن و نەیارانی پێویستی لە پلەی یەکەمدا بە یەکگرتوویی نێوخۆیی و دواتر هاوپەیمان و دۆست هەیە. دوژمنەکانیش بەدرێژایی مێژوو هەوڵیان داوە یەکگرتوویی نەیاری بەرانبەر خۆیان تێک بشکێنن و درز بخەنە نێویان هەرچی لەو پێوەندیەدا سەرکەوتوو بووبن، بەو ڕادەیەش سەرکەوتنی خۆیان مسۆگەرتر کردووە.

لێرەدا مەبەستمانە پرسی یەکیەتیی بەکردەوەی ئۆپۆزسیۆنی ئێرانی تاوتوێ بکەین. لە وڵاتی ئێرانیش ئەو یاسایە لەجێی خۆیەتی و هێز لە یەکیەتی‌دایە. بەڵام بەداخەوە دەبینین لەم کاتە هەستیارەدا جگە لە پەرش‌وبڵاویی نێو ڕیزەکانی دژبەرانی ڕێژیم شتێکی دیکە بەدی ناکرێ. ڕاستە بە شێوەی زارەکی هەموو کەس و گرووپ و حیزبێک باس لە یەکیەتی و یەکڕیزی دەکا، بەڵام بۆ چی یەکگرتن وەک مرۆڤ و سێبەری خۆی لێ هاتووە و هەر دەڕۆن و پێی ناگەن؟ بۆ ئەوەی هەندێک وردتر لەو بابەتە بڕوانین و بەشوێن هۆکارەکاندا بگەڕێین، پێویستە بزانین ئۆپۆزسیۆنی ئێستای ڕێژیم کامانەن و هەرکام چ تایبەتمەندییەکیان هەیە، دەکرێ ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی بەگشتی لە چەند گرووپدا پۆلین بکرێن:

حیزب و ڕێکخراوەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان:

ئەو ڕێکخراوانە خاوەن مێژوو و پێشینەی خەباتکارین و ڕیشەیان لەنێو خەڵکەکەیاندا داکوتاوە، هەروەها هەتا ڕادەیەکی گونجاو لەگەڵ بارودۆخی ئێستای وڵات و ئەمنیەتیی بوونی ناوچەکە پێگەی تەشکیلاتی و ڕێکخراوەیی و ئەندام و لایەنگریان بەشێوەی نهێنی لە نێوخۆی کوردستاندا هەیە. ئەوە جگە لە جەماوەرێکی زۆر و بەرچاو لە ئەندام و لایەنگری ئاشکرایە کە لە دەرەوەی وڵات (ئێران) دەژین و زۆربەشیان ئامادەی فیداکاری و خەبات و تێکۆشان لەپێناو ئامانجی نەتەوەیی لە کاناڵی حیزبەکانیانەوەن. لە پرۆسەی ڕاپەڕینیی ژینا کاریگەریان لەژێر ڕێنوێنی و بانگەوازی ناوەندی هاوکاریی حیزبە کوردستانیەکان دەرکەوت و گەلانی ئێران لەو پوتانسیلە بەهێزەی کوردەکان تێگەیشتن هەرچەند ناوەندی هاوکاری بەو شێوەیە کە چاوەڕوانی لێ دەکرا توکمە و بەرین نەبوو بەو حاڵەش چەترێک بوو کە چەند حیزبی ڕیشەداری کوردی لەخۆ دەگرت. دەکرێ و پێویستە بەرەیەکی یەکگرتووی کوردی لە دەور "میثاق" و پەیمانێکی نەتەوەیی پێک بێ یان لانیکەم ئێستا ناوەندی هاوکاری بەهێزتر بکرێ.

حیزب و ڕێکخراوەکانی گەلانی دیکەی ئێران:

وەک تورکەکان، عەرەبەکان و بلووچەکان خاوەن ڕێکخراوی سیاسین و تا ڕادەیەکیش هەم هەستی نەتەوەییان تێدا بەهێزە هەمیش چالاکن. دیارە تورکەکان بە هۆکارێک و بلووچەکان بە هۆکارێکی دیکە تایبەتمەندیی خۆیان هەیە، تورکەکان لەلایەک شیعە مەزهەبن و ئەو هەڵاواردنە کە دەرهەق بە سوننییەکان دەکرێ بۆ ئەوان لە ئارادا نییە و هەست بە ستەمی ئایینی ناکەن، لەلایەکی دیکەوە تورکەکان لە سیستەمی ئابووری ئێراندا بە ڕادەیەکی بەرچاو دەستیان هەیە و لێی سوودمەند دەبن و لە چاکی و خراپی و بەرزی و نزمی ئابووری وڵاتدا بەشدارن، بۆیە وەک شۆڕشی ژینا دەری خست تورکەکان بەو توانایە کە بوویان نەهاتنە مەیدان. بلووچەکان لەبەر ئەوەی هەستی مەزهەبی لە نێویاندا بەهێزە، ئێستا مەولەوییەکان بەتایبەت کەسایەتیی مەولەوی "عەبدولحەمید" جێگەی حیزبەکانی گرتووەتەوە و بەهۆی وتارە ئایینیەکانیی ناوبراو لە نوێژە هەینیەکاندا ئێستاشی لەگەڵ بێت خۆپێشاندانەکانی زاهیدان و جارجار شارەکانی دیکەی بلووچستان گڕوتینی شۆڕشی ژینایان پێوە دیارە و نە ئاگری شۆڕش لە زاهیدان کوژاوەتەوە ونە ڕێژیمیش توانیویە دەنگی مەولەوی "عەبدولحەمید" کپ کاتەوە. بە بوونی ئەو جیاوازییانەش کە ئاماژەیان پێ کرا هەم پوتانسیلی هاوکاری و هاوپەیمانی لە نێوان ئەوگەلانەدا بەهێزە و هەم خاڵی هاوبەشیان زۆرە و چەشنێکیش لە هاوپەیمانی لەنێوان چەند ڕێکخراوێکی سەر بەو نەتەوانە بە ناوی کۆنگرەی نەتەوەکانی ئێرانی فیدرال هەیە هەرچەند خۆی لەخۆیدا باشە بەڵام دەبێ کاراتر و بەهێزتر بکرێ.

حیزبە چەپەکان:

جگە لە حیزبە چەپە کوردییەکان کە بە ڕێژەیەکی کەم و زۆر لەنێو خەڵکی کورددا پێگە و کاریگەریی ڕێژەییان هەیە، باقیەکانیان دەتوانین بڵێین، زیاتر خۆیان لە کەسایەتیەکاندا دەبیننەوە. دیارە کەسایەتییەکان خاوەن پێشینەی خەباتکاریان هەیە بەڵام بە دوورکەوتنەوە لە وڵات و پچڕانی پێوەندی ڕاستەوخۆیان لەگەڵ نێوخۆی وڵات کاریگەرییەکی ئەوتۆیان نییە و تەنانەت مانگرتنە کرێکارییەکانیش ناکرێ بەحیسابی ئەوان بنووسرێ چونکە دەرکەوتووە کە ڕێبەری ئەو مانگرتنانە بە هۆی سەندیکاکان و ڕێبەرانی نێوخۆی کرێکارەکانەوەیە. ئۆپۆزیسیۆنی چەپی ئێرانی کە نیشتەجێی ئورووپا و شوێنەکانی دیکەن، لەنێو تۆڕی ئایدولۆژیدا گیریان خواردووە تەنانەت لەگەڵ یەکتریش هاوکارییەکی ئەوتۆیان نییە و ئەوە جێی داخە. بۆیە داخوازی و بیرکردنەوەیان گەورەتر لە قەبارەی هێز و توانایانە کە ئەوە بۆخۆی کۆسپێکە لە ڕێگای پێکهاتن و ئیئتیلاف لەگەل تەیفەکانی دیکەی ئۆپۆزسیۆن.

کۆماریخوازەکان:

ئەوانیش بە زۆری کەسایەتییەکانی پەڕیوەی دەرەوەی وڵات نوێنەرایەتییان دەکەن هەرچەند جاروبار چەشنێک لێکنزیکبوونەوەیان لەژێر ناوگەلێکی جۆراوجۆر لێ دەبینری بەڵام چونکە پێگەیان لە نێوخۆی وڵات پتەو و قورس نییە کاریگەرییەکیان لە ڕاپەڕینەکاندا لێ نەبینراوە. دیارە کەسایەتییەکان مرۆڤگەلێکی نیشتمانپەروەر و خاوەن پێشینەی خەباتی سیاسین بەڵام ئەوە بۆ بارودۆخی ئێستای وڵات بەس نییە. لەگەل ئەوەی هەموو گەلانی ئێران و خەڵکانێکی یەکجار زۆر لە نیوخۆی وڵات لە ڕاستیدا کۆماریخوازن، بەڵام حیزب و ڕێکخراوێکی ئەوتۆ کە بتوانی لەو پوتانسیلە بەهێزە کەڵک وەربگری و بزووتنەوەیەکی کاریگەر لە نێوخۆی وڵات وەڕێ بخات، بەداخەوە بوونی نییە هەر بۆیەش پێکهێنانی هاوپەیمانی لەنێوان ئەوان و پارتەکانی دیکە گەلێک دژوارە.

موجاهیدینی خەڵق:

ڕێکخراوێکی توکمە و بە نەزم و دیسیپلین و خاوەن پێشینەی خەباتکاری و میراتگری دەیان هەزار شەهیدن و لە ڕووی داراییەوە ئێستاشی لەگەڵ بێ دەوڵەمەندترین ڕێکخراوی نێو ئۆپۆزسیۆنن. بەڵام لە هەمانکاتدا ڕێکخراوێکی داخراو و تەنراو بە ئایدولۆژی کە جگە لە خۆیان و لق و پۆپەکانیان هاوپەیمانێکی ئەوتۆیان لەنێو دژبەرانی ڕێژیمدا نییە. موجاهیدین خۆیان بە بەدیلی ڕێژیمی داهاتووی ئێران دەزانن و لەو ڕوانگەشەوە ئامادە نین بچنە نێو هاوپەیمانییەک لە ڕێکخراوەکانی دیکە مەگەر ئەوکاتەی حیزب یان ڕێکخراوێک باڵادەستیی ئەوانی قەبووڵ بێ، تەنانەت ئەوان ساڵەهایە سەرکۆماری هەڵبژێردراوی خۆیشیان ناساندووە. موجاهیدین زیاتر هەوڵ دەدەن بە تێچوو و هەزینەیەکی زۆر لابیگەری لەنێو پارلمانتاران و کاربەدەستانی وڵاتانی ئوروووپا و ئامریکا بکەن، دیارە ئەوە بۆ خۆی خراپ نییە، بەڵام دەردی ئۆپۆزیسیۆن چارە ناکا و پشتبەستن بە وڵاتانی دەرەوە وەک ئەزموون سەلماندوویەتی سوودێکی ئەوتۆی نییە چونکە ئەو وڵاتانە بە شوێن دۆستدا ناگەڕێن، بەشوێن هاوبەرژەوەندیدا دەگەڕێن. ئێستا دەبینین ئەو وڵاتانە کە زۆر بەباشی ڕەفتارەکانی ڕێژیم و تیرۆریستی بوونی و ڕەفتاری دژی مافەکانی مرۆڤی دەناسن، بەوحاڵەش پەیوەندی دیپلۆماتی و بازرگانی و سیاسیی خۆیان لەگەلی بەردەوامە. تەنها بابەتێک بۆ ئەوان جێی نیگەرانیە سازکردنی چەکی ناوکیە کە بە مەترسی بۆسەر خۆیان و هاوپەیمانەکانیان دەزانن، ئەویش ڕێژیم توانیویەتی بە فێڵ و تەڵەکە و کڵاوسەرنانیان ئیمتیازیان لێ وەربگرێ و خۆ لە گورزی گورچووبڕیان بپارێزێ. سەبارەت بە موجاهیدن بەهۆی بوونی تەلەفزیۆنێکی هەتا ڕادەیەک بەهێز و ئیمکاناتی زۆرتر لە ڕێکخراوەکانی دیکە لە پرۆسەی شۆڕشی ژینادا؛ ئاسەوارێکیان لێ دەبینرا بەڵام بە ڕادەیەک نەبوو کە تەنانەت بتوانن مانگرتن لە شارێکیشدا ڕێک بخەن.

سەڵتەنەت خوازەکان:

ئەوان نە یەک ڕێکخراو و نە یەک هاوپەیمان بەڵکوو گرووپ و تەیفی جیاوازن، بەڵام لەیەک بابەتدا هاوبەشن، ئەویش ئەوەیە کە شۆڕشی ساڵی ٥٧ بە هەڵە دەزانن و بەشدارەکانیشی بە هەڵەکار. خۆیان بە میراتگریی ڕێژیمی پادشایی دادەنێن و دەیانهەوێ زیندووی بکەنەوە و لەو پێوەندیەدا هەموویان خۆ بە پشتیوانیی ڕەزا پەهلەوی کە وەک میراتگری ڕاستەقینەی سیستەمی پادشایی لە ئێران‌دایە پێناسە دەکەن، دەزانن. بەڵام دەرکەوت ناوبراو نە سیاسەتمەدارێکی شیاوە، نە پێشینەی خەباتێکی بەرچاوی سیاسی هەیە و تەنها شتێک کە ناوبراو دەتوانێ پشتی پێ ببەستێ جێنشین و کوڕەگەورەی شای پێشوو بووە. شۆڕشی ژینا کرۆک و نێوەڕۆکی کەسایەتییە سیاسیەکانی ئەو تەیفەی دەرخست، یەک لەوان قەبارەی لێهاتووی سیاسی ڕەزا پەهلەوی بوو کە تەنانەت بەشێک لە سەڵتەنەتخوازەکانیش بەو لاوازییە سیاسیەی ناوبراویان زانیوە. بەڵام کەسی دیکەیان نییە، بۆیە ناچارن وە دوای بکەون. سەڵتەنەتخوازەکان کۆمارییەکان و حیزبە نەتەوەیەکانی گەلانی ئێران بە نەیاری خۆیان دەزانن. هەرچەند بە ڕواڵەت باس لە دێموکراسی دەکەن، بەڵام شۆڕشی ژینا پەردەی لە سەر ڕوخساریان هەڵگرت و ماهییەت و نێوەڕۆکیان بۆ هەموان ڕوون بووە کە جگە لە خۆیان کەسیان قەبووڵ نییە. تەنانەت کە باس لە مەشرووتەش دەکەن بەکردەوەی تا ئێستایان دەریان خستووە کە لەم بوارەشدا ڕاست ناکەن و لە ڕاستیدا حکوومەتی چەشنی ڕەزاشاییان ئەوێ. دژی هەرچەشنە مافێک بۆگەلانی پێکهێنەری ئێرانن و پیان وایە ئێران یەک نەتەوە و یەک ئاڵا و یەک ئایینە. هەموو نەتەوەکان بەتایبەت کوردەکان بە جیاییخواز دادەنێن و بەدوژمنی یەکپارچەیی وڵاتیان لێکدەدەنەوە. هەر بۆیە هێشتا هیچ نەبووە دژی ئەو نەتەوانە شمشێریان لە ڕوو بەستووە. لەبیریان چوەتەوە کە تاکوو ئێستا ئەو پارچانە کە لەئێران دابڕاون، یان دایان بڕیوە، سەبەبکاری سەرەکی ڕێژیمەکانی ئێستا و پێشووتری ئێرانن نەک گەلانیی ئێران. لەگەل کۆماریخوازەکان بەگشتیی و موجاهیدین و چەپەکان دژایەتی تاسەر ئێسقانیان هەیە. هەر بۆیە نەک ئامادە نین لەگەڵیان هاوپەیمان بن بەڵکوو بە"غاصب"ی سەڵتەنەتیان دەزانن. هێز و توانا و لایەنگریان لەنێو کۆنەساواکییەکان و بنەماڵەی ئەو شاپەرستانەن کە پاش شۆڕشی گەلانی ئێران بارگەوبنەیان بۆ دەرەوەی وڵات پێچایەوە. ئەگەر بڵێین لە نێوخۆی وڵات هیچ لایەنگرێکیان نییە ڕاستمان نەوتووە، ئەویش بەهۆی بارودۆخی باشی ئابووری و چەندین تەلەفزیون و کاناڵی ڕاگەیاندن، کەم تا زۆر لایەنگریان پەیدا کردووە ئەویش زیاتر ئەو کەسانە دەگریتەوە کە تەمەنێکیان بەسەر بردووە و پاشماوەی لایەنگرانی پاشایەتی پێش شۆڕشن و لەچاو نارازیانی نێوخۆی وڵات لە ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ژمارەیەکی یەکجار کەمن. ئەگەر سەڵتەنەتخوازەکان بەڕاستی دێموکرات بوان و بڕوایان بە دێموکراسی بوایە مافی خۆیان بوو وەک حیزب یان بزووتنەوەیەک چالاکیی خۆیان هەبوایە و بێگومان لە وەها حاڵەتێکدا مەقبوولیەتیشیان زیاتر دەبوو.

بە چاوخشاندن بە پێکهاتەی ئۆپۆزیسیون بەتایبەت ئۆپۆزیسیونی تاراوگە کە هەرچەند بەداخەوە کاریگەرییەکی ئەوتۆیان لەسەر ڕووداوەکانی نێوخۆی وڵات نییە، بەڵام خۆپێشاندانەکان لە دەرەوەی وڵات لە پرۆسەی شۆڕشی ژینادا بەرچاو بوو و دەکرێ وەک فاکتەرێکی ئیجابی بۆ ڕاکێشانی بیروڕای جیهانیی دەرەوە و دەوڵەتان بۆلای ستەمکارییەکانی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی چاو لێ بکەین و بایەخی بزانین. لەلایەکی دیکەشەوە بەداخەوە بەشێک لە ئۆپۆزیسیون لە دەرەوەی وڵات بەتایبەت سەڵتەنەتخوازەکان بوونە هۆی دووبەرەکی و ئەو یەکڕیزییەی کە لە سەرەتای دەسپێکی شۆڕشی ژینادا بەدی دەکرا، تێک دا و پاوانخوازی و خۆ بە بەدیل‌زان و شەڕی پێش وادەی ڕووخانی ڕێژیم بووە هۆی کاڵبوونەوە و دامرکانی ئاگری شۆڕش لە نێوخۆی وڵات. ئەوەی کە دەکرێ چاوەڕوانی ئیئتیلافێکی لێ بکرێ ئۆپۆزیسیونی نێوخۆیی و حیزبەکانی گەلانی بندەستی ئێرانن. سەندیکاکان و کۆمەڵگەی مەدەنی و خوێندکاران و بزووتنەوەی ژنان، مامۆستایان، هونەرمەندان و سەدان مرۆڤی بەتوانا و خاوەن‌بیر کە ئێستا لە زیندانەکانی ڕێژیمدا بە تاوانی نەکردوو حوکم دراون توانای یەکگرتنێکی بەهێزیان هەیە. نموونەی ئیئتیلافێکی لەو چەشنە مەنشووری "مطالبات حداقلی تشکلهای مستقل صنفی و مدنی ایران"ە کە زۆر دێموکراتیک و گشتگیرە و پێویستە پشتیوانی و بەهێزتریش بکرێ. خاوەنی سەرەکیی شۆڕشی ژینا خەڵکی وەزاڵەهاتووی نێوخۆی وڵاتن هەر بۆیە ئەوان بوون کە نیشانیان دا بێ جیاوازی لە هەموو شار و ناوچەکان شانبەشانی یەکتر تەخت و بەختی ستەمکارەکانیان وەلەرزە خست.

پوختەی مەبەست:

مەرجی سەرەکیی هەر یەکگرتنێک ئەوەیە لە پلاتفۆرمی ئەو یەکگرتنەدا بەڕوونی سیستەمی حکوومەتی دوای ڕووخان دیار بێ و دەستنیشان کرابێ نەک ئەوەی دوورەدیمەنی شۆڕش بەس ڕووخان بێ و نیزامی داهاتوو دوای ڕووخان دیاری بکرێ وەک ئەوەی بەشێک لە ئۆپۆزسیۆن تەبلیغی بۆ دەکەن و دەڵێن ئەولەوییەت دەبێ ڕووخانی ڕێژیم بێ بەپێچەوانە نابێ ئەو هەڵەیە کە لە شۆڕشیی٥٧ دا کرا دووپاتە ببێتەوە.

***

قاسملوو ٣٤ ساڵ لەمەوپێش، لە ٢٧ خولەکدا شۆڕشی ژینای بۆ گێڕاینەوە

ژیوار ڕەسوولی

باس لە چاوپێکەوتنێکی عینایەت فانی، ڕۆژنامەنووسی "بی بی سی" دەکەم. ئەو ساڵی ١٣٦٨ چاوپێکەوتنێکی ٢٧ خولەکیی لەگەڵ دکتور عەبدولڕەحمان قاسملوو کردبوو، کە دوای ٢٥ ساڵ "بی بی سیی فارسی" بڵاوی کردەوە. دەمەوێ لێکدانەوە و پێشبینییەکانی دوکتور قاسملوو لەو چاوپێکەوتنەدا لە وتارێکی کورتی تەحلیلیدا باس بکەم، بۆ ئەوەی باشتر لە گەورەیی ئەو ڕێبەرە کاریزماتیکە تێبگەین.

فەیلەسووفبوونی ئالێکسی توکویلی فەڕانسەوی (١٨٠٥-١٨٥٩) تەنیا لەبەر ئەوە نەبوو، کە تیۆرییەکی لەسەر دیموکراسی هەبوو کە ئێستاش جێگەی مشتومڕە. بەڵکوو توکویل لەبەر ئەوە فەیلسووف بوو، چوونکە بەشێکی زۆر لە پێشبینییەکانی وەدی هاتن. شۆڕشی فەرەنسا لە ساڵی ١٨٤٨ کاتێک ڕووی دا، کە مانگێک پێشتر توکویل پێشبینیی کردبوو. ئەو هەر لە پرۆسەی شۆڕشەکەشدا ڕایگەیاند کە دەنگی پێی چەکمەکان لە تۆنی دەنگی شۆڕشگێڕەکاندا هەست پێ دەکات. دوایی ناپیلیۆنی سێیەم بووە سەرۆک و دوای ئەوەی جارێکیتر دەنگی نەهێناوە، خۆی وەکوو ئیمپراتۆر ڕاگەیاند؛ دواییش وەکوو دیکتاتۆرێک ئیمپراتۆرییەکەی هەڵوەشایەوە. توکویل پێشبینیی زۆری وای هەبوو، هەربۆیە ئێستا ناوی بەرزتر لە هابز، لاک و مۆنتسکیۆ دێت.

قاسملوو و توکویل لە ڕووی باوەڕی قووڵیان بە دیموکراسی، مەرجدانان بۆ حکوومەتەکان و پێشبینییە سیاسییەکانیان زۆر لەیەکتر دەچن. لەسەر بنەمای چاوپێکەوتنەکەی لەگەڵ "بی بی سی" لە پێشبینییەکانی دکتور قاسملوو دەست پێ دەکەین:

دوکتور قاسملوو لە وەڵامی پرسیاری ئەوەی کە ئایا دوای مردنی خومەینی چی بەسەر ئەو حکوومەتە دێت، لە خولەکی ٢٣دا وەڵام دەداتەوە، کە لەگەڵ مردنی خومەینی کۆماری ئیسلامیی ئێران لێک هەڵناوەشێتەوە، چوونکە هێشتا کەشی شۆڕش هەندێک لە بەجێماوەکانی ئەوکاتی بەرنەداوە. بەڵام قاسملوو پێی وابوو کە قەیرانەکان لەگەڵ مردنی خومەینی قووڵتر و ناکۆکییە نێوخۆییەکانی حکوومەت توندتر دەبن.

لە ڕوانگەی دوکتور قاسملووەوە پەیوەندییەکی قووڵ لەنێوان دێموکراسی و گەشەکردنەوە هەیە. باوەڕی بە دیالکتیکی گەشە و دیموکراسی وای لێکردبوو، هەر لەو بەرنامەیەدا بڵێ ئەو کێشە سیاسی، ئابووری و کۆمەڵایەتییانەی بەرۆکی کۆماری ئیسلامیی ئێران دەگرن چارەسەر نابن، چوونکە هیچ بەرنامەیەکیان بۆی نییە و لە بنەماشدا لە چوارچێوەی ئەو سیستەمە دژە دیموکراسییەدا ئیمکانی چارەسەریشیان نییە. هەر لێکدانەوە مەیلەو پێشبینییەی دوکتور قاسملوو بەڕوونی لە شۆڕشی ژینادا هەستی پێ کرا. ڕێژیم هیچ وەڵامێکی بۆ داواکارییەکانی خۆپێشاندان نەبوو، چوونکە نە بەرنامەی هەبوو، نە ماهییەتەکەی ڕێگەی وەڵامدانەوەی پێ دەدا.

چەکداربوون لە بەرانبەر سیستەمێکی دیکتاتۆری و دژەدیموکراسی بۆ دوکتور قاسملوو زۆر گرنگ بوو. دوکتور لە وتووێژەکەی "بی بی سی"دا باس لەوە دەکات حیزبی دێموکرات داوای خودموختاری و دیموکراسی دەکات، بەڵام خومەینی تەنانەت باوەڕی بە نەتەوەبوونی کورد نییە و ناشتوانێ دیموکراسی هەزم بکات. ئەو لێرەدایە کە باس لە پەیوەندیی نێوان چەک و دێموکراسی دەکات. قاسملوو دەڵێ: زەمانەتی ئێمە چەکی ئێمەیە، تەنیا شتێکیش کە دەتوانێ جێگەی چەک بگرێتەوە، هەر دیموکراسییە. ئەوەش وەڵامی ئەو پرسیارانەیە کە دوای گوشارهێنانی کۆماری ئیسلامیی ئێران بۆ چەککردنی بزاڤی کوردی دەیهێنێت و حیزبی دێموکراتیش ئەوەی بە هێڵی سوور داناوە.

بۆچی حیزبی دێموکرات لە گەرمەی شۆڕشی ژینادا ڕایگەیاند کە ئەوان ئامادە نین بەهیچ شێوەیەک هاوکاریی ڕەزا پەهلەوی بکەن؟ وەڵامی ئەو پرسیارە باوەی ئەم ڕۆژانە، ٣٤ ساڵ لەمەوپێش لەلایەن دوکتور قاسملووەوە دراوەتەوە. دوکتور قاسملوو دیکتاتۆریی شاهنشاهی، ئیسلامی و پرۆلیتاریا بەهەموو شێوەیەک ڕەت دەکاتەوە. دوکتور قاسملوو بەڕاشکاوی دەڵێ: "سەڵتەنەت هەمان ئیستبدادە". ئەو هەر لەو چاوپێکەوتنەیدا باس لە ڕێگە چارە دەکات. ئەو دەڵێ چارەسەر، دابەشکردنی دەسەڵات بەسەر هەموو نەتەوەکان و هاوکات داڕشتنەوەی یاساکان لەسەر بنەمای مەنشووری مافی مرۆڤی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانە. پێشبینییەکانی دوکتور بە ڕادەیەک بۆ شۆڕشی ژینا بەدی هاتوون کە هەر ئەوکات دەڵێ: "کە دەڵێین مافی نەتەوەکان، مەبەستمان مافی کورد و هەموو نەتەوەکانی دیکەی ئێرانیشە."

یەکێکی دیکە لە وانەکانی دوکتور قاسملوو کە ٣٤ ساڵ لەمەوپێش بۆ شۆڕشی ژینا پێیەتی، وەڵامی ئەو پرسیارەیە کە عینایەت فانی سەبارەت بە مەرجەکانی لە دانیشتن لەگەڵ خومەینیدا لێی دەپرسێ. دوکتور قاسملوو لە خولەکی چواردا ئاوا وەڵام دەداتەوە کە لە دیدارەکەیدا داوا لە خومەینی دەکات خودموختاری بۆ کوردستان بەفەرمی بناسێت، ئەوکات ئەوانیش ئامادەن دەنگ بە یاسای بنەڕەتی بدەن. بەڵام خومەینی ئەو کارەی نەکرد و ئەوانیش بێ دوودڵی دەنگیان بە یاسای بنەڕەتی نەدا. مەرجدانان و پێداگری لەسەر مەرج و کاردانەوەی ڕادیکاڵ دوای جێبەجێ نەکردنی ئەو مەرجە لەلایەن دوکتور قاسملوو، لەکاتێکدایە کە لە شۆڕشی ژینادا ڕێکخراوە و کەسایەتیی سیاسی هەبوون کە بەبێ مەرج مەنشوورەکانیان واژۆ کرد، بەبێ ئەوەی باس لە لانیکەمی داواکارییە سیاسییەکانی نەتەوەی کورد کرابێت. جیاوازییەکی دیکەی مەرجدانانی ١٣٥٨ لەگەڵ مەرج دانەنانی ١٤٠٢ لەکاتێکدایە، کە ئەوکات ڕەتکردنەوەی داواکارییەکەی خومەینی و دانانی مەرجی خودموختاری ڕوون بوو کە هێرشی سەربازیی هەمە لایەنەی ڕێژیمی لێ دەکەوێتەوە. بەڵام ئەوەی ئێستا لە دیاسپۆرا و لە کەشێکی ئارامدا بوو. جیاوازیی دووهەمیش ئەوە بوو کە مەرجەکانی دوکتور قاسملوو لە خومەینییەک بوو کە بەهێزترین و یەکلاکەرەوەترین کەسایەتیی ئەوکات لەسەر ئەرزی واقیع بوو، بەڵام ئەوەی ١٤٠٢ بەبێ مەرج مەنشوورێک واژۆ کرا، کە کەسایەتییە دیارەکە و بە گوتنێکی دیکە بەرانبەرەکە هیچ دەسەڵاتێک و بگرە هیچ تەشکیلاتێکی لەسەر ئەرزی واقیع نەبوو.

یەکێکی دیکە لەو پرسیارانەی لەو ماوەیەدا باس دەکرێت، ئەوەیە کە ئایا حیزبی دیموکرات حیزبێکی چەپە یان نا؟ یان دەبێ لەسەر چ بنەمایەک لەگەڵ ئۆپۆزسیۆنی ئێران هاوکاری و هاوپەیمانی بکات. دوکتور قاسملوو ٣٤ ساڵ لەمەوپێش لەو وتووێژەدا بە "بی بی سی" دەڵێ: "ئێمە حیزبێکی مارکسیستی نین، ئێمە حیزبێکی دێموکراتین، ئایدیۆلۆژییەکی تایبەتمان نییە و لە هەموو بۆچوون و توێژەکان ئەندامی حیزبی دیموکراتن." هەربۆیە دوکتور قاسملوو ئەو کات بە شۆڕشگێڕانی شۆڕشی ژینای گوت کە ئێمە نەتەوەین، مافی سیاسیی خۆمان داوا دەکەین و بە کەمتر لەوەش ڕازی نابین.

ڕێبەری گەل

مستەفا شێخە

دەستەواژەی "ڕێبەری گەل"م لە نووسینێکی دوکتور قاسملوو خواستووەتەوە. یەکەم جار دیوانی شێعریی "تاریکوڕوون"ی مامۆستا هێمن پەنجا ساڵ لەمەوبەر بڵاو دەبێتەوە و دوکتور عەبدولڕەحمان قاسملوو بە نووسینی پێشەکییەکی ١٥ لاپەڕەیی لەژێر سەردێڕی "شاعیری گەل" مانای قووڵ و مرۆڤدۆستانەی ئەم دیوانە شێعرییەی تێر و تەسەلتر کردووە.

وەک مامۆستا هێمن لە کۆتایی گێڕانەوەی بەسەرهاتی ژیانی خۆی لەژێر ناوی "لە کوێوە بۆ کوێ"دا دەڵێت: ئەم دیوانە ساڵی ١٣٥٢ی هەتاوی واتە ٥٠ ساڵ لەمەوبەر ئامادە کراوە و دوور نییە پێشەکییەکەی دوکتور قاسملووش هەر لەو سەروبەندەدا نووسرابێت.

لە کاتێکدا خوێنەری بەڕێز چاوی بەم دێڕانە دەکەوێت، ٥٠ ساڵ بەسەر نووسینی پێشەکیی دوکتور قاسملوو بۆ دیوانی مامۆستا هێمندا تێپەڕیوە. ١٦ ساڵ دواتر وتووێژێکی کورت و بەپێزی دوکتور قاسملوو لەگەڵ بەشی فارسیی تەلەفزیۆنی "بی.بی.سی" تۆمار کراوە و ئەم وتووێژەش ٢٥ ساڵ دوای تۆمارکردنی بڵاو کراوەتەوە.

دیارە دوکتور قاسملوو پێشەکییەکەی دیوانی هێمنی دوای چاپ و بڵاوکردنەوە دیتووە، بەڵام وتووێژەکەی بی.بی.سی، ٢٥ ساڵ دوای تیرۆرکرانی بڵاو بووەتەوە. کاری ڕۆژنامەگەری و ڕاگەیاندنیش بە جۆرێکە هەموو وتووێژێکی لەمجۆرە دوای دەستکاریکردنی کەم یان زۆر و ڕێکخستنەوەی دووبارە، لە ئامێرەکانی ڕاگەیاندندا بڵاو دەکرێتەوە. هەر چۆنێک بێت، ئێستا ئەم دوو دەقەمان لەبەر دەستن و دەکرێت وەک بەڵگە پشتیان پێ ببەسترێت.

دوکتور قاسملوو لە پێشەکییەکەی بۆ "تاریکوڕوون"دا باس لە زۆر تایبەتمەندیی هێمن دەکات و بۆ سەلماندنی تێگەیشتن و بۆچوونی خۆی، دەقی جوان لە چەندین شێعری ئەم دیوانە دەخوازێتەوە و هەروەها لە وتووێژ دەگەڵ دەنگی فارسیی "بی.بی.سی"شدا زۆر بەجوانی باسی دۆخی سیاسیی ئەوکات و هەڵسوکەوتی خەباتگێڕانی کورد و دەستەڵاتدارانی تاران دەکات. بۆیە دەکرێت هەم پێشەکییەکەی "تاریک و ڕوون" و هەم وتووێژەکەی ١٦ ساڵ دواتری دوکتور قاسملوو لە ڕوانگە و گۆشە نیگای جوداوە بکرێنە سەرچاوەی ڕوون و بەرچاوی بابەت و لێکدانەوەی زۆر. بەڵام ئەوەی لێرەدا ئامانجی ئەم نووسراوەیە، سەلماندنی گەلیبوونی ئەم دوو ڕێبەرە مەزنەیە. بۆیە بە هەردوویان دەڵێم ڕێبەری مەزن، چوونکە هێمنی شاعیر بەم هەموو دەقە ئەدەبییەی خوڵقاندوونی سەدان و هەزاران کچ و کوڕی بەرەو خەبات لە گۆڕەپانی زمان و ئەدەب و خۆشەویستی و یەکسانیدا هان داوە و لە ڕاستیدا ڕێبەرایەتییانی کردووە. ڕێبەرایەتیی دوکتور قاسملووش لە ئاستی سیاسیدا بۆ هەموو لایەک حاشاهەڵنەگرە.

هێمن شاعیری گەلە

بەرلەوەی بچینە سەر گەلیبوونی مامۆستا هێمن، دەگەڕێینەوە سەر ڕا و بۆچوونی دوو فەرهەنگنووسی ناوداری کورد. "شێخمحەمەدی خاڵ" لە فەرهەنگی خاڵدا بۆ شیکردنەوەی وشەی "گەل" دەڵێت: "گەل، کۆمەڵێکی گەورەیە لە ئادەمی کە پێکهاتبێ لە چەند تیرە و عێل و هۆز و خێڵێک و هەموو بە یەک زبان قسە بکەن." عەبدولڕەحمان شەرەفکەندی، ناسراو بە "هەژار موکریانی"ش لە فەرهەنگی "هەنبانەبۆرینە"دا دەڵێت: "وشەی گەل بریتییە لە "کۆمەڵە بنیادەمی هاونەژاد و خاوەنی زمان و خدە و خووی تایبەت بە خۆیان."

بۆ بیرهێنانەوەی زیاتری گەلیبوونی مامۆستا هێمن پشت بە بەشێک لەو پێشەکییە دەبەستم کە دوکتور قاسملوو بۆ دیوانی "تاریکوڕوون" نووسیویەتی:

"هەرکەس لە ئەدەبی کوردی شارەزا بێ، ناوی هێمنی بیستووە. شێعرەکانی خوێندووەتەوە و بێگومان دەزانێ کە هێمن یەکێک لە شاعیرە هەرە بەرزەکانی کوردی سەردەمی ئێمەیە. بەڵام شێعری هێمن هەر لە سەرتاوە لە چوارچێوەی ئەدیب و نووسەران دەرچووە، لەنێو کۆمەڵانی خەڵکی کوردستاندا بڵاو بۆتەوە و هەر لە سەرەتاشەوە لە دڵی هەموو کوردێکی دڵسۆز کاریگەر بووە و ئەوانی بەرەو خەبات لە پێناوی ڕزگاری هان داوە. هێمن لە سەرەتاوە شاعیری گەلە و هەر بە شاعیری گەلیش ماوەتەوە." (پێشەکیی دیوانی تاریکوڕوونی مامۆستا هێمن)

بەگوێرەی ئەو پێناسەیەی لە فەرهەنگی خاڵ و هەنبانەبۆرینەدا هاتووە، ئەو گەلەی هێمن شاعیریەتی، گەلی کوردە. هێمن شاعیری هەموو ئەو هۆز و تیرە و خاوەن زاراوە جۆرانەیە گەلی کوردیان پێکهێناوە. ئەم گەلە سەرەڕای هەبوونی پێناسەی گەلبوونی، لەگەڵ گەلانی دیکە جیاوازییەکی بەرچاوی هەیە. ئەم جیاوازییەش لە چاوی دوکتور قاسملوو ون نەبووە و لە بەشێکی دیکەی پێشەکی بۆ دیوانی هێمن بەم جۆرە ئاماژەی پێ دەکات:

"هێمن نەتەوەکەی خۆش دەوێ، لەوەش زیاتر نەتەوەکەی خۆی دەپەرەستێ. بەڵام ڕقیشی لە هیچ نەتەوەیەکیتر نییە. لە هەموو دیوانی هێمندا شێعرێک کە بە خراپە باسی نەتەوەیەکیتر بکا، یا کورد لە نەتەوەیەکیتر بە بەرزتر دابنێ، بەدی ناکرێ، دیاردەیەک کە بەداخەوە لە دیوانی زۆر شاعیری کورددا بەرچاو دەکەوێ. نەک ئەوە بەڵکوو بەشەردۆستی یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی شێعری هێمنە".)سەرچاوەی پێشوو)

د. قاسملوو بۆ ئەوەی پێشان بدات هێمن شاعیری گەلێکی جیاوازە، ڕوانگەی ئەم شاعیرە هەڵکەوتەیە بۆ "پێشەوا قازی محەممەد" سەرۆککۆماری کوردستانمان بیر دەخاتەوە:

"هێمن زۆر جار باسی پێشەوا قازی دەکا، لە شێعرەکانیڕا دیارە چەندە ئەو ڕۆڵە بەنرخ و هەڵکەوتووەی گەلی کوردی خۆش ویستووە. پێشەوای خۆش دەوێ چونکە:

زانا بوو، کوردپەروەر بوو
پێشەوا بوو، ڕابەر بوو
بەڵام بۆیە پێشەوا بە مەزن دەزانێ چونکە:
هەر کورد نەبوو بەشەر بوو

خەمی خەڵکی لەبەر بوو" (پێشەکیی دوکتور قاسملوو بۆ تاریکوڕوون)

بەشەر واتە مرۆڤ و خەمخواردن بە خەڵکی دیکە و هەموو مرۆڤان تایبەتمەندیی هاوبەشی پێشەوا قازی، مامۆستا هێمن و د. قاسملووە.

جەوهەری گەلیبوون لە سیاسەتدا ڕەنگ دەداتەوە

وەک لە سەرەوە ئاماژەی پێ کرا، پێشەکیی قاسملوو بۆ "تاریکوڕوون"ی هێمن باس لە زۆر تایبەتمەندیی هێمن و شێعرەکانی لە بواری نەتەوەیی، کۆمەڵایەتی و چینایەتییەوە دەکات. بەڵام هەموو ئەم باسانە دەرفەتی زۆر و ڕەشکردنی لاپەڕەی فرەیان پێویستە. بۆیە بەکورتی دەچینە سەر ئەو وتووەێژەی ڕێبەری کوردان، ١٦ ساڵ دوای نووسینی پێشەکیی تاریک و ڕوون و بە مەودایەکی کورتی بەر لە تیرۆرکرانی لەگەڵ بەشی فارسیی تەلەفزیۆنی "بی.بی.سی"دا کردوویەتی.

دوکتور قاسملوو لەم وتووێژەدا بەڕوونی باس لە بارودۆخی سیاسیی کوردان و هەڵوێستی حیزبی دێموکرات و جووڵانەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە سەردەمێکی دیاریکراوی مێژوودا دەکات. بەڵام جەوهەری بەشی بەرچاوی لێدوانی لە بەرانبەر پرسیارەکانی پێشکەشکاردا هەمان جەوهەری نێوەڕۆکی ئەو پێشەکییە بۆ تاریکوڕوونی نووسیوە:

"ئەو پێناسەی ئێمە بۆ دێموکراسی هەمانە، زۆر بێخەوشە. دێموکراسی یانی ئازادیی بیروبۆچوون، ئازادیی ڕادەبڕین، ئازادیی زمانی نەتەوان، ئازادیی فەرهەنگ و هەروەها ئازادیی حیزبان. دەستەڵاتی بەڕێوەبردن بدرێتە دەست خەڵک، دەستەڵاتداریەتیی خەڵک لەدەست خەڵکدا بێت. ئێمە پێمانوایە هیچ جۆرە دیکتاتۆرییەک لە داهاتووی ئێراندا ناتوانێت ئامانجی خەڵکی ئێران دابین بکات. جا چ ئەم دیکتاتۆرییە شاهەنشاهی بێت، چ دیکتاتۆرییەکی ئیسلامی بێت، چ دیکتاتۆریی پرۆلتاریا بێت." (بەشێک لە لێدوانی دوکتور قاسملوو لە وتووێژ دەگەڵ تەلەفزیۆنی بی.بی.سی)

قاسملوو لەم چەند دێڕەی خوارەوەدا دەچێتەوە سەر ئەو دێڕە شێعرەی، کە هێمن بۆ پێشەوا نوسیویەتی و بە سەرۆککۆماری کوردان دەڵێت: "هەر کورد نەبوو، بەشەر بوو/ خەمی خەڵکی لەبەر بوو"... .

" ئێمە پێمانوایە ئێرانی ئێمە پێویستیی بە ڕێژیمێکی دێموکراتیک هەیە کە بە لەبەرچاوگرتنی فەرهەنگی ئێمە، مێژووی ئێمە، بەڵام بە پاراستنی بنەماکانی دێموکراسی، بە پاراستنی ئەو خاڵانەی لە جاڕنامەی مافی مرۆڤی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکاندا هاتوون و لە بەیاننامەی مافی مرۆڤدا هاتوون دەتوانێت وڵاتی ئێمە بە ڕاستی بەرەو پێش ببات. بەمجۆرە ئێمە تەنانەت لە کوردستان کە بە بەرپرسیاریەتیەوە دەتوانم بە ئێوە بڵێم زۆرینەی نزیک لە هەموو خەڵکی کوردستان لایەنگری حیزبی ئێمەن، ئێمە خۆمان بەتەنیا خاوەنی کوردستان نازانین و ئەوە خەڵکی کوردستانە تەما دەگرێت ئاخو حیزبی دێموکرات دەبێت خودموختاری بەڕێوە ببات یان ڕێکخراوێکی دیکە." (هەمان سەرچاوەی سەروو)

ڕێبەری گەلی کورد لە درێژەی ئەم وتووێژەدا باس لە دێموکراسیی قووڵ دەکات و باشترە قووڵایەتیی دێموکراسییەکە لە زمان خۆیەوە ببیسین:

"ئێمە پێمانوایە ئەگەر هەلومەرجی شەڕ لەنێو بچێت، هەموو ڕێکخراو و هەموو گرووپەکان دەبێت بەرنامەی خۆیان بۆ خەڵکی ئێران ڕوون بکەنەوە و خەڵکی ئێران بە ئازادییەوە لەنێو ئەم ڕێکخراو و گرووپانە هەڵبژێرن. ئەگەر وابێت، بەمجۆرە ئێمە لە ئێران بڕوامان بە دێموکراسییەکی قووڵ هەیە، ئەو دێوکراسییەی ڕێز لە مافی هەمووان بگرێت، ڕێز لە مافی دژبەرانیش بگرێت، چونکە بە بڕوای ئێمە هیچ دێموکراسییەک بەبێ ڕێزگرتن لە مافی دژبەران ناتوانێت هەبوونی خۆی بسەلمێنیت". (درێژەی وتووێژی دوکتور قاسملوو لەگەڵ بی.بی.سی)

دوای بڵاوبوونەوەی تاریکوڕوون و هەتا دوایین وتووێژی دوکتور قاسملوو زۆر جیاوازی و تەنانەت ڕووبەڕووبوونەوەش لە نێوان دوکتور قاسملوو و مامۆستا هێمندا ڕوویان داوە، بەڵام هەردووکیان لەسەر ئارەزوو و ئاواتێکی هابەش پێداگرییان کردووە. قاسملوو دەڵێت:

"ئەوەی بۆ ئێمە گرینگە ئەمەیە زۆربەی نزیک لە هەمووی خەڵکی ئێران چیان دەوێت؟ زۆربەی خەڵکی ئێران ئاشتییان دەوێت، ئازادی و دێموکراسییان دەوێت و ئەمنییەت و ئاسایشیان دەوێت و کەسانێک بتوانن بەرنامەیەکی لەمجۆرە پێشانی خەڵک بدەن و وابکەن خەڵکی ئێران بە ڕاستبوونیان بڕوا بهێنن دەتوانن بەرنامەیەکی ئەوا جێبەجێ بکەن، من پێموایە ئەم توێژە لە داهاتووی ئێران براوە دەبێت." (هەمان سەرچاوە)

هێمنیش دوای بڵاوبوونەوەی دیوانی تاریکوڕوون شێعری "فرمێسکی ڕوونوو" لە کتێبی بارگەی یاراندا بڵاو دەکاتەوە و دەڵێت:

"نایەڵن ئاسوودە دانیشم لە داوێنی چیام
قاسپەی کەو بێتە گوێم، کوا گرمەیی مینم دەوێ؟
بۆ دەبێ بمدەنە بەر گوللە یا ڕاوم بنێن
گەر گوتم کوردم لە کوردستانی خۆم ژینم دەوێ!"

***

کاریگەریی ڕێککەوتننامە نێودەوڵەتییەکان لەسەر پرسی کورد

(لە پەیماننامەکانی "سەعدئاباد" ڕا هەتا "بەغدا")

مستەفا مەولوودی

پەیماننامەی سەعدئاباد لە ژوئیەی ساڵی ١٩٣٧ی زایینی لە کۆشکی سەعدئابادی تاران لە نێوان چوار وڵات (ئێران، عێراق، ئەفغانستان و تورکیە)دا ئیمزا کرا. ئەو پەیماننامەیە کۆمەڵێک بەرنامە و ئامانجی هەبوو کە لە ١٠ ماددەدا گەڵاڵە کراوبون، و یەکێک لە ئامانجەکانی پێوەندی بە چارەنووسی کوردستان و خەڵکی کوردستانەوە هەبوو. ماددەی ٢ی پەیماننامەکە دەڵێ:

"دەوڵەتانی خاوەنشکۆ بەڕاشکاوی بەڵێن دەدەن پارێزبەندیی (مصونیت)، سنووری هاوبەشی یەکتر بن و بە تەواوی ڕێزی دەگرن". لە مادەی ٧یشدا هاتووە: "هەرکام لە دەوڵەتانی بەڵێندەر پێبەند دەبێ کە لە سنوورەکانی (سرحدات) خۆیەوە ڕێگری بکات لە دروستکردن یان چالاکیی دەستە و تاقمی چەکدار و پێکهێنانی هەر جۆرە هەیئەتێک یان ڕێکخراوێکی دیکە بۆ خراپکردنی ئەو دامەزراوانەی کە هەمانە، یان بەر بگرێت بە تێکدانی نەزم و ئەمنییەت لە هەر بەشێک لە خاکی بەڵێندەری دیکە (لەسەر سنوور یان جیا لە سنوور)یان بۆ ڕووخاندنی حکوومەتی لایەنی دیکە".

لە مادەی ٢دا ئەو دەوڵەتانە بەڵێن بە یەکتر دەدەن سنووری هاوبەشی یەکتر بەتەواوی بپارێزن. ئەوە بۆ بەشێک لە وڵاتان دەکرێ پاساوی یاسایی هەبێ و ڕەچاوکردنی ئەو مادەیەش کێشە بۆ دانیشتووانی سەر سنوور دروست نەکات، بەڵام لە نێوان سێ دەوڵەتی ئێران و عێراق و تورکیەدا بەتەواوی پێچەوانەیە، لەبەر ئەوەی سنووری ئەو سێ وڵاتە خاکی کوردستانە و دانیشتووانی سەر ئەم خاکە هەموویان لە ڕەگەزی کوردی ڕەسەنی ئەو هەرێمەن و بەپێی بەڵگەنامە و سەرچاوە مێژووییەکان ئەو پێکهاتەیە (کورد) لە سەدەی چواری پێش زایینەوە لەم دەڤەرە ژیاون و بوونیان هەیە.

ئەو خاڵە ئەگەر زۆریش شیتەڵ نەکرێ و شی نەکەینەوە، ئەگەر لەلایەک ڕەزامەندیی چەند دەوڵەتی لەسەرە، بەڵام کۆمەڵێک کێشەی مێژوویی، سیاسی، نەتەوەیی، کولتووری، فەرهەنگی، کۆمەڵایەتی و تەنانەت ئابووریشی بۆ خەڵکی ئەو سەرسنوورانە کە کوردن پێک هێناوە. لە شیکردنەوەی مادەی ٧ دا زۆرتر و وردتر دەچینە ناو بابەتەکە.

لە مادەی ٧ی پەیماننامەی سەعدئاباددا دەڵێ: "هەر کام لە دەوڵەتەکان پێشگیری دەکەن لە دروستکردنی هێزی چەکدار لەسەر سنوور کە هەموویان کوردن واتە بێجگە لە ئەفغانستان، (ئێران و تورکیە و عێراق). هەروەها پێشگیری دەکەن لە پێکهێنانی هەیئەت و ڕێکخراوی جەماوەری لەنێو خەڵکی سەر سنوورەکان کە کوردن و مێژوو دەری خستووە بۆ وەدەستهێنانی ماف و ئازادیی خۆیان بەردەوام لە تێکۆشان و خەبات و خۆڕێکخستندا بوون.

ئەو دەوڵەتانە جیا لەوەی کە بەڵێن بە یەکتر دەدەن پێشگیری بکەن لە دروستکردنی ڕێکخراو و دامەزراوە و هەیئەت، بەڵکوو بە خراپکار و تێکدەریشیان دەناسن. بە قەولی خۆیان بۆ پاراستنی ئەمنییەتی سنوور و هێزەکانی حکوومەتەکانیان هەموو ڕێکارێک دەگرنەبەر.

ئەگەر بەوردی لە نێوەرۆکی مادەی ٧ی پەیماننامەی سەعدئاباد ورد بینەوە، بۆمان دەردەکەوێ کە ئەو دەوڵەتانە سەرەڕای کێشە و جیاوازیی زۆریان لەگەڵ یەکتری، بەڵام بۆ سنووردارکردن و بەچۆکداهێنانی کورد و کپکردنی بزووتنەوەی ئەو گەلە تێکۆشەرە جیا لەوەی هەر کامەیان لە هەموو هێز و توانای خۆیان کەڵکیان وەرگرتوە، بەڵکوو بۆ پێشێلکردنی مافی نەتەوەیەک کە لەو ناوچەیەدا مێژووەکەی ئەگەر لە مێژووی تورک و فارس و عەرەب دێرینتر و کۆنتر نەبێ لانیکەم هاوتەریبە لەگەڵ ئەو نەتەوانە، هاوکاریی یەکتر دەکەن. ئەو پەیماننامەیە بەپێی میساقی نەتەوە یەکگرتووەکان یاسایی نییە. تەنانەت ئەگەر دەوڵەتەکان بە فەرمیشی بناسن. بەندی ١ی ماددەی ١ی پەیماننامەی نەتەوە یەکگرتووەکان دەڵێ: "هەموو نەتەوەیەک مافی ئۆتۆنۆمیی هەیە، لە ڕێگای ئەو مافەوە چارەنووسی سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتی و گەشەی فەرهەنگیی خۆی ئازادانە دیاری دەکا".

بەپێی مادەی ٧ی پەیماننامەی سەعدئاباد لە سنووری سێ وڵات کە پێکهاتەکەی هەمووی کوردە و مێژووی بوونی لەو هەرێمە بۆ زۆرکۆن دەگەڕێتەوە کە بۆتە سنووری ئەو سێ وڵاتە، کۆمەڵێک کێشە و بەربەستی بۆ دروست دەکرێ بۆ ئەوەی خەڵکی ئەو سنوورە بەئاسانی نەتوانن تەنانەت هاتوچۆش بکەن.

لە مەنشووری "ئاتلانتیک"دا کە لە ئووتی ساڵی ١٩٤١ی زایینیدا بڵاو کراوەتەوە و لانیکەم بە پەسندی ١٠ وڵات گەیشتووە و هەروەها مەنشووری "ئاتلانتیک" کە لە ژانویەی ١٩٤٢ بە جاڕنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان کامڵ بووە، لە بەندی ٢دا ئاوا دەڵێ: "ئەوان خوازیاری ئەوەن ئاڵوگۆڕی سنووریی وڵاتان بە ویستی سەربەستانە و دانپێدانانی خەڵکی بێ".

ئەگەر چاوێک بە مێژووی دیاریکردنی سنووری ئەو وڵاتانەدا بخشێنین کە کوردستانی تێدا دابەش کراوە، لە دوای شەڕی چالدێران لە ساڵی ١٥١٤دا و لە ڕێککەوتنی زەهاودا لەنێوان ئیمپراتووری سەفەوی و عوسمانی تا هەرەسهێنانی ئیمپراتووری عوسمانی و لە دوای شەڕی یەکەمی جیهانی و دروستبوونی دەوڵەتانی تورکیە، عێراق و سووریە کە کوردستان بۆ جاری دووهەم واتە لەنێوان سێ دەوڵەتی دیکەدا دابەش کراوە و کوردستان بۆتە چوار پارچە؛ بەبێ لەبەرچاو گرتنی مێژووی کوردستان و داخوازی و تێکۆشانی خەڵکی کوردستان، ئەو وڵاتە پان و بەرینەیان (کوردستان) دابەش کردووە؛ بێئەوەی بایەخیان بۆ ویستی خەڵکی کوردستان دانابێ. ئەوان بە زانیاریی تەواوەوە غەدرێکی مێژوویی یان لەو نەتەوە ڕەسەن و دێرینە یانی کورد کردووە. بەندی ٣ی مەنشووری ئاتلانتیک دەڵێ: "ئەوان بۆ دیاریکردنی جۆری حکوومەتیان، بۆ ویست و خواستی خەڵکی وڵاتە جۆراوجۆرەکان ڕێز دادەنێن. خوازیاری ئەوەن سەروەریی و سەربەخۆیی ئەو خەڵکانەی کە بە زۆر لێی بێبەش کراون بۆیان بگەڕێندرێتەوە."

بەداخەوە لە کوردستان لە بەختی کوردان تەواو بە پێچەوانەیە و نەک بە هیچ شێوەیەک خواست و ئیرادەی خەڵکی کوردستان لەبەرچاو نەگیراوە، بەڵکوو بەبێ لەبەرچاو گرتنی مافی ئەو نەتەوەیە هەڵسوکەوتی لەگەڵ کراوە و بەبێ خواستی خەڵکی کوردستان، خاکەکەی دابەش کراوە. تەنانەت بۆ ئەو دابەشکردنە چەندین سێناریۆ و پیلانی دەوڵەتی و نێودەوڵەتی بەدژی خەڵکی کوردستان و بە لەبەرچاوگرتنی ویستی دەوڵەتانی حاکم و بەرژەوەندیی زلهێزەکان داندراوە و زوڵم لە کورد کراوە. ئەو سێناریۆیانە لە سنوورەکان لە پەیماننامەی زەهاو، و لە پەیماننامەی ئەرزەڕوومی ١ و ٢، و لە پەیماننامەی سایکس-پیکۆ و کۆنگرەی لۆزان و زۆر وردە ڕێککەوتن و پەیماننامەی وەک پەیماننامەی عێراق و تورکیە، پەیماننامەکانی سەعدئاباد، بەغدا و هی دیکە تا کۆتایی لە پەیماننامەی ئەلجەزایردا دەبیندرێ.

لە بەندی ٦ی مەنشووری ئاتلانتیکدا هاتووە: "ئەوان خوازیاری ئاشتین بۆ هەموو نەتەوەیەک لە جیهاندا. دەبێ هەلی ئەوەیان بۆ بڕەخسێ لەسەر زەویی خۆیان سەربەستانە و بەبێ ترس و دڵەڕاوکێ بژین". ئەوەش بەداخەوە بۆ کورد لە کوردستان بە هیچ شێوەیەک دابین نەکراوە، بەڵکوو بە شێوازی جۆراجۆر ڕێگە لە کوردان دەگرن بە ئازادی و سەربەستی لەسەر خاک و وڵاتی خۆیان بژین. لە بەڵگەنامەی پارێزگاری لە مافی کەمایەتییەکان لە بەڵگەنامە نێودەوڵەتییەکاندا بە شێوەی جۆراوجۆر باسی مافی کەمایەتی بە هەموو جۆرەکانیەوە کراوە. هەرچەند کورد لە کوردستان و لەنێو ئەو دەوڵەتانەی کە بەسەریاندا دابەش کراوە کەمایەتی نییە، بەڵکوو نەتەوەیەکی خاوەن مێژوو، ڕەسەنایەتی و ڕابردووی پڕ لە خەبات و قوربانییە، بەڵام تا ئێستاشی لەگەڵ بێ تەنانەت وەک کەمایەتییەکیش مافی نەپارێزراوە و وەک کەمایەتیی خاوەن ماف هەڵسوکەوتی لەگەڵ نەکراوە؛ بەڵکوو بەشێوەی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ بە هۆی دەسەڵاتی حاکمانی ناوچە، دەوڵەتان و زلهێزە بەرژەوەندیخوازەکان سەرەتاییترین مافی پێشێل دەکرێ.

هەروەک باس کرا پەیماننامەی سەعدئاباد یەکێک لە گرینگترین ئامانجەکانی هاوکاری کردنی ئەو سێ وڵاتەیە (ئێران-عێراق - تورکیە) بۆ سنووردارکردن و کۆنترۆڵکردنی کوردان لەسەر سنوورەکانی ئەو چوار وڵاتە (ئێران،عێراق، تورکیە، سووریە) کە کوردستانیان بەسەردا دابەش کراوە. سەرەڕای مەنشووری ئاتلانتیک و ئووسوولی چواردە بەندیی ویلسۆن و گەڵاڵەی پارێزگاری لە مافی کەمایەتییەکان لە حقووقی نێونەتەوەییدا، بەڵام ئەوانە بە ڕێککەوتن و پەیمان، مافی ڕەوای ئەو نەتەوە ڕەسەن و دێرینەیان بە شێوەی جۆراوجۆر پێشێل کردووە. لێرەدا پرسیارێکی جەوهەری دێتە ئاراوە، مادام پەیماننامەیەک ئیرادە و مافی نەتەوەیەک بەڕوونی و بەزۆری پێشێل بکات، دەکرێ وەک پەیماننامەیەکی چەند قۆڵیی ڕەوا بۆ پارێزگاری لە سنووری ئەو وڵاتانە دابنێین؟ من پێم وایە ئەو پەیماننامەیە و هەموو ئەو پەیماننامانەی لەو شێوەیەن، پەیماننامەی یاسایی و ڕەوا نین و ناتوانن کێشەکان چارەسەر بکەن. هەر وەک دەبینین لە ڕێککەوتنی زەهاو تا دەگاتە ڕێککەوتنی ئەلجەزایر لە ساڵی ١٩٧٥، هەموویان دژی بەرژەوەندیی خەڵکی کوردستان بوون هەربۆیە کورد هیچ کامیانی بە ڕەوا نەزانیون و ڕێزی لێ نەگرتوون. بەڵکوو ئەوەندەی دەرفەتی بۆ گونجابێ بەرهەڵستیان بۆتەوە. هەربۆیە بەو ماوە دوور و درێژە کە کورد پاکتاو کراوە، نە کورد دەستی لە خەبات و تێکۆشان هەڵگرتووە، نە سنوورەکانی ئەو وڵاتانەش بە بەستنی ئەو ڕێککەوتن و پەیماننامانە ئارامی و ئاسوودەییان بەخۆیانەوە دیتووە، نە کێشە و پرسی کورد چارەسەر کراوە و نە تەناهی ئەو وڵاتانەش هاتۆتە دی؛ هەربۆیە ئەو پەیماننامانە ناتوانن یاسایی و ڕەوا بن.

پەیماننامەی بەغدا (١٩٥٥)

ئەو پەیماننامەیە لە ٢٤ی فێورییەی ١٩٥٥ی زایینی لە نێوان وڵاتانی تورکیە و عێراق لەژێر ناوی (پەیماننامەی هاوکاریی دوو لایەنە) ئیمزا کراوە. پەیماننامەی بەغدا لە پێشەکییەک و ٨ مادە و ٢ شیکردنەوە پێکهاتووە.

لە دواییدا کۆمەڵە وڵاتێکی دیکەش بە پەیماننامەی بەغدا پەیوەست بوون. ئینگلیس لە ٣٠ی مارسی ١٩٥٥، پاکستان لە ٢٣ی سێپتامبری ١٩٥٥ و ئێران لە ١١ی ئۆکتۆبری ١٩٥٥ چوونە نێو ئەو پەیماننامەیەوە. هەرچەند پەیماننامەی بەغدا لە بناغەدا کاری دەوڵەتی ئەمریکا بووە، بەڵام ئەمریکا نەچۆتە نێو ئەو پەیماننامەیە، هەتا نەبێتە هۆی پێناخۆشبوونی یەکیەتیی سۆڤییەت و، وڵاتانی عەرەبی لە خۆی نەڕەنجێنێ.

پاش کودێتای ١٤ی ژوئیەی ١٩٥٨ هەر چەندە عەبدولکەریم قاسم ڕایگەیاندبوو دەوڵەتی عێراق بە هەموو پەیماننامە نێودەوڵەتییەکان وەفادارە، بەڵام لە ٢٤ی ئووتی ١٩٥٩ڕەسمەن ڕایگەیاند کە لە پەیماننامەی بەغدا دەکشێتەوە و لە ٢٤ فێورییەی ١٩٦٠ بەڕەسمی لەو ڕێککەوتنە هاتۆتە دەرێ. هەر بۆیە ناوەندی ئەو پەیماننامەیە لە بەغداوە گوازراوەتەوە بۆ ئانکارا. لە مانگی ئووتی ١٩٥٩ ئەو پەیماننامەیە ناوەکەی بە (پەیماننامەی سیتۆ) گۆڕدراوە.

ئەو پەیماننامەیە لە سەردەمی شەڕی سارددا بە ئامانجی کار و بەربەرەکانی لەگەڵ یەکیەتیی سۆڤییەت و پێشگرتن لە نفووزی مارکسیزم پێکهاتوە. دەوڵەتانی ئێران، عێراق، تورکیە و پاکستان کە بە چاودێریی دەوڵەتی بریتانیا کاریان دەکرد، بەڵام دیسانیش لەسەر سنوور لە کۆنترۆڵی سنووری یەکتری خافڵ نەبوون. لەو پەیماننامەیەشدا هەر چەندی بۆیان کراوە، کورد و بزووتنەوەی کوردیان سنووردار کردوە.

شکڵ و سازماندانی پەیماننامەی بەغدا لە یەک شوڕای وەزیران و چەند کۆمیتەیەک پێکهاتوە، کە یەکێک لە کۆمیتە گرینگەکان کۆمیتەی نیزامی و کۆمیتەی کار بە دژی خراپکاران و دژی ئاژاوەگێڕی بووە کە سروشتییە مەبەستیان لەو خراپکار و ئاژاوەگێڕانەی سنوور کە باسیان لێ کراوە لە سنوورەکانی نێوان ئێران و عێراق و تورکیە، کورد و تێکۆشەرانی کوردن کە تێدەکۆشن بۆ مافەکانیان لەسەر خاکی کوردستان کە کەوتۆتە سەر سنووری ئەو سێ وڵاتە و داگیرکەران ئەو خاکەیان لەنێو خۆیاندا دابەش کردووە. (درێژەی هەیە)

درێژەی

پرۆسەی بەئەمنییەتیکردنی دیاردەکان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان

دەست دێت یان بە پێچەوانەی ڕوانگەی ئایدیالیستەکان کە پێیان وایە ئەمنییەت لە ڕێگای ئاشتییەوە دابین دەبێت، ئێستا پێویستە ڕوانگەیەکی میانە یان مامناوەندی بێتە ئاراوە کە هەر دوو چەمکی هێز و ئاشتی لە خۆ بگرێت و ئەوەش گونجاوترین پێناسە دەبێت بۆ ئەمنییەت. لەکاتێکدا کە ڕیالیزم و لیبرالیزم ئەمنییەت وەک هێز و ئاشتی وەک دوو بابەتی عەینی و بەرچاو پێناسە دەکەن، قوتابخانەی کۆپێنهاگ پێی وایە ئەمنییەت بابەتێکی نێوان زەینییە و گرێدراوی تێگەیشتنی تاکەکانی کۆمەڵگەیە. هەروەها ئەوان پێیان وایە ئەمنییەت چەندین لایەی هەیە و تەنیا نەبوونی هەڕەشەی سەربازی بە مانای دابینبوونی ئەمنییەت نییە. چونکە ناوەڕۆک، سەرچاوە و ئامانجی هەڕەشەکان گۆڕدراوە. هەر بۆیە یەکێک لە گرنگترین باسەکانیان چەند لایەییبوونی ئەمنییەتە و پێنج لایەی ئەمنیەتی واتە ئەمنییەتی سەربازی، ئەمنییەتی سیاسی، ئەمنییەتی ئابووری، ئەمنییەتی کلتووری و ئەمنییەتی ژینگە دەستنیشان دەکەن. واتە لەم ڕوانگەوە نەک هەر بوون و نەبوونی هەڕەشەی سەربازی بەڵکو بابەتگەلێک وەک دابەشکردنی دادپەروەرانەی سەرچاوە و داهاتەکان، پاراستنی مافەکانی نەوەکانی داهاتوو، دابینکردنی مافی نەتەوەکان، جێبەجێکردنی مافەکانی مرۆڤ، پاراستنی ژینگە و هتد دەتوانن ببنە هۆی ئەمنییەت و نەبوونیان دەتوانێ ببێتە هۆی نائەمنی. هەر ئەمە دەرخەری ئەو خاڵەشە کە ئەگەرچی قوتابخانەی کۆپێنهاگ زیاتر لە زانستی سیاسەت و پەیوەندییە نێونەتەوەییەکاندا باسی لێ دەکرێت، بەڵام زۆر جار بیروبۆچوون و ئەو چەمکانەی دایان هێناون بۆ شیکاری ئەمنییەت یان پرسە ئەمنییەکانی نێوخۆی وڵاتانیش بەکار دەهێنرێن و بەپێچەوانەی باقی تیۆرییەکان و بە تایبەت ڕیالیزم کە نێوخۆیان بە تەواوەتی پشتگوێ خستووە، ئەمان گرنگییەکی زۆریشیان بە ئەمنییەتی نێوخۆیی داوە. هەڵبەت هەرچەندە بیرمەندانی کۆپێنهاگ دەوڵەت بە تاکە مەرجەعی ئەمنییەت نازانن و باس لە ئەمنییەت لە ئاستی تاکەکان، ئەمنییەتی کۆمەڵگە، ئەمنییەتی نیشتمانی و ئەمنییەتی ناوچەیی و ئەمنییەتی جیهانی دەکەن، بەڵام لەکۆتاییدا ئەمانیش زیاترین گرنگی بە ئەمنییەتی نیشتمانی یان هەمان ئەمنییەتی دەوڵەت دەدەن کە دەکرێت لێرەدا لەژێر کاریگەری ڕیالیستەکاندا بن. لە ڕاستیدا ئاسایشی ناوچەیی یان هەرێمی یەکێکە لە داهێنانەکانی بیرمەندانی ئەم قوتابخانەیە. تا پێش ئەوان تیۆرییەکانی ئەمنییەت تەنیا باسیان لە ئەمنییەت لە دوو ئاستی نیشتمانی و جیهانیدا دەکرد و گرنگییەکی ئەوتۆیان بە ئەمنییەتی ناوچەیی نەدەدا. بەڵام بیرمەندانی کوپێنهاگ ئەمنییەتی ناوچەیی بە گرنگ دەزانن و لە لێکۆڵینەوەکانیشیاندا زۆر جار لەسەر ناوچەیەکی تایبەت چڕ دەبنەوە؛ بۆ نموونە باس لە ئەمنییەتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەمنییەتی ئەورووپا، ئەمنییەتی جیهانی سێیەم، ئەمنییەتی ئەمریکا و هتد دەکەن. ئەمە پڕکردنەوەی بۆشاییەکی گەورە بوو. چونکە لەکاتێکدا لە ئاستی جیهانیدا زیاتر هەوڵی شیکردنەوەی ڕەفتار و سیاسەتی وڵاتانی زلهێز دەدرا و لە ئاستی نێوخۆییدا زیاتر سیاسەت و ڕەفتاری نێوخۆیی و کاریگەریی لەسەر ئەمنییەت تاوتوێ دەکرا (زیاتر لەلایەن لیبراڵەکانەوە) بەڵام گرنگی بە ئاستی ناوچەیی نەدەدرا کە شیکاریی کورتتر دەکرێتەوە و زیاتر وڵاتانی ناوچەیی لەبەرچاو دەگیرێن. بیرمەندانی قوتابخانەی کوپێنهاگ ئەو بۆشاییەیان پڕ کردەوە. هەروەها یەکێک لە گرنگترین چەمکە داهێنراوەکانی قوتابخانەی کوپێنهاگ کە هەم لە ئاستی نێونەتەوەیی و هەم ئاستی نێوخۆدا بۆ شیکاری دیاردەکان کەڵکی لێ وەردەگیرێت، چەمکی بەئەمنییەتیکردنە کە من لەم نووسراوەدا بۆ شیکردنەوەی پرسێکی نیوخۆیی بەکارم هێناوە. هەڵبەت بیرمەندانی کوپێنهاگ باس لە پرۆسەی غەیرەئەمنییەتیکردن یان ئاساییکردنەوەی پرسە ئەمنییەکانیش دەکەن کە ئەمە دەتوانێت ناوەڕۆکی وتارێکی تر بێت و من لێرەدا بە پێویستم نەزانیوە باسی بکەم. بۆ خوێندنەوەی زیاتر سەبارەت بە ئەمنییەت لە ڕوانگەی قوتابخانەی کوپێنهاگەوە بۆ نموونە بڕوانە ئەو سەرچاوانەی خوارەوە:

-محمد تقی آذرشب، مرتضی نجم آبادی و رامین بخشی تلیابی. جایگاه امنیت در مکتب کپنهاگ: چارچوبی برای تحلیل"، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال سیزدهم، شماره چهلم، پاییز ١٣٩٦.

-باری بوزان. مردم، دولتها و هراس، مترجم و ناشر پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، چاپ اول، ١٣٧٨.

٣- بەراوردی بکە لەگەڵ لاپەڕەکانی ١٧٥ و ١٧٦ی ئەو سەرچاوە: بهاره سازمند، مکتب کپنهاگ و امنیت زیست‌محیطی خلیج فارس: واکاوی فعالیت‌های سازمان راپمی، مجموعه مقالات نهمین همایش ملی خلیج فارس، ١٣٩٢، لەو لینکەی خوارەوەدا لەبەردەستە: https://www.sid.ir/paper/٨٨٠٤٦١/fa#downloadbottom

٤- لەم بارەوە بڕوانە لاپەڕەی ١٥ی ئەو سەرچاوەیە: سید جلال دهقانی فیروزآبادی و سید یوسف قرشی، نظریه و روش در مطالعات امنیتی‌کردن، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال پانزدهم، شماره چهارم، زمستان ١٣٩١، شماره مسلسل ٥٨،

٥- بۆ خوێندنەوەی زیاتر سەبارەت بەو سێ قۆناغە بڕوانە: حسین قاسمی، الگویابی مدل امنیتی‌سازی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران: مطالعه موردی تلگرام و تویتر، پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه خوارزمی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ١٤٠٠. هەروەها سەیری ئەو سەرچاوە بکە: بهاره سازمند، پێشوو، لاپەڕەی ١٦.

(درێژە و بەشی کۆتایی بابەتەکە لە ژمارەی د اهاتوودا)

***

هەگبەی شاخ و شۆڕش

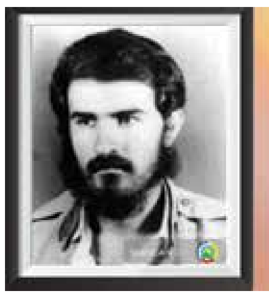

خەونە ڕووناکەکانی فەرماندەیەکی تازەلاو

(شەهید قادر حاجی‌پوور)

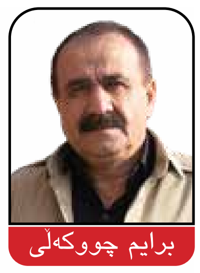

برایم چووکەڵی

هەرکات و ساتێک بمانەوێ لاپەڕەکانی مێژووی پڕ لە شانازیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران هەڵدەینەوە، لەهەر لاپەڕەیەکدا بە سەر حەماسە و فیداکاریی ڕۆڵە نیشتمانپەروەرەکانی گەلەکەماندا دەکەوین. ئەو ڕۆڵە بەئەمەگانەی لەپێناو ئامانجەکانی حیزبی دێموکرات و گەیشتن بە مافە نەتەوایەتییەکانی گەلەکەیان و ڕزگاری لەچنگ زۆرداری و ملهوڕی گیانیان بە سەخاتەوە بەخشیوە. ئەو مرۆڤە بەخشندە و حەماسەخوڵقێنانەی بە هەموو هەست و بیرو باوەڕەوە ئاڵای خەباتی گەلی کوردیان دژی کۆنەپەرەستی و زۆرداری شەکاوە ڕاگرتووە و دەرسی فیداکاری و خۆڕاگری و گیانبازییان بۆ نەوەکانی دواڕۆژی کوردستان بە میرات بە جێ هێشتووە. "قادر حاجی‌پوور" یەکێک لەو ڕۆڵە قارەمان و نیشتمانپەروەر و شۆڕشگێرانەیە کە تا دوا هەناسە و دڵۆپی خوێن بەرگریی لە بیروباوەڕی نەتەوەکەی کرد و لەپێناو سەربەستیی نیشتماندا گیانی بەخشی و، ئێمە ئێستا لە "هەگبەی شاخ و شۆڕش"ی ئەمجارەماندا یاد و بیرەوەرییەکانی بەرز ڕادەگرین.

شەهید قادر حاجی‌پوور ساڵی ١٣٤٧ی هەتاوی لە بنەماڵەیەکی هەژار و زەحمەتکێش لە ئاوایی "بەرکەمران"ی پیرانشار لەدایک بوو. دۆخی هەرەسەخت و دژواری بنەماڵەکە بێ‌ئەنواکەی بووە هۆی ئەوەی لە خوێندن و قوتابخانە بێبەش بێت و، هەر لە تەمەنی منداڵییە بۆ یارمەتیدانی باوکی و سووککردنی باری قورسی ژیان شان بداتە بەر کارکردن. قادر لە کاتێکدا بە ئێسک و پێستەوە هەستی بە چەوسانەوە دەکرد، حیزبی دێموکراتی ناسی و تێگەیشت کە هۆکاری ئەم دۆخە ڕێژیمە دیکتاتۆڕەکانی زاڵ بە سەر کوردستانن. ئەوە بوو ڕوحی خەبات و وەستانەوەوە لەبەرانبەر زوڵم و زۆری و هەوڵدان بۆ گۆڕینی ئەو دۆخە تاڵە لە وجوودیدا لەدایک بوو.

قادر دوای ڕووخانی ڕێژیمی پاشایەتی و دەستپێکردنەوە کار و چالاکیی ئاشکرای حیزبی دێموکرات لە هەموو ناوچەکانی کوردستان، لە کاتێکدا هێشتا مێرمنداڵێک بوو، ڕووی کردە ڕیزەکانی حیزب. ئەو لەبەر تەمەنی کەمی سەرەتا لە یەکیەتیی لاواندا سازمان درا و دواتر لە زستانی ساڵی ١٣٦١دا بەڕەسمی چەکی شەرەفی پێشمەرگایەتیی کردە شان.

شەهید قادر لە مەیدانی پێشمەرگایەتیدا زوو نیشانی دا ڕۆڵەیەکی بەوەفا و بەئیمانی حیزبە و ئامادەیە لەپێناو لەپێناو جێبەجێکردنی ئەرکە حیزبییەکاندا هەموو جۆرە فیداکارییەک بکا. ئەو ئەگەرچی تازە دەگەیشتێ و هێشتا تازە لاو بوو، بەڵام لە گۆڕەپانی شەڕ و لە ڕەوتی کار و مەئموورییەتەکانی حیزبیدا توانا و لێوەشاییەکی بەرچاوی لە خۆی پێشان دا. قادر ئازا، زیرەک و هەڵسوور بوو. کوڕێکی زیت و ماندوونەناس بو، و لە شەڕگە و مەیدانی خەباتدا دەبوو بە یەک پارچە هێرش و هەڵمەت و ورە و نەبەزین. لە کاتی مەئموورییەتەکانی هێزی قەندیل لە ئالانی سەردەشت و پارێزگاری لە دەفتەری سیاسی و زۆر کاری دیکەدا بەدیسیپلینی و بەزیپکوزاکوونیی خۆی پێشان دا و دەری خست کە دەتوانێ ئەرکی قورسی بەرپرسایەتیی دەستەیەک و چەند دەستەش لە پێشمەرگەکان بەڕێوە ببات.

شەهید قادر حاجی‌پوور لە زۆر شەڕدا ڕۆڵی ئازایانە و قارەمانانەی گێڕا. شەڕەکانی "گەڵی توان"، "جادەی میشەدێ بۆ دۆڵی گوێزان"، "نێوشاری پیرانشار"، "جادەی سەردەشی-پیرانشار" و شەڕی "سێپەکان" و چەندین عەمەلیاتی دیکەدا شایەتی بۆ ئازایەتی و قارەمانەتیی ئەو دەدەن. قادر بۆ ماوەی ساڵێکیش لە هێزی کێلەشین پێشمەرگایەتی کرد و لەو هێزەشدا پێشانی دا کە کوڕی مەیدانی خەبات و بەربەرەکانییە و هیچ هێزێک ناتوانێ لە خەبات تێکۆشان ساردی بکاتەوە.

قادر لە ژیانی پێشمەرگایەتییدا هەتابڵێی سادق و لێوەشاوە بوو. بەمجۆرە ساڵی ١٣٦٩ سەرەتا بەرپرسایەتیی سەرپەل ودواتر جێگری لکی پی سپێردرا و، لەو پۆسی و بەرپرسایەتییەشدا دەری خست کە بەحەق لە دواڕۆژێکی نزیکدا دەبێتە فەرماندەرێکی هەڵکەوتووی هێزی پێشمەرگە. هەر ئەوەش بوو کە ساڵی ١٣٧٠ لەلایەن تەشکیلاتەوە وەک فەرماندەری لک دیاری کرا و توانی ئەو ئەرکەش بە ڕووسووری و لێوەشاوەیی بەڕێوە ببات. شەهید قادر هەتا ڕۆژی شەهیدبوونی ئەو ئەرکە گرینگەی بەڕێوە برد و لەو ماوەیەدا کارزانی و لێهاتوویی خۆی لە بواری کاری فەرماندەییدا پتر پێشان دا.

شەهید قادر ڕۆژی ٢١ی پووشپەڕی ساڵی ١٣٧٠ی هەتاوی لە کاتێکدا لەگەڵ دەستەیەک لە پێشمەرگەکانی هێزی قەندیل بەرەو ناوچەی پیرانشار دەچوونەوە، لە شوێنێک بە ناوی "دۆڵەسپی" کەوتنە کەمینی هێزەکانی دوژمنەوە. پێشمەرگەکان زوو لێیان وەدەست هاتن و پاش شەڕێکی دەستەویەخە بەداخەوە قادر حاجی‌پوور لەگەڵ هاوسەنگەرێکی (قادر ڕەحمانی) شەهید بوون و چوونە نێو کاروانی شەهیدانی ڕێگای ئازادی و بەختەوەری گەڵ و نیشتمان.

"کە خوێن ئاو و
کە خوێن خاک و
کە خوێن خەونمانی تەنیوە،
کەی لە خوێن تێر دەبێ و دێتەبەر
داری نازداری
ئازادی؟"

قاسملوو

ڕێبەرێک کە سیگاری "کێنت"ی دەکێشا

یەعقووب ڕەوا

لە سەروەختی تای جیهانی بزووتنەوە کۆمۆنیستی و سۆسیالیستییەکان و ململانێی هێڵە جیاوازەکانیدا، د. قاسملوو کەسێک بوو چیتر باوەڕی بە بیروباوەڕەکانی باو لە ژێر ئیدەی عەداڵەتخوازیدا نەمابوو. ئەو کە پێشتر خۆی بە مارکسیست و کۆمۆنیست دەزانی، لە تێزی "سۆسیالیزمی دیموکراتیک"دا وەکو دێموکراسیخوازێکی عەداڵەتخواز دەردەکەوێت.

بەهاری پراگ بەهاری فیکریی قاسملووش بوو. هزری ئەلێکساندەر دوبچەک، سەرکردەی ئازادیخوازی چیکۆسلۆڤاکیا، هەمان ئەو وڵاتەی کە قاسملوو تێیدا خوێندوویەتی و لە گرنگترین زانکۆکەیدا مامۆستا بوو، سێبەرێکی قورسی خستبووە سەر کۆمەڵگە و ژینگەی فیکری و ئەکادیمیی ئەو وڵاتە. دوبچەک دەیگوت؛ سۆسیالیزمی ئێمە دەبێ ڕووخسارێکی ئینسانیی هەبێت. هەرچەندە سەرۆکی حیزبی کۆمۆنیست بوو، بەڵام ئیدی بڕوای بە دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا و لە ڕاستیدا حیزبی کۆمۆنیست نەمابوو. چاکسازییەکانی لە کردنەوەی فەزای فیکری، سیاسی، ڕۆژنامەوانی، چاکسازی ئابووری و دیسانترالیزەکردنی سیاسەت و فراوانکردنی فیدراڵیزمی چیکۆسلۆڤاکیا بە دڵی فەرمانڕەواکانی سۆڤییەت نەبوون. ئەو خەڵکەی تازە لەو ماوە کورتەدا هەوای ئازادییان هەڵمژیبوو، لەناکاو ڕووبەڕووی هێرشی توند و سەربازیی بلۆکی پەیمانی وارشۆ بوونەوە.

لەو کاتەدا قاسملوو کە مامۆستای زانکۆی پراگ بوو، لەگەڵ ڕووناکبیران و ئازادیخوازانی دیکە وێڕای ئیمزای نامەیەک و بڵاوکردنەوەی ئەم هێرشەیان مەحکووم کرد و بەرگرییان لە ئازادییە هەبووەکان کرد. ئەم هەڵوێستە بووە هۆی ئەوەی نەک هەر لە زانکۆ، بەڵکوو لە چیکۆسلۆڤاکیاش دەربکرێت.

دوکتور قاسملوو کە وەک بەهاری پراگ بە قووڵی گۆڕدڕابوو، خۆی لە سۆسیالیزمی هەبوو دوور خستەوە و مەودایەکی زۆریان کەوتە بەین. توخمە بنەڕەتییەکەی گۆڕانی فیکریی قاسملوو، ڕەتکردنەوەی هەر شێوە دیکتاتۆرییەت و ئیمان بە دێموکراسییەت بوو. ئەو جەوهەرەی کە لە نزیکەی هەموو ڕەوتی چەپەکانی بلۆکی ڕۆژهەڵات و وڵاتانی جیهانی سێیەم، لە کوباوە هەتا ئالبانی و ئەفغانستان، بێڕەنگ بوو. بە بڕوای قاسملوو، سۆسیالیزم نەک بەرتەسککردنی ئازادییە بنەڕەتییەکانی مرۆڤە نییە، بەڵکو دەبێ لە خزمەتی گەشەکردنی تاکی مرۆڤ و کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیدا بێ. ئەویش وەک دوبچەک پێی وابوو ئازادی واتا نکۆڵیکردنە لە هەر جۆرە چەوساندنەوە و مۆرەبوون و بەرزکردنەوە ئینسان بۆ تاکایەتییەکی بەڕێز و خاوەن بوون. لەم ڕوانگەیەوە ئامانجی خەباتی مرۆڤ تەنیا ڕزگاریی چینایەتی نەبوو، بەڵکو گەشەکردنی تاکیش بوو. تێگەیشتنێکی ڕادیکاڵ و قووڵ لە ئازادیی مرۆڤ کە سنوورێکی دیاریکراوی لەگەڵ دێموکراسیی بۆرژوازی و مێگەلڕوانی چەپدا هەبوو. لە هەردووکیاندا مرۆڤ ئیتر بوونەوەرێکی ئازاد نەبوو، بەڵکوو ئامرازێک بوو. هەرچەندە ئەو ئازادییە کۆمەڵایەتی و سیاسی و تاکەکەسییانەی ئەو تەکەزی لەسەر دەکردن، جیاوازییەکی زۆریان لەگەڵ دێموکراسیی لیبراڵدا نەبوو، بەڵام لە بواری ئابووریدا، وێڕای ڕێزگرتن لە ئازادیی هەڵبژاردنی تاک لە دەستێوەردانی ئابووریدا، دابینکردنی ژێرخانی ئابووریی-کۆمەڵایەتی بەئەرکی حکوومەت دەزانی لەپێناو بەدیهێنانی کۆمەڵگەیەک دوور لە چەساندنەوە. سنووری دیاریکراوی ڕوانگەی قاسملوو لەگەڵ سۆسیال دێموکراسی، خۆبەدەستەوەدان و تەسلیمبوونی بوو لە بەرانبەر گەشەی سەرمایە و بەهای زیادکراو.

بەڕای ئەو کۆمەڵگەی سۆسیالیستیی ئیدەئال نەک کۆمەڵگایەکی بێ چین بەڵکوو کۆمەڵگەیەکی بێ‌چەوساندنەوە بوو. زۆر بە دیاری لە تێزی سۆسیالیزمی دێموکراتیک و ڕوونکردنەوەیدا، ئاماژە بۆ کەمکردنەوەی کەلێنی چینایەتی دەکا نەک نەهێشتنی. ئەو تیۆرییانەی گەشەسەندن کە لە ساڵانی دواتردا پێشنیار کراون و تیشکیان خستە سەر سەرمایەی مرۆیی و کۆمەڵایەتی، زۆرترین یەکدەنگییان هەیە لەگەڵ بیرکردنەوەی قاسملوو. لەکاتی ڕوونکردنەوەی "کورتە باس"دا، بەڕوونی باس لەوە دەکات کە بیست بۆ بیست و پێنج ساڵ پێویستە بۆ جێبەجێکردنی سۆسیالیزم لە کوردستاندا. ئاماژەش بەوە دەکات، ئەگەر بتوانرێت بەرە بەرە جیاوازیی مووچە بۆ یەک بۆ دە لە ماوەی چەند ساڵێکدا کەم بکرێتەوە، ئەمە سەرکەوتنێکی گەورە دەبێت.

جەوهەری "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" گەشەسەندنی کوردستانە لە ناوچەیەکی ناپێشکەوتووەوە بۆ وڵاتێک کە خەڵکەکەی هەست بە بەختەوەری بکەن. گەیشتن بە ئامانجێکی لەو شێوەیە جگە لە دەست بردن بۆ بیردۆز و ڕێکارەکانی گەشەپێدان نەدەکرا. گەشەسەندن لە ناوئاخنی خۆیدا فرەڕەهەندە و زۆربەی تیۆرییەکانی گەشەپێدان لەسەر بنەمای گەشەسەندنی سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتی، کولتووری و هتد ڕاوەستاون. لە گرنگیی ئازادی و دێموکراسی نزیک لە لیبراڵ دێموکراسی و جەختکردنەوەی لەسەر پێویستی دامەزراندنی سیستەمێکی دیموکراتیک لەسەر بنەمای بەشداریکردنی هەموو سپێکترۆم و ڕەوتە سیاسییەکان دەردەکەوێت گەشەسەندنی سیاسیی هاوشانی گەشەسەندنی ئابووری لە عەینی کاتی دیسانترالیزەبوونی دەسەڵاتی سیاسی لە هزری قاسملوودا چەندە تۆخە.

ئەو کە لە گەنجیەوە چووبووە ئورووپا، زیاتر لە هەر غەیرە ئورووپاییەک لە جەوهەری گۆڕانی بیرکردنەوە و ژیانی ئورووپا تێگەیشتبوو. زۆر باش لەوە تێگەیشتبوو کە جەوهەری پێشکەوتنی هەر کۆمەڵگەیەک بوونی بیرکردنەوەیەکی ڕەخنەگرانەیە. خاڵی وەرچەرخانی ڕێنێسانسی ئورووپایی، پێکهاتنی بیرکردنەوەی ڕەخنەیی بوو لەبارەی خۆیەوە. ئەو ڕاچڵەکانە گەورە فیکرییەی کە بە گومانەوە سەیری هەموو شتێکی پێش خۆی دەکرد. سەرەتا لە سوژە تێ‌دەگەیشت، پاشان دەیخوێندەوە و دواجار ڕەتی دەکردەوە و بیرۆکەیەکی نوێی لەسەر خۆڵەمێشی بیرە کۆنەکان هەڵدەچنی.

ئەم شێوازە بیرکردنەوە هەموو مرۆڤێکی بە چەکێک تەیار دەکرد کە هیچ بیرکردنەوەیەک نەیتوانی ڕامی خۆی بکات. بیری ڕەخنەگرانە سەرەتا لە فەلسەفە و هونەر و ئەدەبدا دەرکەوت و دواتر لە زانستە ئەزموونییەکان و ڕەهەندەکانیتردا. ئەمە سەرەتای مۆدێرنیتە و لەدایک بوونی مرۆڤی مۆدێرن بوو. بۆدلێر دەڵێ: مۆدێرنیتە جۆرێکە لە پەیوەندی کە دەبێت لەگەڵ خۆمان دایبمەزرێنین، مۆدێرن بوون واتە خۆمان وەک ئەوەی هەین قبوڵ نەکەین و لە خۆمان یاخی بین.

قاسملوو لە ڕووبەڕووبوونەوە دەگەڵ جیهانی مۆدێرنی ئورووپایی لە هەمبەری خۆی ڕابوویەوە، خۆی ناسیەوە و خۆی داڕشتەوە. بەڵام ئەو ڕووناکبیرێکی ئورووپایی بە هەندێ خەمی بچووکەوە نەبوو، بەڵکوو خۆی وەک مرۆڤێکی خاوەن بەرپرسیارێتیی مێژوویی دەدیت. هەرچی تێگەیشتنی سەبارەت بە ماکی پێشکەوتنی جیهانی ڕۆژئاوا هەیبوو بۆ چارەسەرکردنی کێشە گەورەکەی جیهان-ژینی خۆی بەکاری هێنا. بەم شێوەیە بە پێکهاتەی فیکری ڕەخنەگر و مۆدێرن ڕووبەڕووی کێشەی "کوردستان و کورد" دەبێتەوە.

سەرەتا سەمپاتی حیزبی توده (لایەنگری سۆڤیەت) و کۆمۆنیست بوو، زۆری نەخایاند دژی خۆی ڕاچەنی و لە بەرانبەری ئەوەی کە کێیە و چی دەوێت دەست دەکات بە پرسیارکردن: وەک مرۆڤێکی کورد کێیە؟

ئەمە گرنگترین پرسیارە کە لە سەد ساڵی ڕابردوودا مرۆڤی کورد ڕووبەڕووی بووەتەوە. ئەو ئەم پرسیارە بنچینەییە وەڵام دەداتەوە کە لە ڕاستیدا شێوازی ڕووبەڕووبوونەوەی مرۆڤی کورد و جیهانی دەوروبەر و هەروەها تێگەیشتن لە کێشەکەی خۆیەتی. سەرەتا لە "کوردستان و کورد" وەکقو ئەکادێمیسیەنەک و پاشان وەک پسپۆڕێکی سیاسی ڕاپۆرتی کۆمیتەی ناوەندی بۆ کۆنگرەی سێهەمی حیزبی دێموکراتی کوردستان و لە کۆتاییدا وەک سەرکردەیەکی سیاسی بەرنامەی تایبەتی "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" دەخاتە ڕوو. بە میتۆدۆلۆژیای ئەکادیمی و چەندین لێکۆڵینەوەی زانستی پرسی کورد و کوردستان دەوروژێنێت. کورد وەک نەتەوەیەکی سەربەخۆ و کوردستانیش وەک خاکێکی داگیرکراو پیشان دەدات کە گەلەکەی لە مافی حوکمڕانی بەسەر چارەنووسی خۆیاندا بێبەش کراون. چارەسەری کێشەی نەتەوەیی کورد وەک مەسەلەی بنەڕەتی بزاڤ و بزووتنەوەی کوردستان دەناسێنێت و گەڕاندنەوەی مافی چارەی خۆنووسین بۆ نەتەوەی کورد بە ئەرکی سەرەکی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان دەزانێت و سۆسیالیزمی دێموکراتیک وەکوو سیستەمێک بۆ خزمەت بە بەختەوەریی نەتەوەی کورد فۆرموله دەکات.

تێڕوانینی ڕەخنەگرانەی ئەو لە هەموو بەرهەمەکانیدا دیارە. بە ڕەخنەیەکی ڕادیکاڵ کە لە ڕاپۆرتی کۆمیتەی ناوەندی بۆ کۆنگرە سێی حیزبی دێمۆکرات دەردەکەوێت، بێبەزەییانە ڕەخنە لە ڕابردوو دەگرێت. خاڵە لاوازەکان دەدۆزێتەوە و لادانەکان دەستنیشان دەکات و لە کۆتاییدا نەخشەی ڕێگا ڕوون دەکاتەوە. ڕەنگە کەمتر خوێندنەوەیەک وەک ئەوەی قاسملوو هەبێ کە کۆماری کوردستانی ئاوا بەوردی و ناسکی نەشتەرگەری و خەسارەناسی کردبێ. خاڵە ئەرێنی و نەرێنییەکانی دەستنیشان و هۆکارەکانی شکست و بەردەوام نەبوونی بزاڤەکەی دیاری کردبێ. سەبارەت بە حیزبیش ڕەخنە لە ڕابردوو دەگرێت و نەخشەڕێگای داهاتوو دەخاتە بەردەم کۆنگرە.

وەها شێوازێک لە بیرکردنەوە لە ڕاستیدا لە نێو سەرکردە سیاسییەکانی کورد لە سەردەمی خۆیدا تەواو نوێ بوو. ئەو خاوەنی عەقڵێکی مۆدێرن و ڕەخنەگر بوو کە ئەوانی دیکە نەیانبوو. لە گێژاو ئاڵۆزی جیهانی چەپ و سەرلێشێواوی چەپەکانی کوردستان لە نێوان هێڵە جیاوازەکاندا، ئەو ڕێگای ڕاستی دۆزیەوە. قاسملوو بەڕوونی لەو بڕوایەدا بوو کە خەباتی نەتەوەی کورد بۆ نەهێشتنی ستەمی نەتەوەیی سەرووی هەموو خەباتێکی دیکەیە و خەباتی چینایەتی بە هۆکارێکی لاوازکردنی خەباتی نەتەوەیی نەدەزانی. خاڵی بەریەککەوتنی نێوان ئەو و بەشێک لە هاوڕێ کۆنەکانی لە کۆنگرەی ٤ی حیزبدا ئەمە بوو؛ "بەرەنگاربوونەوەی ئیمپریالیزمی جیهانی ئەرکی بزووتنەوەی کوردستان نییە!"

هەر ئەو دێرە کورتە بووە هۆی گۆڕانکارییەکی گەورە لە سیاسەتی حیزبی دێموکرات و بزووتنەوەی کوردستاندا. ئەو جووڵانەوەی کوردستانی لە فەزای سیاسی جیهانی، ناوچەیی و کوردستانی لە ڕوانگەی چارەسەرکردنی پرسی کوردەوە دەبینی. بەڵام لەگەڵ ئەوەی بە قووڵی دژی "ناسیونالیزمی بەرچاوتەنگ" بوو، بەڵام هاوپەیمانی چینی زەحمەتکێش و چەوساوەی کۆمەڵگە لەگەڵ چینی نێوەڕاستی شارییدا کە بە "وردەبورژوازی شاریی" ناوی دەبات، بە پێویست دەزانێت. ئەو لە ڕاپۆرتەکەیدا بۆ کۆنگرەی سێهەمی حیزب، بەڕوونی باس لەوە دەکات کە لە پرۆسەی خەباتدا پێویستە گرنگییەکی تایبەت بە داخوازی و خەمی چین و سپێکترۆمە جیاوازەکانی کۆمەڵگە بە تایبەت چینی کرێکاری و چەوساوە بدرێت و هەر هاوپەیمانییەک لەگەڵ هێزە کۆنەپەرست و پاشوەڕۆیەکان ڕەتدەکاتەوە و تەنانەت بە زیانیشی دەزانێت.

لە کۆتاییدا تەنیا دەتوانین بڵێین کە بیرکردنەوە و شێوازی بیرکردنەوە و مامەڵەکردنی قاسملوو لەگەڵ پرسی کورد و کوردستاندا زۆر بنچینەیی و بە پرەنسیپ و سیستماتیکە و تا هێستاش ئیعتباری هەیە.

***

تێبینی:

یەکەم: لە نێوەڕاستی پشێوی جیهانی چەپدا، تەیف و ڕەوتە جۆراوجۆری کۆمۆنیستی و سۆسیالیستی تەنانەت لە ڕووی فۆرم و ڕواڵەتیشەوە دەناسرانەوە، وەک چۆن تەنانەت هەندێکیان جگەرەی تایبەتیان دەکێشا و خۆیان لەهەرچی بە وتەی خۆیان ڕووی بورژوازی هەیە بەدوور دەگرت.

دووهەم: هاوڕێی زۆر خۆشەویستم کاک ناسر خودامرادی بۆی گێڕامەوە کاتی خۆی کەسێکی زۆر بەڕێز و خوێندەواری ناسیوە کە بە ڕواڵەت هیچ تێکەڵییەکی دەگەڵ سیاسەت نەبووە، بەڵام هەتا ئەو ڕادەیە قاسملووی خوێندبۆوە و دەیناسی کە دەیزانی دوکتور سێگاری "کێنت"ی دەکێشا. کێنت برەندێکی سیگاری ئامریکاییە.

کوردستان
• ژمارە: ٨٥١
٣١ی پووشپەڕی ١٤٠٢ _ ٢٢ی جوولای ٢٠٢٣

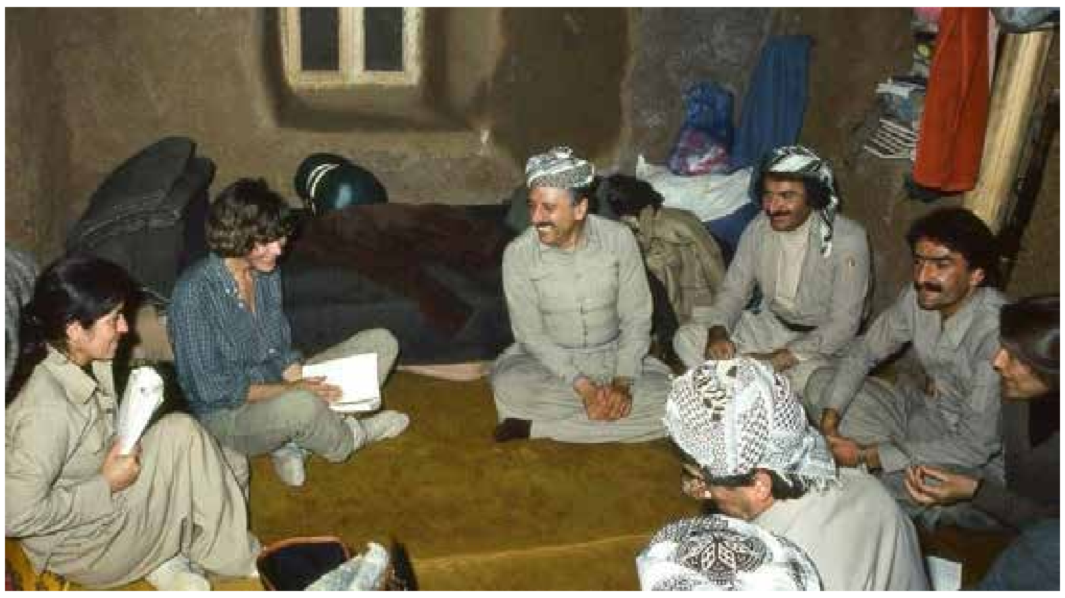

کایەی سیاسی و بەشداریی ژنان

هەرچی ژنان لە بزووتنەوەی کوردستاندا زیاتر و چالاکتر بەشدار بن، ئەوەندە بزووتنەوەی کوردستان سەرکەوتووترە (د. قاسملوو)

ئاسۆ مینبەری

بەشداریی ژنان لە گۆڕەپانی سیاسەت، یەکێک لەو بابەتە گرینگانەیە کە بە بەردەوامی، بەتایبەت لەلایەن چالاکانی بواری ژنانەوە کەوتووەتە بەر باس و زۆر جاریش ڕەخنە لە حیزب و لایەنە سیاسییەکان گیراوە کە ئاخۆ بۆچی بەو جۆرەی کە پێویست و شیاوە، ژنان لە ڕیزەکانیاندا لە ئاستی بڕیاردان و کایەی سیاسیدا نابینرێن.

بەو پێشینە مێژووییەوە کە کوردستان هەیەتی، کەس ناتوانێ نکۆڵی لە بوون و بەشداریی ژنان لە سیاسەتدا بکات، نموونەی هەرە بەرچاوی ئەم بەشداریکردنە، دامەزرانی یەکەمین ڕێکخراوی تایبەت بە ژنان لە سەردەمی کۆماری کوردستانە، بەڵام بەم حاڵەشەوە ناکرێ حاشا لە کەمڕەنگبوونی بوون و بەشداریی ژنان لە گۆڕەپانی سیاسەتدا بکرێ.

لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا، ژنان بۆ یەکەمجار بە شێوەی ڕێکخراو چوونە نێو تەشکیلات و کاری ڕێکخراوەیی و سیاسییەوە و هەر ئەمەش وێڕای مێژووی دیار و بەرچاوی ژنان لە کوردستان بوو بە پاشخانێکی بەهێز بۆ بەشدارییان لە گۆڕەپانی خەبات و تێکۆشانی دواتردا.

> **پرسیار ئەوەیە کە بۆچی بەشداریی ژنان لە کایەی سیاسیدا جێی بایەخ و گرینگە؟ ئایا بەبێ بوونی ژنان خەبات سەر ناکەوێ؟ ئەگەر ژنان لەم گۆڕەپانەدا نەبن گەیشتن بە ئامانج ئەستەمترە؟ لە هەمووی گرینگتر، بوونی ژنان دەتوانێ چی بە خەباتەکە ببەخشێ؟ وڵامی کۆی ئەم پرسیارانە لە وتەیەکی ڕێبەری نەمری گەلەکەمان، دوکتور قاسملوودا خۆی دەنوێنێ. دوکتور قاسملوو دەفەرموێ: "هەرچی زیاتر ژنان لە کارە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکاندا بەشدار بن، کۆمەڵ پێشکەوتووترە و هەرچی لە بزووتنەوەی سیاسیی نەتەوەیەکدا ژنان تێکۆشەرتر بن، بزووتنەوەکە پێشکەوتووترە و شانسی سەرکەوتنی زیاترە"**

ڕاستە کە بەداخەوە بە هۆی کۆمەڵێک هۆکارەوە ژنان نەیانتوانیوە بەو جۆرە کە پێویست و شیاوی پێشینەی خەبات و تێکۆشانی کوردستانە، لە مەیدانی کردەوەدا دیار بن، بەڵام بێگومان لە قۆناغە جیاوازەکانی خەبات و تێکۆشاندا جێ‌پەنجەیان هەر دیارە. لە هەر بڕگەیەکی مێژوودا، کۆمەڵێک فاکتەر توانیویانە پاڵنەر بن بۆ ئەوەی ژنان زیاتر خۆیان لە مەیدانی کردەوەدا ببیننەوە، لە هەندێ قۆناغیشدا بەپێچەوانە کۆمەڵێک فاکتەر بوونەتە هۆی دواکەوتنی زیاتری ژنان کە بەداخەوە زیانەکەی بەر هەموو کۆمەڵگە و بەتایبەتیش بەر بزووتنەوەی ڕەوای کورد کەوتووە.

ئەگەر چاوێک بە مێژووی کوردستاندا بخشێنین دەبینین کە ژنان، هاوشانی پیاوان بەمەبەستی سەرخستنی دۆزی ڕەوای کورد تێکۆشاون و هەنگاویان هەڵێناوەتەوە، لە هەر بڕگەیەکدا بەپێی فەرهەنگ و نۆرمی زاڵی ئەو بڕگەیە لە مێژوو ئەوانیش توانیویانە ڕۆڵ بگێڕن و بێگومان ڕۆڵی ئەرێنیشیان گێڕاوە، بەڵام دیسانەوە لەمپەرەکان نەیانهێشتووە کە ڕۆڵ و پێگەی ژنان لە خەباتی نەتەوایەتیی کورددا، جێگە و پێگەیەکی شیاو بێت.

بەڵام پرسیار ئەوەیە کە بۆچی بەشداریی ژنان لە کایەی سیاسیدا جێی بایەخ و گرینگە؟ ئایا بەبێ بوونی ژنان خەبات سەر ناکەوێ؟ ئەگەر ژنان لەم گۆڕەپانەدا نەبن گەیشتن بە ئامانج ئەستەمترە؟ لە هەمووی گرینگتر، بوونی ژنان دەتوانێ چی بە خەباتەکە ببەخشێ؟ وڵامی کۆی ئەم پرسیارانە لە وتەیەکی ڕێبەری نەمری گەلەکەمان، دوکتور قاسملوودا خۆی دەنوێنێ. دوکتور قاسملوو دەفەرموێ: "هەرچی زیاتر ژنان لە کارە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکاندا بەشدار بن، کۆمەڵ پێشکەوتووترە و هەرچی لە بزووتنەوەی سیاسیی نەتەوەیەکدا ژنان تێکۆشەرتر بن، بزووتنەوەکە پێشکەوتووترە و شانسی سەرکەوتنی زیاترە."

لەڕاستیدا بوونی ژنان وەکوو نیوەی کۆمەڵ و توێژێکی خاوەن ماف، پێویستییەکی حاشاهەڵنەگر بۆ گەیشتن بە ئامانجە. هەروا کە دوکتور قاسملوو ئاماژەی پێ دەکات، پێشکەوتووبوونی کۆمەڵ، لە گرەوی بەشداریی زیاتری ژنان لە کاروباری کۆمەڵایەتی و سیاسیدایە و لە ڕاستیدا کزبوونی ئەم بەشدارییە، کزبوونی خەبات و بزووتنەوەشی بەدواوە دەبێ، ئەگەر ژنان بتوانن لە بزووتنەوە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکاندا بەشداریی چالاکانەیان هەبێ و پۆتانسیەلی خۆیان لەم پێناوەدا بخەنە گەڕ و ئەرکەکە لە ئەستۆی خۆیان نەکەنەوە، بزووتنەوەکە زۆر زیاتر لە سەرکەوتن نزیک دەبێتەوە.

چاوخشاندنێک بەسەر مێژووی پڕ هەوراز و نشێوی خەبات لە کۆمەڵگەی کوردستاندا، ڕاستیی ئەم بابەتە دەردەخات. لە هەر بڕگەیەک لە مێژوودا کە ژنان ڕۆڵی زیاتریان گێڕابێ و زیاتر خۆیان لە کاروباری سیاسی و کۆمەڵایەتی دابێت، ئەوە خەباتەکەش گەرموگوڕتر بووە و ئاکامەکەشی دڵخوازتر. بەڵام، نموونەی بەرچاوی ئەم بەشداریکردنە و پێشکەوتووبوونی ئەم بزووتنەوە و خەباتە، شۆڕشی ژینایە. لەم شۆڕشەدا بە ڕوونی ئەو وتەیەی دوکتور قاسملوو کە لە سەرەوە ئاماژەی پێ کرا خۆی دەنوێنێ و دەکرێ شیکاری تەواویشی لەسەر بکرێ.

ڕوونە کە کوردستان، لە بەرەنگاربوونەوە لەگەڵ داگیرکەراندا، مێژوویەکی دوورودرێژی هەیە، لەم ڕێڕەوە مێژووییەشدا، یەکێک لە گرینگترین خاڵەکان کە ئەکرێ وەکوو یەکێک لە خاڵە بەهێزەکان لە ڕەوتی خەباتی کورددا ناوی لێ ببردرێت، بەشداریی هەر دوو ڕەگەزی کۆمەڵگە لە خەبات و تێکۆشانی نەتەوەیی بووە کە لە شۆڕشی ژینادا دیسانەوە خۆی بەرجەستە کردەوە.

پاش زیاتر لە ٤ دەیە لە دەسەڵاتدارەتیی ڕێژیمی ئیسلامیی ئێران، کوژرانی ژینا ئەمینی بە دەستی هێزەکانی گەشتی ئێرشاد لە تاران، چەخماخەی خەباتێکی نوێی لێ دا. دەسپێکی ئەم خەباتە لە کوردستانەوە بوو و ئەمەش بۆ پێشینەی خەبات لە کوردستان دەگەڕایەوە چونکە لە ڕاستیدا کوردستان هەمیشە بەنیسبەت کردەوەکانی دەسەڵات دژکردەوەی هەبووە، بەڵام ئەمجارە دژکردەوەکە بەربڵاوتر بوو. چەخماخەی ڕاپەڕینەکە لە کوردستانەوە لێ درا چونکە کوردستان هەمیشە بەستێنی خەبات بووە و ئامادەتر، پێشینەی سیاسیی کوردستان و بوونی حیزب و ڕێکخراوەکانیش وای کرد کە سەرهەڵدانەکە لە کوردستان ڕێکخراوتر و سازماندراوتر بێت، لەم دۆخەشدا دیسانەوە ژنان بوون بە بەشێکی گرینگ لە بزووتنەوەکە؛ پاش بەخاکسپاردنی تەرمی ژینا لە گۆڕستانی ئایچیی سەقز، ژنان بە فڕێدانی سەرپۆشەکانیان و وتنەوەی دروشمی "ژن، ژیان، ئازای"، لاپەڕەیەکی نوێ لە خەبات دژی ڕێژیمی ئیسلامیی ئێرانیان هەڵ دایەوە. ئەمە هەنگاوێکی گرینگ بوو، چونکە ئەوان ڕێک لەو کاتە هەستیارەدا، بەرانبەر ئیدئۆلۆژییەکی چەقبەستوو وەستانەوە کە ٤٠ و چەند ساڵ بوو، لەژێر سێبەرەکەیدا ژیابوون، ژنان بەم جووڵەیە، ڕۆحێکی تازەیان وەبەر خەباتەدا کردەوە و نیشانیان دا کە بوونیان و بەشدارییان لە پرسە گرینگەکانی کۆمەڵگە و بەتایبەتیش لە بەرەنگاربوونەوە لەگەڵ پاوانخوازیی دەسەڵاتدا چەندە دەتوانێ کاریگەر و گرینگ بێ.

ئەم جووڵەیەی ژنان، بووە نوێنگەی وتەکەی دوکتور قاسملوو و بەشداریی چالاکانەی ئەوان بوو کە توانیی پێشکەوتن بە بزووتنەوەکە ببەخشێ و لە هەمان کاتیشدا تێکۆشانیان لە مەیدانی کردەوەدا و ڕووبەڕووبوونەوەیان بەدەستی بەتاڵ لە بەرانبەر هێزی پۆشتەی ڕێژیم، سەلماندی کە تێکۆشانی ژنان چەندە دەتوانێ شانسی سەرکەوتن زیاتر بکاتەوە، ئەڵبەتە لێرەدا مەبەست ئەوە نییە کە شۆڕشی ژینا بە تەواوەتی گرێ بدرێ بە تێکۆشانی ژنانەوە، بەڵام بە هێنانەوەی چەندین فاکت، ئەو ڕاستییە زیاتر خۆی دەنوێنێ کە ڕێک بەشداریی ژنان بوو کە توانی تا ڕادەیەکی زۆر شۆڕشی ژینا، وەکوو شۆڕشێکی گشتگیر لە سەراسەری ئێراندا پێناسە بکات.

- پاش شەهیدبوونی ژینا، ئەوە کۆمەڵگەی کوردستان بوو کە خاوەندارەتی لە کچەکەی کرد و نەیهێشت تەرمەکەی بە بێدەنگی و بە دوور لە چاوی جیهانەوە ئەسپەردەی خاک بکرێ، بەڵام لە ڕاستیدا فڕێدانی سەرپۆشەکان لەلایەن ژنانەوە لە سەر مەزاری ژینای جوانەمەرگ، جووڵەیەکی زۆر کاریگەر بوو، لە ڕاستیدا دەکرێ ئەم جووڵەیە وەکوو هەنگاوی یەکەم بۆ دەسپێکی شۆڕشەکە چاوی لێ بکرێ، یەکەم بەو هۆیەوە کە ئیدئۆلۆژیی ڕێژیمی ئیسلامیی ئێرانی بە چالشدا کێشا و دووەم بەو هۆیەوە کە دروشمی ژن، ژیان، ئازادی پاش ساڵانێکی زۆر، لەوێوە سەری هەڵێنایەوە و بوو بە دروشمی سەرەکیی شۆڕشەکە.

- ژنان بە پێچەوانەی ڕابردوو، ئەمجارە لە بەرەی پێشەوەی شۆڕشەکە بوون، سۆزی دایکانەی ئەوان بۆ ژینا و هاوسۆزی لەگەڵ دایکی ژینا وای کرد کە ئەوان بوێرانە بێنە مەیدان و جڵەوی خەباتەکە بە دەستەوە بگرن.

- دایکی شەهیدانی شۆڕشی ژینا، بە وتەکان و ئاکاری ئاوەزمەندانەی خۆیان ڕۆڵێکی بەرچاویان لە زیندووڕاگرتنی شۆڕشەکەدا هەبوو، ئەوان بە خۆڕاگری و پێداگرییان لەسەر وەرگرتنەوەی مافی پێشێلکراوی خۆیان و ڕۆڵەکانیان، بوون بە سیمبولی خەباتەکە و هێمایەک بۆ بەردەوامبوونی بزووتنەوەکە.

- ژنان بۆ قەرەبووکردنەوەی ساڵەکانی لەدەستچووی ژیانیان لەژێر سێبەری ستەمی ڕێژیمی ئاخوندیدا، هەوڵیان دا فاکتەری گرینگ و کارای بزووتنەوەکە بن تا ئەو ئاستە کە باوکی شەهیدێک لەسەر مەزاری کوڕە شەهیدەکەی بەغیرەتبوونی پیاوان، بە غیرەتی ژنانەوە پێناسەوە دەکات و دەڵێ، لەمەبەدوا بۆ ئەوەی پیاوێک زۆر پیاو و بەغیرەت بێ دەبێ زۆر ژن بێ!

ئەمانە نموونەگەلێک لە ڕۆڵ و کاریگەریی ژنان لە بزووتنەوەی ژینادان، کەوابوو وەک دوکتور قاسملوو دەڵێ، بە کردەوە لە شۆڕشی ژینادا بینیمان کە چەندە بوونی ژنان و کارابوون و تێکۆشانیان لە بزووتنەوەیەکدا دەتوانێ گرینگ و شوێندانەر بێت. بێگومان ئەم بەشدارییە بەرفراوانەی ژنان لە بزووتنەوەی ژینادا، کاریگەریی ئێجگار گەورەی لەسەر داهاتووی ژیانی ژنان دەبێ. بەو واتایە کە ئەگەر لە قۆناغی ئێستادا ئەم شۆڕشە بە ئاکامی دڵخواز نەگات، بەڵام بێگومان توانیویەتی لەسەر ڕوانین و شێوازی هەڵسوکەوتی کۆمەڵگە بەگشتی بەرانبەر بە ژنان و هەروەها خودی دەسەڵاتیش بەرانبەر بە هێزی ژنان کاریگەریی ئەتۆی هەبێ.

ئەگەرچی زۆر کەس لەسەر ئەو بڕوایەن کە کەڵەکەبوونی ستەمی چەندین ساڵەی ڕێژیمی ئیسلامی لەسەر یەک و کۆمەڵێک پرسی گرینگی وەک پرسی سیاسی، کۆمەڵایەتی، ئابووری، فەرهەنگی و ... لە سەرهەڵدانی شۆڕشی ژینادا کاریگەرییان هەبوو، بەڵام نابێ لە بیری بکەین کە بوونی ژنان و هێزی ژنان توانیی شۆڕشەکە زیندووتر بکاتەوە و خاڵێکی وەرچەرخان بۆ گۆڕینی سیمای پیاوانەی بزووتنەوە و شۆڕش لە کۆمەڵگەی کوردستاندا بێت.

لە ڕاستیدا داماڵینی ڕواڵەتی پیاوانە لەسەر بزووتنەوەی مافخوازی لە کوردستان، دەکرێ وەکوو یەکێک لە گرینگترین دەسکەوتەکانی شۆڕشی ژینا چاوی لێ بکرێت، دەسکەوتێک کە لە ئاکامی تێکۆشانی ژنان هاتە ئاراوە و وای کرد کە بە پێچەوانەی بزووتنەوە و سەرهەڵدانەکانی پێشوو، زیاتر کۆماری ئیسلامی لە هەڵدێر نزیک بکاتەوە. دەکرێ بڵێین شۆڕشی ژینا و ئەو ئەرکوەخۆگرییەی ژنان لەم قۆناغە لە خەباتدا، وەڕاستگەڕانەوەی وتەکانی دوکتور قاسملوو بوو، لە ڕاستیدا تێکۆشانی ژنان لە بزووتنەوەی ئێستای کوردستاندا سەلمێنەری ئەو ڕاستییەیە کە زیاتر لە ٣٠ ساڵ پێش ئێستا، دوکتور قاسملوو باسی لێ کردبوو و بە گرینگی زانیبوو. بەڵێ. شەهید د. قاسملوو گوتەنی: "هەرچی ژنان لە بزووتنەوەی کوردستاندا زیاتر و چالاکتر بەشداربن، ئەوەندە بزووتنەوەی کوردستان سەرکەوتووترە".

وێستگە

هێزی ڕاستەقینە لای کێیە؟

ئاسۆ مینبەری

١٠ مانگ بەسەر شەهیدبوونی ژینا ئەمینیدا تێ‌دەپەڕێ. لە ماوەی ١٠ مانگی ڕابردوودا، بینەری کۆمەڵێک ڕووداوی جۆراوجۆر لە کۆمەڵگەی کوردستان و ئێران بووین. شەقامەکان دوابەدوای مەرگی ژینا، بوون بە گۆڕەپانی بەهێزی نارەزایەتییە جەماوەرییەکان و ڕێژیمیش ناچار بوو بۆ مانەوەی خۆی پەنا بۆ هەر کردەوەیەک ببات. بۆیە لە ماوەی ئەم چەند مانگەدا بینیمان کە چۆن بە سەرکوت و دەسبەسەرکردن و سەپاندنی حوکمی زیندان و تەنانەت لەسێدارەدان و جێبەجێ‌کردنیشی، هەموو هەوڵی ئەوە بوو نەیەڵێ دۆخەکە تەشەنە بستێنێت، بەڵام ئەوەی سەرنجڕاکێش بوو، خۆڕاگری و پێداگریی خەڵک لەسەر مانەوە لە شەقام بوو، سەرەڕای هەموو دژوارییەکانی سەر ڕێگاشیان.

ڕێژیم هەوڵی دا بۆ هێورکردنەوەی دۆخەکە، گەشتی ئێرشاد بۆ ماوەیەک سڕ بکات، هەڵبەت ئەمە ئەو ڕاستییە ناشارێتەوە کە هێزەکانی ڕێژیم، لە جلوبەرگ و فۆرمی جیاوازدا سەرکوتی خەڵکیان ئەکرد، جا با گەشتی ئێرشاد نەبێ، خۆ سپای پاسداران و هێزەکانی ئیتلاعات و ناوەندە ئەمنییەتییەکانی تر هەر بەردەوام بوون. بەڵام ڕۆژی یەکشەممە، ٢٥ی پووشپەڕ، هەواڵدەریی مێهری سەر بە ڕێژیم لە ڕاپۆرتێکدا باسی لە گەڕانەوەی ماشینەکانی گەشتی ئێرشاد و پۆلیسی گەشتی ئێرشاد "بە ئامانجی ئەنجامدانی مەئمووریەتی خۆیان و ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ کەسانێک کە نۆرمە کۆمەڵایەتییەکانیان تێک داوە"، کرد. ئەم هەواڵە زۆر زوو تۆڕەکۆمەڵایەتییەکانی تەنی و کاردانەوەی خەڵکی بەدواوە بوو. لە ڕاستیدا هەمووان دەزانین کە مەبەستی ڕێژیم لە هێنانەوەی ئەم هێزە، دروستکردنی ترس و دڵەڕاوکێیە، بەڵام لە پەنا ئەمەشدا هەندێ ڕاستیی دیکە هەیە کە نابێ لەبیرمان بچێت.

وردە وردە لە ساڵوەگەڕی شەهیدبوونی ژینا ئەمینی نزیک دەبینەوە. ڕێژیم لە ١٠ مانگی ڕابردوودا بەرەوڕووی قەیرانێکی زۆر گەورە بۆوە کە لە ئاکامی کردەوەیەکی هەر ئەم هێزەدا هاتە ئاراوە کە دیسان، خەریکە دێتەوە مەیدان و ئەرکی سەرکوتی پێ دەسپێردرێ، کەوایە ڕێژیم باش دەزانێ گەشتی ئێرشاد چ هێزێکی دڕندەیە و باشیش دەزانێ کە چۆن وەک هێزێکی ئاتەش بە ئێختیار کەڵکی لێ وەربگرێ و لە ئەگەری دووبارەبوونەوەی حاڵەتێکی وەک مەرگی ژینا ئەمینیدا، ئەوپەڕی هەڵوێستەکەی هەڵوەشاندنەوەی ئەم هێزە و یا وەکوو ئێستا، سڕکردنەوەی دووبارەی بۆ ماوەیەکی کورت بێ، بەڵام خاڵی بەرانبەری ئەم هێزە دڕندەیە، خەڵکن! خەڵکێک کە ١٠ مانگ پێش ئێستا لە بەرانبەر ئەم هێزەدا وەستانەوە و وایان کرد کە لانیکەم بۆ ماوەیەکی کاتیش بووبێ، لەلایەن ڕێژیمەوە بشاردرێتەوە!

زۆر کەس لەسەر ئەو باوەڕەن کە هێنانەوەی ئەم هێزە لەم کاتەدا، نیشاندەری ترسی ڕێژیم لە سەرهەڵدانی دووبارەی خەڵکە، ئەویش لە بەرەبەری ساڵوەگەڕی شەهیدبوونی ژینا ئەمینیدا، بەڵام هۆکاری دیکەشی هەیە.

لە ماوەی چەند مانگی ڕابردوودا ئەوەی کە لە ڕێژیم پیشان درا، دەسەڵاتێکی داڕووخاوی بێهێز بوو، دەسەڵاتێک کە هیچ ڕەواییەکی نەماوە و لەلایەن هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگەوە کراوەتە ئامانج و ئاسۆیەکی ڕوونی بۆ بەدی ناکرێ. بۆیە ڕێژیم لەم کات و ساتەدا ـ بە عادەتی هەمیشەیی خۆی کە لە کاتی بێدەسەڵاتیدا ـ دەستی کردووەتەوە بە هەڕەشەکردن لە هێز و لایەنە سیاسییەکان. لە ڕاستیدا ڕێژیم دەیەوێ بەم شێوازە و بە قەولی خۆیان "ئێقتدار"ی خۆی نیشان بدات و بڵێ، سەرەڕای تێپەڕبوونی ١٠ مانگ لە خۆپیشاندانەکانتان، ئەوەتا هەر لەسەر پێم و منم کە بڕیار دەدەم کام ناوەندی ژێر دەسەڵاتم سەرکوتتان بکات.

گومان لەوەدا نییە کە ڕێژیم لە کاتە هەستیارەکاندا، دڕندەترین هێزەکانی خۆی دێنێتە گۆڕەپانەکەوە، بەڵام هەمیشە یەک ڕاستیی لەبیر کردووە، ئەویش هێزی خەڵک بووە. ڕاستە کە ڕێژیم کەرەستە و ئیمکاناتی زۆری بۆ سەرکوت پێیە و دەتوانێ تێچوویەکی زۆریشی بۆ بدات، بەڵام هیچکات ناتوانێ لە بەرانبەر ئیرادەی خەڵکدا بوەستێت، هەروا کە هیچ دەسەلاتێکی دیکتاتۆر تاکوو ئێستا نەیتوانیوە لە بەراانبەر ئیرداەی گشتیی خەڵکدا هێزی مانەوەی هەبێ. دروستکردنی ترس و دڵەڕاوکێ بە هێنانەوەی گەشتی ئێرشاد تەنیا بۆ ماوەیەکی کورت دەتوانێ یارمەتیدەری ڕێژیم بێ، چونکە ئەوە خەڵکن هێزی سەرەکییان لەلایە و ئەوە ئەتوانن کە ئەتوانن ئاراستەی ڕووداوەکان بگۆڕن.

هەر لەم ڕۆژانەدا، بە بڵاوبوونەوەی ئەم هەواڵە، خەڵک لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا خەریکن بە دەرکردنی ڕاگەیەندراو و بەیاننامە، یەکتر بۆ بەشداری لە ڕێوڕەسمی یەک ساڵەی شەهیدبوونی ژینا بانگهێشت دەکەن و دەڵێن: "دەگەڕێینەوە بۆ سەر شەقامەکان و درێژە بە خەبات دەدەین".

پرسی ڕەچاوکردنی حیجاب ئەگەر پێشتر تەنیا وەکوو نافەرمانییەکی مەدەنی چاوی لێ دەکرا و ژنان بەم نافەرمانییە تەنیا دەیانویست بەرانبەر بە پێشێلکرانی یەکێک لە سەرەتاییترین مافەکانی خۆیان نارەزایەتی دەرببڕن، ئێستا ئیدی ڕەچاونەکردنی حیجاب، تەنیا نافەرمانییەکی مەدەنییە نییە، پرسێکی سیاسیی گرینگی کۆمەڵگەی ئێران بەگشتییە و دەکرێ وەکوو چەکێکیش بەرانبەر بە ڕێژیمی ئیسلامیی ئێران چاوی لێ بکرێت. چەکێکی بەهێز کە تەواویەتی ڕێژیم و ئیدئۆلۆژییەکەی کردووەتە ئامانج و لە دەیان چەکی مۆدێرنی شەڕکەر کاریگەرترە. گەشتی ئێرشاد و باقی ناوەندە سەرکوتکەرەکانی ڕێژیم، ئەگەرچی پێیان وایە دەتوانن وەکوو ڕابردوو توندوتیژی بنوێنن و خەڵک تووشی ترس و دڵەڕاوکێ بکەن، بەڵام دەبێ باش بزانن، کە خەڵکی ئێستا، لە خەڵکی ١٠ مانگ پێش تووڕەترن، ئەگەر ١٠ مانگ پێش هەرکەس لە پێگەی خۆیەوە شەڕی لەگەڵ دەسەڵات و بیری چەقبەستووی دەکرد، ئێستا هەمووان بە دەم ئازارەکانی یەکترەوە، دەستی هاوڕێیەتی و هاوخەمی و هاوهەنگاوبوونیان بە یەک داوە و پێکەوە بوونەتە هێزێکی قایم کە بە هیچ دەسەڵاتێک لە بن نایەت و بێگومان سەرکەوتن هەر بۆ ئەوانە.

ڕەوشت
لە ڕوانگەکانی دوکتور قاسملوودا

ئاگری ئیسماعیل‌نژاد

لە زمانی کوردییدا ڕەوشت لەبری ئەخلاق لە زمانی فارسی و عەرەبیدا داندراوە، هەڵبەت ڕەوشت وەک باری مانایی زیاتر لە وشەی "Ethos"ی یۆنانی نزیکە هەتا ئەخلاقی عەرەبی! چون ئیتهۆس بەمانای کۆمەڵە کردار و ئاکارێکە لە تێفکرینەوە سەرچاوە دەگرێت و بنەمایی ئەخلاق زیاتر فەرهەنگ و کۆمەڵگایە! بەڵام بنەمای ئیتهۆس یان ڕەوشت تێفکرینی تاکە!

ئەگەر ئەو مانایە لە ئیتهۆس یان ڕەوشت کە ئیفلاتوون لە کتێبی کۆماردا هێناویەتە بەرباس لەبەر چاوبگرین، بنەمای ڕەوشتی دوکتور قاسملوو لەسەر ماف و ڕێز بۆ مرۆڤەکانی‌تر بووە! بۆ شیکردنەوەی ئەو باسە دەبێت ئاوڕێک لە ئەخلاق لە کۆمەڵگەی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا بدەینەوە. بنەمای ئەخلاق لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست لەسەر هێزە! واتە مرۆڤێک کە هێزی بێت، ئاساییە ئەو هێزە لە هەموو بەستێنێکی ژیانیدا بەکار بێنێ و هیچ گوێ نەداتە کەسانی ژێردەستی و، بەپێی بەرژەوەندیی تاکەکەسی و گرووپی خۆی هەتا ئەو جێگای توانای هەیە هەڵسووکەوت بکات؛ بێ لەبەر چاوگرتنی مافی بەرانبەرەکەی. لە وەها دۆخێکیش دایە کە تۆ دەتوانی ڕوانگەی هابز لەو پەندە کوردییەدا بەڕوونی بەدی بکەی" مست لە درێشەی دەگەڕێتەوە."

بەڵام بنەمای ڕەوشتی دوکتور قاسملوو لەسەر ماف بووە، واتە مرۆڤ دەبێت ئاکار و کرداری لەسەر بناغەی ئەوە دانێ کە مرۆڤەکانی دەورووپشتی مافیان هەیە و دەبێت ڕێز لەو مافانە بگیرێت. لێرەدا باسێک گرینگ دێتە پێش ئەگەر من وەکوو مرۆڤ باوەڕم بە مافی مرۆڤەکانی‌تر چ لە چوارچێوەی بنەماڵە و چ لە چوارچێوەی کۆمەڵگەدا بێت، ئەوکات هێز بۆ خۆپاراستن بەکار دێنم و ماف وەکوو بنەمای هەڵسوکەوت لەگەڵ مرۆڤەکانی‌تر دەبێتە بناغەی ڕەوشتی من.

لەو پیوەندییەدا دوکتور قاسملوو دەڵێت: "مەسەلەی بنەڕەتی بۆ من کە هەر لە سەرەتای لاوێتییەوە خەباتم بۆ کردووە، مەسەلەی لەنێوبردنی ستەم بووە"! ڕوونە کە پێوەری پێوانی ستەم دیاریکردنی ماف بۆ ئینسانەکانە! بەو پێیەشە کە دوکتور قاسملوو بەرانبەر بە دوژمنی خۆی پرسی تێرۆر ڕەت دەکاتەوە و دەڵێت: "ئەمن پێم وایە بزووتنەوە بەهێزەکان، ئەو بزووتنەوانەی بە ڕێگای دێمۆکراسیدا دەڕۆن، ڕێنوێنی دەکرێن و لایەنگری و خەڵکیان لەگەڵە، پێویستیان بە بەکارهێنانی تێرۆریزم نییە، لە پەیوەندی بە خۆشمانەوە دەبێت بڵێم، لەگەڵ ئەوەی کە خومینی چەند جار بۆ دژایەتی ئێمە تێرۆری بەکار هێناوە، بەڵام ئێمە هێچ کات ئەوەمان تەئیید نەکردووە و بە پەیڕەوی کردن لە ئوسوولمان بارمتەگرتنمان مەحکووم کردووە! هەمیشە تەیارەڕفاندن و بۆمبدانان لە شوێنی گشتیمان مەحکووم کردووە"

ئەو قسانەی دوکتور قاسملوو لە کاتێدایە کە وەک خۆشی لە درێژەی ئەو چاوپێکەوتنەدا لەگەڵ گۆڤاری لیبراسیۆن باسی دەکات کۆماری ئیسلامی تێرۆر ڕێبازێک بووە کە بۆ سەرخستنی بەرژەوەندییەکانی خۆی بەکاری هێناوە؛ بەڵام دوکتور قاسملوو وەکوو کەسێک کە بنەمایی باوەڕی و ئاکاری لەسەر بناغەی مافی مرۆڤەکان دامەزراوە، ئامادە نییە لەو جێگاییەی کە هێز نیزامی دەتوانێ مرۆڤی ئاسایی لەنێوبەرێ ئەو هێزە بەکار بێنێ و ئامادە نییە شێوازی تۆقاندن بۆ بەربەرەکانی لەگەڵ دەسەڵاتێکی تەنانەت تێرۆریستیش بەکار بێنێ.

هەر لەسەر بنەمای باوەر بە مافی ئینسانەکان لەسەر ڕەوشتی تەشکیلاتی! دوکتور قاسملوو دەڵێت: "ئەوە ئەسڵێکی گرینگی مودیرییەتە کە بەرپرسی حیزبی دەبێت، بزانێ چۆن هەڵسوکەوت لەگەڵ ئەفرادی سەرەوە و ئۆرگانی سەرەوە بکات و لە هەمان کاتیشدا دەبێت، بزانێ چۆن هەڵسوکەوت لەگەڵ ئەفرادی خوارەوە و ئۆرگانی خوارەوەی خۆی بکات! شێوەی ئوسوولی ئەوەیە کە نابێ بە تەحکووم و دەستووردان و توندوتیژی و کوێخایانە دەستوور بەسەر ئۆرگانی خوارەوە بدات و بەشێوەی چاپلووسی و تەمەلووق و پێداهەڵگووتن هەڵسووکەوت لەگەڵ ئەندام و ئۆرگانی سەرەوەی خۆی بکات."

ڕێز گرتن لە خەباتی مرۆڤەکانی‌تر و هاوحیزبییەکانی خاڵێکی‌تر لە ڕەوشتی دوکتور قاسملوو بووە. بەڕێزیان لەسەر ئەوەی بۆ حیزبی دێمۆکرات توانییەتی لە گۆڕەپانەکەدا بمێنێ سێ هۆکاری بۆ دێنێتەوە و دەڵێت:

یەکەم، سیاسەتی ئوسوولیمان هەڵبژاردووە و خۆمان لە دروشمی زل پاراستووە.

دووهەم، خەڵکی کوردستان پشتیوانی ئێمەیە و هەتا خەڵک پشتیوانەی حیزب بێت، حیزبی دێمۆکرات دەتوانێ درێژە بە چالاکییەکانی خۆی بدات.

سێهەم، هۆی مانەوەی خەباتی ئێمە فیداکاریی پێشمەرگەکانمان بووە.

خاڵی گرینگی کە ئەو سێ خاڵە پێکەوە گرێ دەدات، باوەڕ بە مافی ئینسانەکانی‌تر، بەپێی ئەوە ڕوانگەیە کە فیداکاری پێشمەرگە وەکوو مەرجی سەرەکی مانەوەی خەبات سەیر دەکات، چون لەگەڵ ڕاستبوونی ئەو هۆکارە دەبێت، پێشمەرگە مافی خۆییەتی ئازایەتی و لەخۆبرووردیی و فیداکارییەکانی باس بکرێت و وەکوو هۆکار مانەوەی خەباتی نەتەوەی کوردستان لەبەر چاو بگرێت، ئەگەر غەیری ئەوە بکرێت لە ڕاستییدا تۆ مافی مرۆڤێکی زەحمەتکێش و لەخۆبوردووت پێشێل کردووە، کەلەگەڵ بنچینەی بیری دوکتور قاسملوو نایەتەوە، چون ئەو باوەری بە خەبات لەدژی ستەم بووە.

لەسەر ئەخلاقیش لە سیاسەتدا، دوکتور قاسملوو لەو باوەڕە دایە: "ئێمە بێ‌ئوسوولی و جنێوفرۆشی لە سیاسەتدا ڕەت دەکەینەوە و بۆ جێگیرکردنی ئەخلاق لە سیاسەتدا تێ‌دەکۆشین" هەر لەو پەیوەندییەش دایە کە لە کلاسی کادرەکانی حیزبدا دەڵێت: "بانگەشە بۆ حیزبایەتی و سیاسەتی حیزبی وەکوو دوکانداری وایە، وەک چۆن لە دووکانداریدا ئێمە دەتوانین بڵێین تەماتەی ئێمە جوانە، یان میوەی ئێمە باشە! بەڵام ناتوانین بڵێین تەماتەی جیران دووکانەکەمان خراپە! لە بانگەشە بۆ حیزبایەتی زیاتر باس لەسەر سیاسەتی خۆمان و تایبەتمەندی خۆمان دەکەین". کە ئەوەش خاڵێکی گرینگ لە سیاسەت‌دایە و ئەو ڕوانگەیە لە ڕاستییدا پێش بە پرۆپاگاندا و پۆپۆلیزم دەگرێت، و لە باتی ئەو لەسەرخۆبوون، پێکەوە هەڵکردن و بۆ یەکدابوورین دێنێتە ئاراوە.

پەختەی مەبەست: دوکتور قاسملوو بنەمای ڕەوشتی سیاسی، تەشکیلاتی و شۆڕشگێریی خۆی لەسەر باوەڕ بە مافی مرۆڤ دامەزراندبوو. لەباتی پرۆپاگاندا و پۆپۆلیزم سیاسەتی پێکەوە هەڵکردن و ڕێزلێنان لە ئەوی‌تری کردۆتە بنەمای کار و چالاکیی سیاسی خۆی و ئەگەریش ئەو ئاکارە بکرێتە بنەمای کاری گشتیی لایەنەکان دەتوانین هیوامان ئەوە بێت کە هاوپەیوەندی و یەکگرتووی پتەو دادەمەزرێ و ڕوونە چالاکیی بەرینیش لە ئاکامی ئەو هاوپەیوەندی و یەکگرتووییە دێتە دی.

سەدەی بیستەم، دوایین سەدەی ڕێبەرانی تاقانە

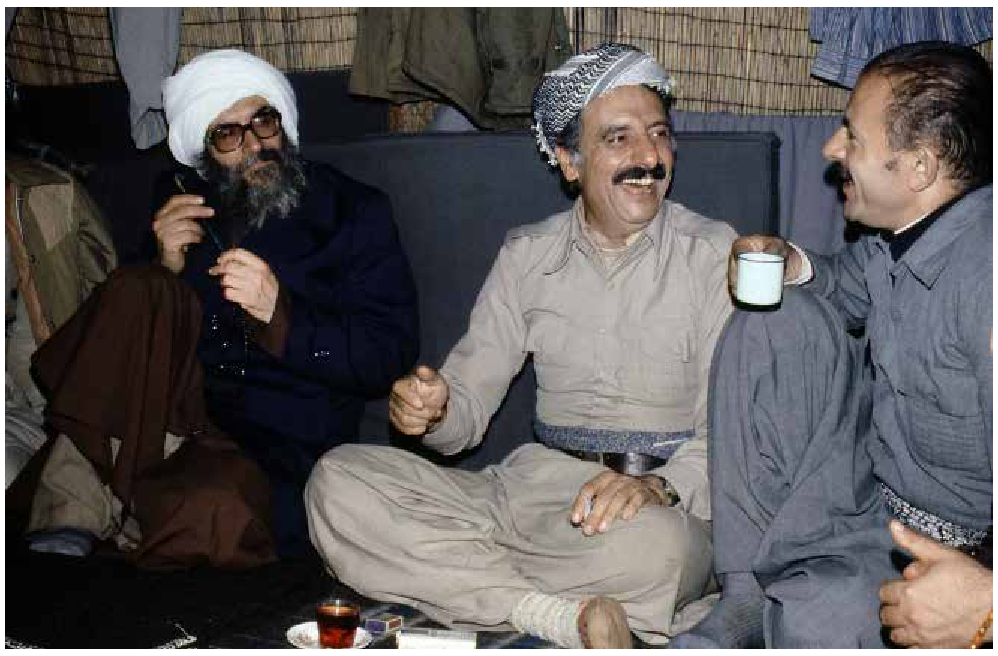

لەنێو تایبەتمەندییەکانی پێویست بۆ بوون بە ڕێبەرێکی باش، باسی ئەوانە دەکرێ: دیدی دوور، توانایی پێدانی ئیلهام بە دەوروبەر، بیری ستراتێژیک و ڕەخنەگرانە، توانایی پەیوەندی‌گرتن و دروستکردنی ڕایەڵە، ڕەسەنایەتی و خۆبواردن لە لاسایی‌کردنەوە، خۆگونجاندن، وەئەستۆگرتنی بەرپرسیاری، پشوودرێژی و خۆڕاگری و هەروەها دڵئاوالایی بۆ چاکسازیی بەردەوام کە دوکتور قاسملوو هەموویانی هەبوو

کەماڵ حەسەن‌پوور

سەدەی بیستەم لە زۆر ڕوانگەوە سەدەی ڕچەشکاندن بوو و بەشێک لە ڕووداوەکانی ئەو سەدەیە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا وێنەیان نەبووە. لەو سەدەیەدا دوو جار جەنگی جیهانی ڕووی دا، چەند ئیمپراتوری دوای سەدان ساڵ دەسەڵاتداریی هەرەسیان هێنا و زانست پێشکەوتنێکی پێوانەیی تۆمار کرد. مرۆڤ لەو سەدەیەدا توانی ئەتۆم لەت بکات و لە وزەکەی هەم بە شێوەیماڵوێرانکەر و هەروەها بۆ پێشکەوتن و خۆشبژیوی و ئاوەدانی کەلکی لێ وەرگیرا. لەو سەدەیەدا بوو کە تیۆرییەکانی دژە کۆلۆنیالیستی دارێژران و گەلێک جووڵانەوەی ڕزگاریخوازانە سەریان هەڵدا و بەشێکی بەرچاویان سەرکەوتن.

لەو سەدەیەدا چەندین ڕێبەری تاقانە سەریان هەڵدا و ناوی خۆیان لە لاپەڕەکانی مێژوودا تۆمار کرد. لە ئاستی نێونەتەوەییدا دەتوانین باسی، گاندی، لێنین، مائۆ، چرچیل، ڕوزڤێلت و ماندێلا بکەین و لە ئاستی کوردستاندا دەکرێ باسی شێخ مەحمودی بەرزەنجی، سمکۆی شکاک، قازی محەممەد، مەلا مستەفای بارزانی، جەلال تاڵەبانی، دوکتور قاسملوو، فوئاد مستەفاسوڵتانی و عەبدوڵڵا ئۆجەلان بکەین. تایبەتمەندی هەموو ئەو سەرکردانە ئەوە بوو کە هیچ‌کامیان بە قەولی پێشینیان "لە پڕێک نەبوونە کوڕێک،" بەڵکوو پێگەی ئەوان لە ئاکامی چالاکیی دوورودرێژ و کۆڵنەدەرانەی خۆیاندا بوو.

دوکتور قاسملوو کە هاندەری نووسینی ئەو وتارەیە، لە هەڕەتی لاوەتیدا هاتە نێو گۆڕەپانی جووڵانەوە و چالاکیی سیاسی و لە ماوەی چەند دەیەدا توانی بیسەلمێنێ کە بەشێکی زۆر لە تایبەتمەندییەکانی ڕێبەرێکی بلیمەتی هەیە.

لەنێو تایبەتمەندییەکانی پێویست بۆ بوون بە ڕێبەرێکی باش، باسی ئەوانە دەکرێ: دیدی دوور، توانایی پێدانی ئیلهام بە دەوروبەر، بیری ستراتێژیک و ڕەخنەگرانە، توانایی پەیوەندی‌گرتن و دروستکردنی ڕایەڵە، ڕەسەنایەتی و خۆبواردن لە لاسایی‌کردنەوە، خۆگونجاندن، وەئەستۆگرتنی بەرپرسیاری، پشوودرێژی و خۆڕاگری و هەروەها دڵئاوالایی بۆ چاکسازیی بەردەوام.

گومان لەوەدا نییە هەرکام لە ئێمە کە تا ڕادەیەک دوکتور قاسملوو دەناسین، دەتوانین چەند نموونە لە هەرکام لەو تایبەتمەندییانە باس بکەین کە یان بە چاوی خۆمان لە ناوبراودا دیتوومانن یان لە نووسراوە و لێدوانەکانی ئەو کەسانەی لە نزیکەوە ناسیویانە، بە دۆست و نەیارەوە، خوێندوومانن‌ەوە یان بیستوومانن. لێرەدا من تەنیا دەچمە سەر بەشێک لەو تایبەتمەندییانە کە شەهید دوکتور قاسملوو هەیبوون و دۆست و نەیار دانیان پێدا ناون.

لەبارەی دیدی دوور دەتوانین بە پشتبەستن بە کتێبی "کوردستان و کورد"، دروشمی ستراتێژیکیی حیزب لەو کاتدا، جێخستنی نەریتی گرتنی کۆنگرە و دژایەتیکردنی تاکپەرستی، بیسەلمێنین کە دوکتور قاسملوو خاوەنی دیدی دوور بوو. لەمەڕ بوونی توانایی ئیلهامدان بە دەوروبەرییەکانی، دەتوانین بۆ سەلماندنی بوونی ئەو تایبەتمەندییە لە ناوبراودا، بە گێڕانەوەکانی هەڤاڵان و دۆستانی چ لە نێو حیزب و چ لە دەرەوەی کاری حیزبیدا پشتڕاست بکەینەوە. هێشتا ٣٤ چوار ساڵ پاش شەهیدبوونی دوکتور قاسملوو، وتەکان و بۆچونەکانی ئیلهامدەری ئەویندارانی ڕێگای ئازادین. بۆ نموونەی بیری ستراتێژیک و ڕەخنەگرانە تەنیا ئاماژە بە دوو شت دەکەم کە سەلمێنەری ئەو تایبەتمەندییە لەلای دوکتور قاسملوو بوون، یەکیان هێنانەدەری حیزبی دێموکڕات لەژێر هێژمۆنیی حیزبی توودە و ئەوی دیکەشناملکەی کورتەباس. توانایی پەیوەندی‌گرتن و دروستکردنی ڕایەڵە یەکێک لە تایبەتمەندییە هەرە بەرزەکانی دوکتور قاسملو بوو، بە شیوەیەک کە دەکرێ بڵێین ناوبراو بە کەلکوەرگرتن لەو توانایییە، توانیبووی کورد و پرسەکەی بە تایبەتی لە ئورووپادا بە شێوەیەکی زۆر کاریگەر بناسێنێ و هێندێک دۆستی بۆ کورد پەیدا کردن کە وەفایان بۆ کورد و پرسە ڕەواکەی تا دواهەناسەی ژیانیان بەردەوام بوو و بەردەوام دەبێ. حاشا لەوە ناکرێ کە دوکتور قاسملو سیاسەتوانێکی کەتوارگەرا بوو و لەبەر ئەو هۆیەش خۆی لەگەڵ هەلومەرجی خەبات دەگونجاند. لە پەیوەندی لەگەڵ وەئەستۆگرتنی بەرپرسیاریی نە تەنیا بۆخۆی نموونەی ڕاستەقینەی ئەو تایبەتمەندییە بوو بەڵکوو هەوڵی دەدا هەموو گەلی کورد لەو ڕاستییە تێبگەیەنێ بۆیە وتەی، "گەلێک ئازادیی بوێ دەبێ نرخی ئەو ئازادییەش بدا،" ئاماژە بەو ڕاستییەیە.

کاتێک چاو بە ڕووداوەکانی دەسپێکی سەدەی بیست و یەک تا ئێستا دەخشێنین، بۆمان دەر دەکەوێ کە لەگەڵ گەشەکردنی تەکنەلۆژیای پەیوەندی‌گرتن و ئینتەرنێت، دیاردەی ڕێبەری تاقانەش هەر دێت و دەگمەنتر دەبێ و بوار بۆ جۆرێکی دیکە لە ڕێبەری بلیمەت دەڕەخسێ.

سەتەلایت، ئینتەرنێت و سۆسیال‌مێدیا بۆ یەکەم جار لە مێژووی مرۆڤایەتیدا ئیزن بە تاکەکان دەدەن تا وەک تاک بیروڕای خۆیان بە ڕێژەیەکی بەربڵاو بەردەنگ بگەیەنن و هەروەها بۆخۆشیان بتوانن لە دید و بۆچوونی تاکەکانی دیکە ئاگادار بن. ئەو دیاردەیە دەتوانێ هەم ئەرێنی بێ و هەم نەرێنی.

لایەنە ئەرێنییەکەی ساکاربوونی گەیاندنی پەیام بە جەماوەرە کە دەتوانێ لە سازکردنی شەپۆلی بەربەرینی جەماوەریی دژی ڕێژیمی دیکتاتۆڕدا کاریگەر بێ، وەک چۆن لە شۆڕشەکانی بیست ساڵی ڕابردوودا لە چەند وڵاتی جیاواز دیتوومانن. ئێستا بۆ کەس شاراوە نییە کە کاناڵە سەتەلایتییەکان و بە تایبەت سۆسیال‌مێدیا بۆ دروستکردنی ڕایەڵە لەنێوان سەدان هەزار و بگرە میلیۆنان مرۆڤ لە دەرەوەی سنووره جوغرافییەکان چەندە کاریگەرن.

لایەنە نەرێنییەکەی ئەو تەکنەلۆژیایە، تەوژمی بەلاڕێدابردن بە هۆی بڵاوکردنەوەی زانیاریی هەڵە و سەرهەڵدانی دیاردەی ڕێبەرانێکن کە "لە پڕێک بوونە کوڕێک،" و هەروەها دیاردەی ئینفلوئەنسەر. مەترسیی ڕێبەری پۆپۆلیست و ئینفلوئەنسەری نائاگا بۆ کۆمەڵگە حاشایان لێ ناکرێ.

هەڕەشەیەکی دیکە کە دەتوانێ لەو سەدەیەدا دەوری زۆر خراپ بگێڕێ، دەوری کۆمپانیا زەبەلاحەکانی بواری ژیریی دەستکرد و تەکنەلۆژیای زانیارییە کە بە تێکەڵکردنی توانایییەکانی کۆکردنەوەی زانیاریی بەربڵاوی تاکەکان، دەتوانن کاریگەرییان لەسەر دروستکردنی بیروڕا بە شێوەیەک بێ کە لە بەرژەوەندیی ئەو کەسانە دابێ کە خزمەتگوزارییەکانیان دەکڕن. نموونەی ئەو دیاردەیە لە ئابڕووچوونەکەی کەمبریج ئانالیتیکادا بینرا، کە ئاشکرا بوو فەیسبووک لەو بوارەدا و بۆ کاریگەریی لەسەر بۆچوونی بەردەنگەکان لە کاتی هەڵبژاردندا، زانیاریی بەکارهێنەرەکانی فرۆشتووە.

لە ئاستی وڵاتانی دیموکراتیکیشدا دەبینین لە سەدەی بیست و یەکدا زۆر بەدەگمەن لە هەڵبژاردنەکاندا حیزبێک دەتوانێ زۆرینەی دەنگی دەنگدەران بۆخۆی مسۆگەر بکات تا لەو ڕێگایەوە بتوانێ دەوڵەتی زۆرینە پێک‌بێنێ. ئێستا دەمێکە یان دەوڵەتی هاوپەیمانیی بوونە باو، یان دەوڵەتی کەمینەی لاواز کە حیزبی دەسەڵاتدار لە سەپاندنی سیاسەتەکانی خۆیدا ناسەرکەوتوویە، چونکە ناتوانێ ڕێژەی دەنگی پێویست لە پارلەمانی وڵاتەکەیدا بۆ سیاسەتەکانی خۆی مسۆگەر بکات.

چەند نموونە تا ئێستا ڕوویان داوە کە کەسێکی دەوڵەمەند کە چەند کاناڵی ڕاگەیاندنی لە بەردەستدا بوون توانیویەتی دەنگی دەنگدەران بۆخۆی مسۆگەر بکات و بەو شێوەیە ببێتە سەرۆک‌وەزیران یان سەرۆک‌کۆمار. یەکێک لەو کەسانە سیلڤیۆ بەرلوسکۆنی، لە ئیتالیا بوو کە ماوەیەک لەوە پێش کۆچی دوایی کرد.

ڕەنگبێ بەشێک لە خوێنەران بڵێن، ئەو دیاردەیانە لە وڵاتانی پێشکەوتوو ڕوو دەدەن و پەیوەندییان بە کۆمەڵگەی کوردستانەوە نییە. بەڵام لەبەر ئەوە کە کۆمەڵگەی کوردستان (بەتایبەتی ڕۆژهەڵاتی کوردستان) هێشتا لەژێر دەسەڵاتی سیستەمی دیکتاتۆڕی‌دایە، مەترسی بەلاڕێدابردنی بیروڕای جەماوەر هەمیشە مەترسییەکی ڕاستەقینەیە.

دیاردەیەکی دیکە کە لە زۆر وڵات باوە، بوونی ناوەندکانی لێکۆڵینەوە و دانانی ستراتێژیی جۆراجۆرە کە بە ئینگلیزی پێی دەڵێن تینک تانک (Think tank). ئەو ناوەندانە کاریان لێکۆڵینەوە و داڕشتنی ستراتێژی لە بوارەکانی جۆراوجۆرەکانە و دەورێکی مەزن لە بەڕێوەبەریی سیاسەتەکانی وڵاتێکدا دەگێڕن. واتە لە جیاتی ئەوە کە ڕێبەری حیزبێک یان وڵاتێک بۆخۆی سیاسەتەکانی حیزبی خۆی بۆخۆی یان بە یارمەتیی دەوروبەرییەکانی دابڕێژێ. ناوەندی تایبەتی بە کەلک‌وەرگرتن لە کەسانی پسپۆڕ لە بوارە جیاجیاکان، داڕێژەی سیاستی و ستراتێژیی بەڕێوەبەریی وڵاتن.

ئاخۆ ئەوە بەو مانایەیە کە ئیتر نابێ چاوەڕوانی ڕێبەری مەزن بین؟ بێگومان ڕێبەری مەزن ئێستاش بوونیان هەیە و لە داهاتووشدا دەبن بەڵام مەبەستی من ئەوەیە کە ڕێبەری تاقانە بە شێوەیەک کە هێژمۆنیی فکریی بەسەر بەشێکی بەرچاو لە خەڵکدا هەبێ، لە سەدەی تەکنەلۆژیای زانیارییدا هەر دێت و دەگمەنتر دەبێ. چونکە تایبەتمەندیی ئەو سەدەیە پەرتەوازەبوونی بیروبۆچوونی خەڵک و هەڕەشەی شکڵدانی بیروبۆچوون و تەنانەت حەز و خولیا، لەلایەن کەسان و لایەنێکانەوەیە کە دەسەڵاتیان بەسەر تەکنەلۆژیای زانیاریدا هەیە.

گومان لەوەدا نییە کە تایبەتمەندییەکانی ڕێبەرێکی باش هەر ئەوانەن کە لە سەرەوە ئاماژەیان پێ کرا، بەڵام سەرکەوتوو ترین ڕێبەر (لەسەر ئاستی کوردستان)، بە بۆچوونی من کەسێک دەبێ کە لە پەیوەندی‌گرین لەگەڵ تاکەکان، دروستکردنی ڕایەڵە و وهەروەها دروستکردنی هاوپەیمانیی لەگەڵ لایەنەکانی دیکەدا سەرکەوتوو بێ. سەدەی بیست و یەکەم سەدەی ئاڵوگۆڕی بەردەوامە، کە وابوو ڕێبەری سەرکەوتوو کەسێکە کە خۆی و جەماوەر بۆ خۆ گونجاندن لەگەڵ ئەو سەردەمە نوێیە و پڕ لە ئاڵوگۆڕە ئامادە بکات.

ڕێبەرانی سەرکەوتووی دنیای پێشکەوتووی ئەمڕۆ، ژمارەیەکی زۆر ڕاوێژکاری بە توانا لە بوارە جۆراجۆرەکانیان هەن. ئەوان لە ڕاستیدا وەک ڕێبەری ئۆرکێستران، کار و ئەرکەکان بەسەر کەسانی لێزاندا دابەش دەکەن و بۆخۆیان ئەرکی خولقاندنی هاوئاهەنگی و ڕێکخستنی هەوڵەکان بەرەو ئاراستەی سەرکەوتن وە ئەستۆ دەگرن.

ئەگەر سەردەمێک ڕێبەران بڕیاردەری چارەنووسی گەلان و وڵاتان بوون، لە دەیەکانی داهاتوودا ئەوە ژیریی دەستکرد و لێک‌گرێدانی زانستەکانی زانیاریی و بایۆلۆژیایە کە کۆمەڵگەکانی داهاتوو شکڵ دەدەن.

مانەوە لە کەش‌وهەوای سەدەی بیستەمدا، لە لایەن هەر ڕێبەرێک و ڕێکخراوێکەوە بێ، دەتوانێ ئاسەواری کارەساتباری بەدواوە بێ، بۆیە دەبێ ئەزموونەکانی سەدەی ڕابردوومان، بە سەرکەوتن و نسکۆکانیەوە، بکرێنە وانە و چرای ڕێ‌نیشاندەر بۆ خەباتی داهاتوو. دەبێ هەر کام لە ئێمە بەگوێرەی توانا ئەرک وەخۆ بگرین و بۆ بەرەوپێشبردنی خەباتی گەلەکەمان بۆ ڕزگاریی هەوڵ بدەین.

کوردستان
ژمارە: ٨٥١
٣١ی پووشپەڕی ١٤٠٢ _ ٢٢ی جوولای ٢٠٢٣

خەسارەکانی پاشەکشە و نرخی بەرەنگاری

جەمیل سەرمەستی

بە درێژایی مێژوو لە هەموو دونیادا شەڕ و بەربەرەکانێ بە هۆکار، کەرەستە و شێوازی جۆراوجۆر و لە فۆرم و نێوەرۆکی تایبەت بە سەردەمی تایبەت و بە تێگەیشتن و بیرکردنەوەی تایبەتی لایەنەکان بۆ بەدەستهێنان یان بەرگری لە ماف، قازانج و بەرژەوەندییەکی دیاریکراو یان پێچەوانەکەی بۆ داگیرکردن و کوشتنی بەرانبەر و گەورەکردنەوەی بازنەی دەسەڵات و هتد... لە ئارادا بووە. ئەم ڕەوتە هەروەها هەتا ئێستاشی لە گەڵدا بێت، بە گۆڕانکاریی تایبەت بەم سەردەمەوە بەردەوامە و پێدەچێ هەتا مرۆڤیش لەسەر ئەم گۆی زەوییە بمێنێ، شەڕ و پێکهەڵپڕژانیش بەردەوام بێت.

لە هەموو سەردەمەکاندا کۆمەڵێک پلان، ڕێگا و ڕێکاری تایبەت بۆ بەرپەرچدانەوەی هێرش و پیلان و و زاڵبوونی لایەنێک بەرسەر لایەنێکی دیکەدا کاریان لەسەر کراوە و تاکتیک و ستراتێژیی جۆراوجۆر تاقی کراوەتەوە کە یان سەرکەوتوو بوون، یان تووشی شکان هاتوون. ئەوانەی کە شکاون، بۆ قەرەبووی شکانەکانیان پێداچوونەوەیان بە بەرنامە و پلانی خۆیاندا کردۆتەوە و ڕێگای نوێیان تاقی کردۆتەوە و ئەو لایەنانەش کە سەرکەوتوو بوون، دیسان بۆ سەرکەوتنی زیاتر و بەردەوامبوون لە پێشڤەچوون، بەخۆیاندا چوونەتەوە و خۆیان تەیار کردۆتەوە. ئەمانەش پێوەستن بە ژیری و وریایی لایەنەکان و خوێندنەوەی پیلان و سیناریۆکانی دوژمن کە گرینگییەکی یەکجار تایبەتی هەبووە و هەیە و هەردوولای شەڕەکان هەموو هەوڵیان ئاگاداربوونە لە بەرنامەی بەرانبەر و داڕشتنی دژەکەی بووە.

هەرچەند زۆر هۆکار و تایبەتمەندی و ئامرازی دیکەی وەکوو ئابووری، هەڵکەوتەی جوغرافی، نۆرمە کولتووری و کۆمەڵایەتییەکان، ئاستی وشیاری و لەخۆبوردوویی ڕێبەران و جەنگاوەران و بە گشتیی خەڵکی کۆمەڵگەکان بۆ شکان یان سەرکەوتن لە شەڕدا دەور دەبینن؛ بەڵام شتێک کە نەگۆڕە و لەمێژە باوە دەڵێن لە شەڕدا لایەنی زوڵملێکراو و مافخوراو هەم ورەی زیاترە و هەم حەزی سەرکەوتنی.

ئەگەر باسەکەمان بسووڕێنینەوە سەر پرسی کورد و خەڵک و خەباتی کوردستان و بەبێ گەڕانەوە بۆ مێژووی دووری دابڕینی خاکی کوردان لە یەکتری تەنیا چاوێک بە خەباتی سەد ساڵی ڕابردوودا بگێڕین، دەبینین کە سەرەڕای قارەمانەتی و گیانفیدایی ڕێبەران و خەڵکی خەباتکاری کوردستان و ئەو نرخ و باییانەی کورد لە بەریەککەوتنەکان لەگەڵ داگیرکەراندا تووشی بووە، کەچی ئێستاش لە هیچ پارچەیەکی کوردستان نەگەیشتووە بەو مافگەلەی کە لە هزر و بیریدا چێی کردوون.

ڕەوتی خەباتی کورد لە هەرکام لە بەشەکانی کوردستان پێمان دەڵێن کە دوژمنانی کورد لە هەر چوارلاوە هەموو هەوڵێکیان بۆ نسکۆپێهێنان بە شۆڕش و خەباتی کورد لە هەرکام لە بەشەکان بووە و سەرەڕای ناکۆکییە زۆر و جۆراوجۆرەکانی خۆیان لەگەڵ یەکتری، بەڵام بۆ لەباربردنی خەبات و دەسکەوتی سیاسیی کورد لە هەر بەشێکی کوردستان هاوپەیمانن و کەم نین ئەو ڕێککەوتننە نێودەوڵەتییانەی لە ناوچە کە لەسەر حسێبی کورد کراون، کە گەلەکۆمەکێی چەند ساڵ پێش دژی کەرکووک و هەرێمی باشووری کوردستان یەک لەوانە.

تازەترینی ئەو هەنگاوانە لەلایەک لەشکرکێشیی ئێران و تورکیە بۆ نێو خاکی هەرێمی کوردستان لە ڕێگەی زەوی و ئاسمانەوەیە کە مەبەست لێدان لە بنکە و بارەگای سیاسی و مەدەنیی حیزبە سیاسییەکانی باکوو و ڕۆژهەڵاتی کوردستانە، لەلایەکی دیکەش و هاوکات چڕبوونەوەی گوشارەکانی حکوومەتی ناوەندیی بەغدایە کە لە چەند بەرەوە حکوومەتی هەرێمی کوردستانی بەئامانج گرتووە.

ئەوەندە بۆ سەر مەترسییەکان بۆ سەر هێزە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەگەڕێتەوە، دەبێ ئەوانیش بەرنامە و پلانی تایبەت بە خۆیان هەبێت. بێگومان بۆ چۆنیەتیی بەگژداچوونەوەی هەر دوژمنێک پێویست بە ناسینی بنەڕەتیی لایەنی بەرانبەر لە هەموو بوارێکدا هەیە، وەکوو: چەندیوچۆنیی هێزی مرۆیی، کەرەستەی شەڕ، جوگرافیای شەڕەکە و پێداویستییەکانی، پێگەی جەماوەری، توانای ئابووری، دژایەتی یان لایەنگری هێزە ناوچەیی و نێودەوڵەتییەکان و ڕوانگەکانیان و بە گشتیی سیاسەتی جیهانی -کە بەستراونەتەوە بەوەیکە یان لە بەرژەوەندی کێ دایە و بەرژەوەندی کام لایەن دەکەوێتە مەترسییەوە- چەندایەتی و چۆنایەتیی و توانایی کەلکوەرگرتن لە بارودۆخی زەمەنی و هتد...

ئەوەندەش کە بۆ بزووتنەوەی سیاسیی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەگەڕێتەوە، لە ڕووی لۆجستیکەوە ئەوە شەڕێکی ناهاوسەنگە و لەڕووی نێوەرۆکیشەوە بۆ بزووتنەوە سیاسی ئەو شەڕە بریتییە لە بیرکردنەوە و ڕێکخستن و بەڕێوەبردنی عەمەلیات بە شێوەیەکی جیاواز لەوەی دوژمن دەیکات، بۆ ئەوەی بە کەلکوەرگرتن لە لاوازییەکانی دوژمن زۆرترین قازانج دەستەبەر بکات. لەم چوارچێوەیەدا دوو تیئۆریی سەرەکی هەیە:

ئەلف) تیئۆریی ناهاوسەنگیی بەرژەوەندی: بەو مانایەی کە لایەنە بەهێزەکان کەمتر حەز و ئارەزووی سەرکەوتنیان هەیە؛ چوونکە بوونیان لە مەترسیدا نییە. لە لایەکی دیکەوە لایەنە لاوازەکان زیاتر حەز و ئارەزووی سەرکەوتنیان هەیە؛ چوونکە تەنها سەرکەوتن گەرەنتیی هەبوون و مانەوەیان دەکات.

ب) تیئۆریی کارلێکی ستراتیژی: بەپێی ئەم تیئۆرییە هەموو ستراتیژییەک دژە ستراتیژییەکی خوازراوی هەیە. بۆیە ئەو هێز و لایەنگەلەی توانای لێکدانەوەی ستراتیژیی دوژمنیان هەیە دەتوانن بە هەڵبژاردن و جێبەجێکردنی دژەستراتیژی گونجاو ئەگەری سەرکەوتنیان زۆر زیاد بکەن.

بەپێی ئەمانە هەڵبژاردنی شێوەی بەرەنگاریی زۆر گرینگە و ئەگەر بەکورتی باسی بکەین پێنج فاکتەری سەرەکیی لە شەڕدا دەور دەبینن: ١- نیشتمان یان جوغرافیا ٢- ئاستی پشتیوانیی و پاڵپشتیی خەڵک لە هەرکام لەو لایەنگەلە ٣- هێز و کەرەستەی سەربازی ٤- ئیرادە و بیروبڕوای هێزە شەڕکەرەکان ٥- ڕێبەری و مودیرییەتی شەڕ. (کە تێکڕای چەندایەتی و چۆنایەتیی ئەمانە دەکاتە هێز و قورسایی تۆ، نەک یەک یان دوو فاکتەریان و هەر هێزێکیش دەبێ جووڵە سیاسی و سەربازییەکانیشی لە ئاست ئەو قورساییانەدا بێت، ئەگینا دەشکێت.)

لەبەر ئەوەی مەبەستەکەمان چۆنیەتیی بەرپەرچدانەوەی هەڕەشە و هێرشەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێرانە و لەو بوارەشدا کورد ئەزموونی دەیان ساڵ شەڕی لەگەڵ ئەو ڕێژیمەدا هەیە، لە ڕووبەڕووبوونەوەکان لەگەڵ ئەو ڕێژیمەدا سەرەڕای ناهاوسەنگیی هێزی مرۆیی و کەرەستەی شەڕ، ئەزموونی سەرکەوتنمان کەم نەبووە کە بێجگە لە شەڕی پارتیزانی و بەرگریی پێشمەرگانەی ساڵانی دەیەکانی شەست و حەفتا، شەڕی سێ مانگە وەکوو سەرکەوتنی کورد بە سەر کۆماری ئیسلامیدا بۆ مێژوو تۆمار کراوە.

ڕاستە ساڵانێکە هێزە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە هۆکاری جۆراوجۆری سیاسی خۆیان لە ڕووبەڕووبوونەوەی چەکداری لەگەڵ کۆماری ئیسلامی پاراستووە و لە شێوەکانی دیکەی خەبات بەدژی ئەو ڕێژیمە و بۆ بەدەستهێنانی مافەکانی کەڵکی وەرگرتووە؛ بەڵام هەم بۆ دوژمن و هەم بۆ خەڵکی کوردستان شاراوە نییە کە ئەو هێزە سیاسییەکانی کوردستان چەندە کاریگەرییان لەسەر کۆمەڵگەی کوردستان هەیە. هەر بۆیە کۆماری ئیسلامی کە چەندقات زیاتر لە خۆشمان دەزانێ ئەو هێزانە چەندە مەترسین بۆ سەر مان و مەوجوودییەتی و، زۆر باش بەوەش دەزانێت کە ئێستا بارودۆخی ئابووری، سیاسی و کۆمەڵایەتیی خەڵکی ئێران بە گشتی و خەڵکی کوردستان بە تایبەتیی چەندە لەبارن بۆ هەڵتەکاندنی بناغەی ڕێژیم و، لە شۆڕشی ژیناشدا باشتر بۆی دەرکەوت توانا و کاریگەریی حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و شوێندانانیان لەسەر خەڵکی کوردستان و کاریگەریی ئەو خەڵکەش لەسەر خەڵکی ئێران چەندە، بیر لە بێدەنگکردن و لەکارخستنی ئەو هێزانە دەکەنەوە. لە لایەکی دیکەشەوە کۆماری ئیسلامی پێگەی هەرێمی کوردستانیش وەکوو مەترسییەکی گەورە دەبینێ و دەزانێ هەم لە بواری سیاسی و جوغرافییەوە و هەم لە بواری ئابووری و فەرهەنگی و کۆمەڵایەتییەوە چەندە دەتوانێ هاندەر بێ بۆ ڕەوتی مافخوازیی ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

لە ڕاستیدا فشار و هەڕەشە و هێرشەکانی کۆماری ئیسلامیی لە ترس و نیگەرانییەکی قووڵەوە سەرچاوە دەگرێ کە لە هێزی کوردی هەیەتی. کۆماری ئیسلامی لەو سۆنگەیەوە کەو لەو شەڕە دەترسێ لەو بارودۆخە نالەبارەی نێوخۆییدا تووشی ببێت، بە هەڕەشە و هەندێ هێرشی تاکتیکیی وەکوو مووشەکبارانی بنکە و بارەگاکانی حیزبەکانی ڕۆژهەڵات، بە پێچەوانەی شرۆڤە و بۆچوونی زۆربەی هەرەزۆری سیاسییەکانی کورد، دەیهەوێ ئەو شەڕە لە خۆی دوور بخاتەوە. چونکی ئەوە تاکتیکێکە بۆ ئەوەی دوژمنەکەت دەسپێشخەری شەڕێک نەبێ کە خۆت قازانجی لێ ناکەی و تەنیا بۆ پێچەوانە نیشاندانی ڕاستییەکان و لە ڕاستیدا هەڵخەڵەتاندنی لایەنی بەرانبەرە. لەشکرکێشی و هەرای میدیایی بۆ سنوورەکانی ئەفغانستان و ئازەربایجانیش هەر لەو پێوەندییەدایە.

دەبێ چی بکەین؟

بزووتنەوەی سیاسیی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان هەموو جۆرە خەباتێکی تاقی کردۆتەوە و بە خەسار و دەسکەوتەکانیشی دەزانێت، هەر بۆیە بە خوێندنەوەیەکی ژیرانە و بوێرانە بۆ دۆخەکە و بە ڕوانینێک بۆ دۆخی کۆماری ئیسلامی و پاڵپشتی و ئامادەیی خەڵکی کوردستان -کە لە ئێستادا لە لوتکەی خۆی‌دایە- پێویستە خۆ بۆ بەرەنگارییەکی توند ئامادە بکەین و هیچ کام لە شێوازەکانی خەباتمان لە بەرچاو ون نەبێت. چارەسەرنەکرانی قەیرانە سیاسی، ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان کە ڕێژیم نەک ئەوەی بیهەوێ، بەڵکوو لە توانایدا نییە بەئاستەم لایان لێ بکاتەوە، دۆخێکی دیکە لە ململانێیەکان لەگەڵ ڕێژیم بەسەر بزووتنەوەی سیاسیی کوردستان و بزووتنەوەی سەراسەریدا دەسەپێنێ؛ بەتایبەت کە ڕێژیم ستراتێژیی توندوتیژیی لەپێشەوەی هەموو ئەگەرەکان داناوە.

کەلکوەرگرتن لە کێشەی نێوخۆیی ڕێژیم، ڕێکخستنی سیاسی و تەشکیلاتیی پتری خەڵک و کۆمەڵگە، یەکگریی هێزە سیاسییەکان هەم لە ئاستی کوردستان و هەم لە ئاستی سەرانسەریدا، هەنگاوی بەکردەوە بۆ دروستکردنی ئاڵترناتیڤی کۆماری ئیسلامی، بەرینکردنەوەی خەباتی دیپلۆماسی و خۆئامادەکردن بۆ بەرپەرچدانەوی هەر هێرشێکی کۆماری ئیسلامی بەشێوەی خۆی بەشێک لەو ئەرک و بەرپرسایەتییانەن کە حیزبەکان هەم بە تاک و هەم بەکۆمەڵ لەسەرشانیانە.

پوختەی مەبەست:

قسە ئەوەیە ئەگەر دواجار ڕەوتی ململانێیەکان بەرەو ئەو ئاقارە چوو، بزووتنەوەی سیاسیی کورد دەبێ ئیمکان و دەرەتانی بەرگری و خەبات و مەیدانداری لەو گۆڕەپانەشی هەبێت و ئەوش خۆی پلان و ستراتێژیی هاوبەشی هەموو هێز و لایەنە سیاسییەکانی کوردستانی پێویستە.

دارسمە
دەنووکی لە سمین ناپارێزێ

به داخەوە ژنانی بێسەرپۆش تەنیا دەتوانن ژنان بشۆن

إنا للە وإنا إليە راجعون. وەک خوتبەخوێنی هەموو دەیر و کلیسا و کەنشت و مزگەوتان دەفەرموون، مردن حەقە و هەموومان دەمرین. ئەگەر مردن نەبوایە، زیندەوەری سەر ڕووی ئەم زەوییە خڕ و سنووردارە ئەوەندە زۆر دەبوون، لە نێویاندا سەگ خاوەنی خۆی نەدەناسییەوە. هەر خوا خۆی لە هەموومان باشتر دەزانێت چۆن لەدایک بوونی داناوە، ئەواش کێشەی زۆربوونی زیندەوەرانی بە مردن چارەسەر کردووە.

"كُلُّ نَفسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ "یش بەم مانایەیە هەرچی هەناسە دەردەدات و پشووی دەبەردایە، سروشتی مردنیشی دەبەردایە.

مەرگی هەر زیندەوەرێک لە تۆپینی کەر و شێر و ڕێوی و ئەسپ و مرداربوونەوەی مەڕ و مانگا و بزنەوە بگرە هەتا دەگاتە مردنی مرۆڤ، هەمووی جیا لەوەی دەبێتە هۆی شادی و خەمی زیندەوەری دەوروبەری، کێشەی زۆریش دەخوڵقێنێت.

بۆ وێنە هەموومان دیتوومانە ئەو کاتەی ئاژەڵێک بێچوو یان هاوژینی دەمرێت، چۆن تووشی کێشەی دەروونی دەبێت و هەروەها دیتووشمانە لاشەی تۆپیو یان مردارەوەبووی ئاژەڵێک چۆن ماوەیەکی کورتی دوای مردنی بۆگەن دەبێت و بە بۆنی ناخۆشی هەموو ئەوانەی دەوروبەری ئازار دەدات. ئەوانەی کوژراوانی مەیدانی جەنگ و مردووانی دوای بوومەلەرزە و کارەساتی سروشتشیان دیتووە، دەڵێن بۆنی لاشەی بێگیانی مرۆڤ لە بۆنی ئاژەڵی بێگیانیش ناخۆشترە. هەر لەبەر ئەمەیە مرۆڤ لە کۆنەوە سەرەڕای ئەوەی لاشەی ئاژەڵی تۆپیو و مردارەوەبووی کێوی و کەویی بن خۆڵ کردووە، مرۆڤی مردووشی بە پاکی و خاوێنی لە گۆڕستانان باشتووە.

لەنێو هەموو زیندەوەراندا جگە لەوانەی بەڕەحمن، بەشێکیشیان دڕندەن و زیاتریش دڕندەکانیان دەبنە هۆی مردنی ئەوانی دیکە.

دەستەڵاتدارانی ئێستای ئێران لەبەر ئەوەی خەڵکێکی زۆر دەکووژن لە ڕیزی مرۆڤی دڕندە دەژمێردرێن. بەڵام هەتا ئەو کاتەی تەمەنیان بەبەریەوە ماوە پێیان باشە تووشی نەخۆشی نەبن. لەبەر ئەوەی تەمەنی پیریی خۆیان و دەستەڵاتیان وەک کورد دەڵێت بە ترێکەوە بەندە، لە هەموو نەخۆشییەک دەترسن. بۆیە دەڵێین هەتا تەمەنیان بەبەریەوە ماوە، ئەوان دەزانن دوای ئەوەی جیلی خۆیان کۆتایی پێ بێت کەسانی وا دەست ناکەون ئەم دەستەڵاتە بەڕێوە ببەن و ئەم شێوەی دەستەڵاتەشیان کۆتایی دێت. هەر لەبەر ئەمە پاراستنی ژینگەی تایبەتی خۆیان بۆ ئەوان زۆر گرینگە و بەردەوام بۆ پاراستنی هەوڵ دەدەن.

ئەم دەستەڵاتدارانەی ئێرانیان بەدەستەوەیە هەتا ئێستا تەنیا لە کارێکدا سەرکەوتوون و ئەویش ئەمەیە زۆر ژیرانە ئاستەنگان دەکەنە دەرفەت و کەڵکی لێوەردەگرن. بۆ ئەم بابەتەش لە بنەوپاڵ دەکرێت باسی ئاستەنگی بێحیجابی بکەین.

وەک دەزانن نزیکەی نیو سەدەیەک دەبێت ژنانی ئێران گەرەکیانە بە دەستەڵاتداران بڵێن لێگەڕێن با لە کاتی گەرمادا سووکە شنەیەک لە سەر و بناگوێمان بدات و بەم گەرمایە تووشی نەخۆشی و ئازار نەبین. هاوکات لەگەڵ زیاتر بوونی ژمارەی دانیشتووانی ئێران و وشیاربوونی ژنان و کەمبوونەوەی ئاو و گەرمبوونی گۆی زەوی، ژمارەی خوازیارانی سەر و مل ڕووت کردن بەرەو زیادبوو دەچێت. لە هەمان کاتدا ژنانی دەرفەتخواز بە سەر و ملی ڕووتەوە دەچنە پێش پیاوان و هەندێک جاریش بە مەبەستی بزواندنی پیاوانی خۆڕاگر و دانبەخۆداگر و ئیماندار شوینی دیکەی لەشیشیان ڕووت دەکەن. دەستەڵاتداران دەزانن ئەگەر جڵەوی بێ حیجابی شل بکەن، ژنان تەنانەت بەشێکی بەرچاوی پیاوانیش داوای شتی مەترسیدارتری وەک گۆڕینی شێوازی دەستەڵاتیش دەکەن. بەمجۆرە هەموو بەشەکانی دەستەڵات وەک دەستەڵاتگەلی یاسادانەر و جێبەجێکار و دادوەری دەست بە هەرەوەزی بەرەوڕووبەربوونەوەی ژنان دەکەن.

ئەوان لەبەر ئەمە بە ئازادیی ژنان تووڕەن و ئەوەندەی بۆیان کرا بە کوشتن و ئەشکەنجە و بەندکردن هەوڵیان دا نەهێڵن ئەوان ئازاد بن. ئاخر ئازادیی ژنان بۆ پیاوان مەترسیدارترین ئازادییە. یەکێک لەو ئاخوندانەی سەر بە دەستەڵات لەم ڕۆژانەی دواییدا گوتوویەتی ژنانی بێسەرپۆش، بێخاوەنن و ئەوانەی سەرپۆشیان هەیە خاوندارن. ئەو دەڵێت پیاو خاوەنی ژنە و بەم پێناسەیە ئەوە باوکان و براگەورانن دەزان کچ و خوشکانیان وەک پیاوەتی کردن بدەن بە پیاوی شیاو و ئەوانیش خاوەندارییان بکەن. بەڵام وەک ئاخوندەکە دەڵێت ئەوانەی بێسەرپۆشن بێخاوەنن و لە وڵاتی ئێمەش هەموو شتێک دەبێ خاوەنی خۆی هەبێت. چازانان و لێزانانی دەستەڵاتیش لە هاوتەریبی تێگەیشتن ئاخوندی گۆڕیندا حوکمیان بۆ ژنانی بێ سەرپۆش دەرکردووە، بەگوێرەی ڕێژەی خۆ ڕووتکردنەوەیان جەنازەی کەسانی مردوو بشۆن یان وەک خاوێنکەرەوە شەقام و کۆڵانان لە پیسی پاک بکەنەوە. دیارە ئەو مردووانەی بەدەستی ئەم ژنانە دەشۆرێن و دوایی بن خاک دەکرێن و هەروەها ئەو شەقامانەی بەدەستی ئەم ژنانە پاک دەکرێنەوە، دەکرێت وەک ئەرکی ژینگە پارێزیش پێناسە بکرێن.

لە کاتێکدا دەستەڵاتداران پێیان وایە بە دەرکردنی ئەم سزایە خاوەنداریەتیی خۆیان بەسەر ژناندا دەسەپێنن، بەڵام ئەم جۆرە ژنانە زیاتر وەک ژینگە پارێز پێناسە دەکرێن. تەنیا گرفتێکی ئەم سزادەرانە تووشی بوونەوە ئەوەیە بەگوێرەی یاسای ئیسلام بە داخەوە ژنان ناتوانن پیاوی مردوو بشۆن.

***

KURDISTAN
Publishing by Democratic Party of Iranian Kurdistan
NO:851 22 July 2023

ناونیشانی ڕۆژنامەی «کوردستان» و ماڵپەڕی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە تۆڕی جیهانیی ئینتێرنێتدا:

ئیمەیلی ڕۆژنامەی کوردستان:
info@kurdistanmedia.com
ئیمەیلی تەشکیلاتی نهێنی:
Tashkilat.kdp92@gmail.com

www.kurdistanmedia.com
info@kurdistanmedia.com
www.kurdch.tv: Yahsat 1A @ 52.5° East MHz 12594
polarization: Vertical -27500 FEc : 2/3
Radiodk59@gmail.com

سپاسنامەی ناوەندی تەشکیلاتی حیزب بۆ تێکۆشەران و لایەنگرانی حیزب لە نێوخۆی وڵات

ئەندامان و لایەنگرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان!
ڕێبوارانی ڕێگای پڕ لە سەروەریی شەهید دوکتور قاسملووی ڕێبەر!
ئەوساڵ لە هەلومەرجێکدا یادی ٣٤هەمین ساڵوەگەڕی تێرۆری ڕێبەری گەورەمان، دوکتور قاسملوو و هاوڕێیانیمان کردەوە کە نیشتمانەکەمان لەپاش شۆڕشی ژینا و سەپاندنی دۆخێکی تەواو ئەمنییەتیتر لە جاران و گرتن و دەستبەسەر کردنی لاوان و تێکۆشەران و هەروەها شەهیدکردنی دوو لاوی تێکۆشەر لە ژێر ئەشکەنجەی هێزە مرۆڤکوژەکانی ڕێژیم و تێرۆری سێ ئەندامی حیزبی دێموکرات لە هەرێمی کوردستان، بە دۆخێکی دژوار و تایبەتدا تێدەپەڕێ. بەڵام ئێوەی بەهەڵوێست و کۆڵنەدەر، زۆر بەگوڕتر لە ساڵانی پێشوو بە هەموو لایەکتان نیشان دا کە لەهیچ بارودۆخێکدا ڕێبەری ناوداری خۆتان لەبیر ناکەن و بە کار و چالاکییەکانی خۆتان جارێکیتر بە کۆماری ئیسلامی ئێرانتان گوتەوە کە ئەو ڕووداوە پڕ لە شەرمەزارییە لەبیر ناکەن و سوورتر لە هەمیشە لەسەر ڕێگا و ڕێبازی دوکتور قاسملوو بەردەوام دەبن.

هاوڕێیانی سەر بە ڕێکخستنەکانی حیزب لە نێوخۆی وڵات!
ئێوە لە ڕێگای نووسینی درووشم و بڵاوکردنەوەی تراکت و وێنەی دوکتور قاسملوو و، بەناردنی گرتە ویدیۆکانتان لە شار و گوندەکانی کوردستان هەر لە لوڕستانەوە تا ماکۆ سەلماندتان کە ناو و یادی دوکتور قاسملوو بۆ هەتاهەتایە لە ئاسمانی نیشتمانەکەماندا دەدرەوشێتەوە و ڕۆشنکەرەوەی ڕێگای خەباتمانە.
خاڵی بەرچاوی وەبیرهێنانەوەی ئەم یادە ئەوە بوو کە ئەوساڵ زیاتر لە ساڵانی پێشوو، کەسایەتییە سیاسی و ئایینییەکان، چالاکانی مەدەنی، نووسەران، شاعیران و هونەرمەندان و بەتایبەتی ژنانی تێکۆشەر و پێشەنگی کوردستان لەنێوخۆی وڵات بە نووسین و دانانی بابەت و وێنەی دوکتور و دانانی شێعر و پارچە موسیقایەک و بڵاوکردنەوەی لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا ڕێزیان لە ناو و یادی ڕێبەری شەهیدمان، دوکتور قاسملوو گرت.
هەر بۆیە لە لایەن ناوەندی تەشکیلاتی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانەوە پڕبەدڵ سپاسی ئەو ئازیزانە و چالاکییەکانی ئێوە تێکۆشەرانی سەر بە تەشکیلاتی حیزب و لایەنگرانی ئەندێشەکانی قاسملووی شەهید لە سەرانسەری کوردستان و هەروەها شارەکانی ئێران دەکەین.
ماندوو نەبن و بە هیوای هەڵهاتنی خۆری ئازادی و گەییشتن بە ئاواتەکانی دوکتور قاسملووی ڕێبەر.

حیزبی دێموکراتی کوردستان ئێران
ناوەندی تەشکیلات
٢٤ی پووشپەڕی ١٤٠٢

لە پارلمانی بریتانیا یادی دوکتور قاسملوو و هاوڕێیانی بەرز ڕاگیرا

ڕۆژی چوارشەممە ٢١ی پووشپەڕ، کۆڕێک بۆ بەرزڕاگرتنی یادی دوکتور قاسملوو و عەبدوڵڵا قادریئازەر لە پارلمانی بریتانیا بە بەشداریی ژمارەیەکی بەرچاو لە نوێنەرانی حیزب و ڕێکخراوە سیاسییە کوردستانی و ئێرانییەکان، بەڕێوە چوو.
لە سەرەتای کۆبوونەوەکەدا گاری کێنت، کورتەیەکی لەمەڕ کۆبوونەوەکە و تێرۆری دوکتور قاسملوو و چۆنیەتیی ئاشنایەتیی خۆی لەگەڵ حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران باس کرد و هەروەها خۆشحاڵیی خۆی سەبارەت بە گرینگی یەکگرتنەوەی ڕیزەکانی حیزب لە ساڵی ڕابردوودا دەربڕی.
دوای وتەی بەخێرهێنان لەلایەن ڕزگار ئالانی، نوێنەری حیزبی دێموکرات لە بریتانیا، مادح ئەحمەدی، ئەندامی ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بە نوێنەرایەتی لەلایەن حیزبەوە وتارێکی پێشکەش کرد. ناوبراو لە وتارەکەیدا وێڕای ئاماژە بە تێرۆری دوکتور قاسملوو و سیاسەتە دژە مرۆییەکانی کۆماری ئیسلامیی وتی کە دوای زیاتر لە چوار دەیە کۆماری ئیسلامیی ویست و داخوازییە ڕەواکانی خەڵکی کوردستان بە توندوتیژی وڵام دەداتەوە و لەمبارەدا ئاماژەی بە تیرۆری ئەندامان و پێشمەرگەکانی حیزب لە چەند ڕۆژی ڕابردوودا کرد.
لە درێژەی کۆبوونەوەکەدا، یوسف عەزیزی بەنی تۆرۆف کەسایەتیی سیاسیی عەرەبی ئەهواز، ئیحسان قادر چالاکی سیاسیی باکووری کوردستان، ئاریاکۆ ڕەحیمی ئەندامی حیزب و ڕەحیم بەندوئی لە «حیزبی خەڵکی بەلوچستان «وتاریان پێشکەش کرد. هەروەها عوسمان بایدەمێر لەسەر گەورەیی کاک دوکتور قاسملوو چەند خولەک قسەی کرد و تیشکی خستە سەر ئەوەی کە دوکتور قاسملوو تەنیا ڕێبەری حیزبی دێموکرات یا ڕۆژهەڵاتی کوردستان نەبوو، بەڵکوو ئەو موڵکی هەموو کوردستان بوو.

پەیامی هاوبەشی ڕێکخراوەکانی خوێندکاران، ژنان و لاوان دێموکرات

ژنان و لاوان و خوێندکارانی بەڕێز!
٣٤ ساڵ پێش ئێستا و لە ڕۆژی ٢٢ی پووشپەڕی ١٣٦٨ی هەتاوی (١٣ی ژووئیەی ١٩٨٩) دوکتور عەبدولڕەحمان قاسملوو، یەکێک لە ڕێبەرانی هەڵکەوتووی بزووتنەوەی سیاسیی کورد و سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، لەسەر مێزی وتووێژ لەلایەن دیپلۆمات تێرۆریستەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێرانەوە لە ڤییەنی پێتەختی وڵاتی ئۆتریش، هاوڕێ لەگەڵ دوو کەس لە هاوڕێیانی، کاک عەبدوڵڵا قادریئازەر، ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی و نوێنەری حیزب لە ئورووپا و دوکتور فازڵ ڕەسووڵ، کەوتنە بەر دەستڕێژ و تێرۆر کران.
ماشێنی تیرۆر و تۆقاندنی کۆماری ئیسلامی هەردەم لە کاردا بووە و دەستی لە کادر و پێشمەرگە و ڕێبەرانی ئەو حیزبە نەپاراستووە کە نوێترین کردەوەی تێرۆریستیی ئەم ڕێژیمە لە بەرەبەری ٢٢ پووشپەڕ بوو، کە سێ ئەندامی تێکۆشەری ئەو حیزبە بە ناوەکانی «سیامەند شابۆیی»، «عادڵ مهاجر» و «لوقمان ئاجی» بەدەست بەکرێگیراوێکی تێرۆریست پەیوەست بە کاروانی نەمران بوون. ئەو دەوڵەتە هەرگیز دەستی لە کوشتن و لەنێوبردنی کچان و کوڕانی ئەو نیشتمانە هەڵنەگرتووە نموونەی بەرچاوی ئەو نۆ مانگ و نیوەیە کە بە کوشتنی «ژینا» لە تاران دەستی پێ کرد، کە دەسبەسەرکردن، ئەشکەنجەدان و شەهیدکردنی دەیان کوڕ و کچ، و ژن و پیاوی کورد و نەتەوەکانی دیکەی بەدواوە بوو.
دوکتور قاسملوو یەکێک لەو ڕێبەرانەیە کە پلەکانی بەرزی زانکۆی بڕیوە و بەهۆی خەمخۆری و ئەرکناسییەکی کە لە ناخی خۆیدا هەستی پێ کردبوو بۆ کوردستان گەڕایەوە و بوو بە یەکێک لە ڕێبەرانی کاریزماتیکی کوردستان. دوکتور قاسملوو لەبارەی ژنانەوە گرینگیەکی زۆری بە ژنان داوە لە ڕوانگەی ئەوەوە کە ڕۆنگەی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانە، پێوەندی ڕاستەوخۆی بە پێشکەوتن و گەشەی ئازادیی چینەکانی کۆمەڵگا وەک ژنان و لاوان و خوێندکاران هەبووە.
شەهیدکردنی د. قاسملوو و هاوڕێیانی لە سەر مێزی وتووێژ ئەم تیرۆرەی تا ڕادەیەکی زۆر لە تیرۆرە سیاسییەکانی دیکەی کۆماری ئیسلامی جیا کردۆتەوە. ڕاستە ئەوانی دیکەش، هەر کردەوەیەکی تێرۆریستیی و دژە مرۆیی بوون و بەهۆی ئەوانەوە زەبر لە هێزی خەباتکار و کەسایەتیی تێکۆشەر و بەتوانا دراوە، بەڵام کەلکوەرگرتنی کۆماری ئیسلامی لە تاکتیکی وتووێژ و قۆستنەوەی نیازپاکیی دوکتور قاسملوو بۆ نیازێکی نگریسی خۆیان، دزێویی ئەو تاوانەی لە هەموو سنوورێک تێپەڕاند. لێرەدا مەسەلەکە هەر ئەوە نییە کە تیرۆرەکە، تیرۆرێکی دەوڵەتییە؛ هەر ئەوەش نییە کە لە بەرزترین ئاستی دەوڵەت و نیزامی کۆماری ئیسلامیدا نەخشەی تیرۆری دوکتور قاسملوو داڕێژرا و بەڕێوە چوو؛ بەڵکوو پێشێلکردنی عورف و ئەخلاقی سیاسی بە زەقترین شێوەش، لە پشت تاوانەکە دەبینرێ، و سەرجەمی ئەوانە بە یەکەوە بوون بەهۆی بریندار کردنی ویژدانی گشتی و غرووری نەتەوەیی خەڵکی کوردستان.
سڵاو لە یاد و ناوی شەهید دوکتور قاسملوو و هەموو شەهیدانی ڕێگای ئازادی و سەربەستیی کورد و کوردستان.

یەکیەتیی ژنانی دێموکراتی کوردستانی ئێران
یەکیەتیی لاوانی دێموکراتی ڕۆژهەڵاتی کوردستان
یەکیەتیی خوێندکارانی دێموکراتی کوردستان

٢٢ی پووشپەڕی ١٤٠٢ی هەتاوی

بەر لە ماڵاوایی

وانەکانی پووشپەڕ

ئەلبورز ڕوویین‌تەن

«هیچ نیعمەتێک لە جیهاندا لە «ئازادی» بەنرختر نییە. ئازادی کەرامەت و شەخسییەت دەدا بە ئینسان. ئازادییە کە ڕێگە نادات ئینسان بکرێ بە مۆرە. ئینسان دەبێ لە حاڵەتی مۆرە بێتە دەر و ببێتە شەخسییەت و ببێتە «فەرد»ێکی زیندوو و چالاکی نێو کۆمەڵ»

سات و ڕۆژ نییە لە ساڵدا بۆ کورد وەبیرهێنەرەوەی حەماسەیەک یا کۆستێکی گران نەبێت، بەڵام لە ٣٤ ساڵ لەوە پێش پووشپەڕ بە مانگی کۆستی گەلی کورد دادەنرێت، چونکە لەو مانگەدا بوو دەسەڵاتی تاران بەوپەڕی ناجوامێرانە وەک نەریتی هەمیشەیی نەمران دوکتور قاسملوو و عەبدوڵڵا قادریئازەریان لە ڤییەنی پێتەختی ئوتریش تێرۆر کرد.
لە پووشپەری ئەمساڵ بۆ جارێکی دیکە ماشێنی تێرۆری کۆماری ئیسلامی جیدیتر لە هەمیشە ئازادیخوازانی کورد و بەتایبەتی تێکۆشەرانی دێموکراتیان کردە ئامانج و لە پووشپەڕی زامدا جارێکی دیکە زامێکی دیکەی خستە نێو دڵی نیشتمانپەروەران.
مانگی پووشپەڕ وێڕای هەموو زامەکانی هەڵگری کۆمەڵە وانەیەکە بۆ بەردەوامیی خەبات و تێکۆشان و لە هەمووشی گرینگتر بۆ سەرکەوتن دەبێ لە بەرچاو بگرین:
یەکەم وانە، وانەی دڵڕەقی داگیرکەری کوردستان دەسەڵاتی ناوەندیی تارانە کە بە درێژای مێژوو بۆ پەکخستنی بزاڤی ڕەوای ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە ناجوامێرانەترین شێواز کەڵکی وەرگرتووە و لە داهاتووش وەردەگرێ بۆ ئەوەی کورد بە مافەکانی نەگات. کەواتە پووشپەڕ وانەیە بۆوەی بزانین تاران بە دانوستاندن نا، بە هێز چۆک دادەدات و کوردستان و کورد بە ئامانج دەگەن.
دووەم وانە کە لە پووشپەڕدا بۆ جارێکی دیکە سەلماوە، خۆڕاگری و بەردەوامیی ئازادیخوازی کوردە، واتە لە بەرانبەر هەموو جینایەتەکانی ڕێژیمی دەسەڵاتی ناوەندی بۆ نەهێشتنی کورد گرتویەتە بەر، کوردیش خۆڕاگر وەک هەمیشە، ئەگەر بە ئامانجی کۆتایی خۆی واتە ئازادییش نەگەیشتبێت؛ بەڵام بۆ ئازادی ژیاوە و نەیهێشتووە خەیاڵی داگیرکەر لە پیلانگێڕییەکانی لە کوردستان ئاسودە بێت.
سێیەم وانە، دووپاتبوونەوەی ئەو ڕاستییەیە کە «نامرن ئەوانە وا لە دڵی میلەتا دەژین» و ئەوانەش لە دڵی میللەتا جێ دەگرن کە خەبات دەکەن بۆ ئازادی. ئەمڕۆ یاد و ناوی شەهیدان نەک لەبیر نەکراون، بەڵکوو ناوی ئەوانە بۆتە دروشمی جیلی نوێ و گوێی داگیرکەری پێ کەڕ دەکات و ئەو ڕاستییە دەڵێ کە ئەوان بە تیرۆرکردن و نەهێشتنی ڕێبەرانی ئێمە بە ئاکام ناگەن و نەگەیشتوون. چونکە ئەگەر ڕێبەرانی ئێمە بە جەستەش نەمابێ بە هزر و بە ڕامان زیندوون و ڕێنیشاندەرن.
ئەمڕۆ ڕێبوارانی ڕێگای شەهیدان و نەمر دکتور قاسملوو شۆڕشێکی پان و بەرین و پێشکەوتویان وەڕێ خستوە کە بۆتە چقڵی چاوی دوژمن و توانیویەتی ئەو ڕاستییە دەربخات کە کورد بۆ ئازادیخوازی پێشەنگە. لە پێشەنگی گرینگتریش ئەو شۆڕشە هەڵگری هەموو ئەو چەمکانە بوو کە دوکتور قاسملووی نەمر خەباتی بۆ کردبوو، تیئوریزەی کردبوو، و لە پڕاکتیکدا هەوڵی جێخستنی دابوو.
شۆڕش بە شۆڕشی ژن، ژیان، ئازادی ناسرا کە دەکرێ لە وانەکانی دوکتور قاسملوودا لەبارەی ژن، یەکسانی و خەبات بۆ مافی ژیان، واتە گرینگیدان بە جوانییەکانی ژیان کە هەبوونی ئازادی بەرهەم دێنێ، بیانخوێنینەوە. داوا و داخوازیی ئەو شۆڕشە ئەو داخوازییەی دوکتور قاسملوومان وەبیر دێنێتەوە کە دژی هەموو هەڵاواردنێک بوو، لە هەمووشی گرینگتر دیسان پەیامی ئاشتی لە کوردستانەکەی دکتور قاسملوو سەری هەڵدا و داوای هاوخەباتی گەلە بندەستەکانی کرد.
لە کۆتاییدا و لە هەموو وانەکانی دیکە گرینگتر ئەوەیە تێرۆر ناتوانێ پێش بە خەباتی گەلێک بگرێ کە بۆ ئازادی خەبات دەکات، بەڵکوو شێلگیرتری دەکات بۆ ئەوەی بەردەوامی بە خەبات بدات. داگیرکەران نایانهەوێ ئەو وانەیە وەربگرن، بۆیە بەردەوامن لە تێرۆر، هەربۆیە بە هەموو شێوەیەک پێویستە درێژە بدرێ بەو خەباتە ڕەوایە و بە بەهێزی پێش بە تێرۆری ڕۆڵەکانی گەلەکەمان بگرین و ماف و ئازادییەکانی خۆمان بەدی بێنین.